G. T. Kirileanu

DIN TRECUTUL ORAŞULUI PIATRA-NEAMŢ

AMINTIRI

— DE —

DIMITRIE HOGEA
fost primar al oraşului Piatra-N.

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „RECORD" PIATRA-N.

DIN TRECUTUL
orașului PIATRA-NEAMȚ

AMINTIRI

DE

DIMITRIE HOGEA
fost primar al orașului Piatra-N.

1936 — TIPOGRAFIA „RECORD" PIATRA-NEAMȚ — 1936

Nepoţilor mei dragi: Dumitru şi Caterina Soroceanu, închin aceste amintiri.

Bunicul

D. Hogea

INTRODUCERE
(în loc de prefaţă)

„Cinstind trecutul, noi pregătim viitorul".

De la început, ţin să spun cititorilor cari vor deschide această cărticică, să nu se aştepte la lucruri senzaţionale, la imagini colorate, ori bogăţie de adjective, care, toate împreună, alcătuesc ***stilul*** celor mai mulţi dintre scriitorii noştri de astăzi. De asemenea nu vor găsi vieţi romanţate, disecate până în cele mai adânci şi mărunte nimicuri, ale personagiilor despre care voiu vorbi în aceste ***amintiri.***

Preocuparea mea a fost şi este : a reda, în mod veridic şi nepărtinitor, fără meşteşugiri căutate, faptele şi întâmplările aşa cum le-am cunoscut şi trăit ; a le scrie, cum se spune „pe înţelesul tuturor". Stilul, este acel cum vorbesc : simplu, limpede, fără înflorituri ; având ca singur scop : să informez şi să fiu înţeles.

Se poate dar ca generaţia mai tânără, deprinsă cu ***stilistica*** romanelor de duzină, ale unora din literaţii noştri de astăzi, să nu găsească în aceste amintiri, satisfacţia dorită ce le-o procură romanele sus zise ; sper însă, că măcar o parte din ea şi cetitorii mai maturi la trup şi minte, vor găsi totuşi interesante şi vor aprecia modestele mele silinţi, de a le înfăţişa fapte, aspecte şi evenimente culese din trecutul oraşului nostru.

Negreşit nu am pretenţiunea de a fi redat toate faptele importante petrecute şi stările de lucruri cunoscute, în lunga periodă de timp, la care se referă această lucrare. Memoria mea, ori cât de puternică ar fi, nu le-a putut reţine şi înregistra pe toate; aşa că omisiuni şi lipsuri vor fi multe, ***neadevăruri însă nu ;*** căci eu n'am căutat a povesti de cât fapte bine cunoscute şi controlate cu date sigure ; iar acelea despre care am avut cea mai mică îndoială, m'am ferit de a face afirmaţiuni neîntemeiate.

* * *

In ce priveşte materialul restrâns al acestor amintiri, explicaţia este foarte firească : oraşul Piatra-N. nu a fost, nici nu este, un centru cu populaţie mare, în care să fi avut loc fapte ori evenimente, depăşind sfera de activitate a micilor oraşe de provincie. El nu poate fi asemănat bunăoară cu Bucureştii şi Iaşii capitale în trecuta principatelor române — în care activitatea socială şi politică, mulţimea oamenilor iluştri, actele ori evenimentele istorice petrecute acolo, dau un bogat material de studii şi cercetări. Trecutul şi viaţa oraşului nostru — sărac în monumente şi lipsit de mari instituţii — se mărgineşte doar la activitatea a o mână de oameni, cari, în măsura puterei lor, au contribuit la propăşirea lui şi a judeţului Neamţ — şi pe care n'am lipsit a-i aminti, arătând cât mai pe larg meritele şi faptele fiecăruia din ei — bineînţeles fără a *romanţa* viaţa lor intimă ; m'am mulţumit a le recunoaşte opera, singura care contează şi îi fixează în amintirea noastră.

Această lucrare — pe care o consider ca o simplă cronică și totodată ca o modestă contribuție, la o mai complectă monografie a orașului Piatra-N. — cuprinde două părți mai însemnate: 1) originea sau începuturile lui, vechile proprietăți și așezăminte; starea culturală, aspectul, viața socială, și acea politică din trecutul lui; și 2) câteva însemnări și scurte note biografice asupra unora din fruntașii săi; precum și alte amintiri cu privire la diferite personalități, care au avut oare-care legături cu lumea de aice.

Nu am făcut critici ori comentarii, în descrierea faptelor sau a persoanelor. Dacă totuși, în unele locuri, mi-am îngăduit a face câte-va reflexiuni, mai îmbucurătoare ori mai triste, rog ca cetitorii să mi le ierte, căci ele pornesc dintr'o sinceră convingere, exprimată cu nepărtinire, fără a aduce cuiva vre'o jicnire sau laudă interesată.

* * *

Făcând această mică introducere, nu mă pot opri de a-mi arăta părerea de rău că aceste amintiri—din cauza altor ocupațiuni—nu le-am putut scrie cu cel puțin 10-15 ani în urmă, și iată motivul acestui regret:

Puțini oameni, cunoscuți și prieteni, au mai rămas astăzi în viață, din generația mea și încă mai puțini dintre contimporanii mei mai vechi. O adâncă melancolie mă cuprinde, când mă gândesc la acea mulțime a oamenilor de seamă dispăruți, în mijlocul cărora am trăit și cu care am lucrat în tinerețea și maturitatea vârstei mele, în modesta mea activitate publică și privată. Lipsa acelor oameni, pre-

zință și un neajuns pentru mine: pe de o parte, le aș fi făcut poate plăcerea de a le reaminti multe lucruri cunoscute și trăite de ei; iar pe de alta, dânșii ar fi cei mai indicați să controleze și să confirme veracitatea acestor amintiri; ba poate că mi-ar fi semnalat unele fapte, pe care memoria mea nu le-a reținut. Dar să fie liniștiți acolo unde-și dorm în pace somnul lor de veci! Căci eu, bunul lor prieten devotat, *nu i-am uitat*,—și răscolind trecutul, am căutat a spune numai adevărul, și a șterge, chiar pentru o clipă, colbul uitării care-îi acopere de atâta vreme—ca un simbol al zădărniciei vieții și activității omenești vecinic trecătoare.

* * *

Am pus în fruntea acestei prefațe, cunoscuta cugetare: „Cinstind trecutul, noi pregătim viitorul". In adevăr, popoarele trăesc prin forța morală a tradițiilor, care leagă generație de generație. Cinstind pe morții noștri iluștri, creștem propria noastră personalitate și ne simțim solidari unul de altul. Această solidaritate este garanția de continuitate și propășire a unui neam.

De aceea cultul morților—sub orice formă s'ar manifesta—a existat și există la toate popoarele, din cea mai îndepărtată antichitate cunoscută de istorie; iar ideia de patrie și naționalitate, nu se poate concepe, fără acest permanent cult al înaintașilor noștri.

* * *

Sfârșesc cu o lămurire pentru cetitori: ași fi dorit ca în textul acestei cărți, să pun fotografiile numeroșilor oameni de seamă, despre cari vorbesc

în amintirile mele. Nu mi-am putut însă îndeplini această dorinţă: mai întâi din cauză că este foarte greu a se mai găsi astăzi toate acele vechi fotografii; şi apoi ar fi fost nedrept să redau numai unele din ele, omiţând poate pe cele mai multe; al doilea motiv e că n'am voit a scumpi cu mult preţul acestei cărţi, adăogând şi costul numeroaselor clişee; căci prin editarea ei, eu n'am urmărit foloase materiale, ci doar o modestă satisfacere de ordin moral, mulţumit fiind că am putut aduce o contribuţie datorită dragului meu oraş natal, al căruia trecut am crezut că este bine să fie cunoscut chiar aşa cum l'am putut reda cu slabele mele mijloace. Această mulţumire sufletească îmi va fi şi mai desăvârşită, dacă această cărticică, vândută cu un preţ foarte mic, va fi răspândită şi cetită de păturile mai numeroase, dar sărace.

Cetitorii, cari sunt singurii judecători, vor aprecia, cred, cum se cuvine, silinţele şi năzuinţele mele, de a fi făcut dacă nu o carte bună, cel puţin o faptă bună.

D. HOGEA

Piatra-N. 1936, Aprilie.

Partea I

CAPITOLUL I

VECHIMEA ORAŞULUI PIATRA

Incepând să scriu amintirile mele din trecutul oraşului meu natal, n'am inţeles să fac operă de istoriograf, care comportă migăloase cercetări şi documentări bibliografice; totuşi cred folositor pentru cetitori a reda, în cadrul restrâns ale acestor amintiri, modestele mele cunoştinţi cu privire la inceputurile Târgului Pietrei.

Vechimea oraşului nostru, nu s'a putut încă stabili cu oarecare preciziune, din lipsă de documente vechi, cronici, inscripţiuni sau alte izvoare vrednice de credinţă. De altfel acest lucru se observă la cea mai mare parte a târgurilor şi oraşelor din ţara noastră, care nu au un întemeetor propriu zis.

Originea oraşului Piatra, a preocupat pe mulţi din bătrânii noştri localnici, mai cărturari pe vremuri, cari au făcut unele cercetări întemeiate pe vechi hrisoave şi tradiţii, ajungând la concluzia că Târgul Pietrei ar fi luat fiinţă cu mult inaintea epocei lui Alex. Cel Bun şi Ştefan Cel Mare, cam prin veacul X sau XI. Că vechea denumire şi-ar fi luat'o dela muntele Petricica, sub numele de Petrodava la început, apoi acel slavonesc de Kamena [piatră]; dar tot acei bătrâni, cu care eu am stat mult de vorbă,

în tinereţea mea, îmi spuneau că oraşul nostru ar fi fost totdeauna cunoscut, din vechime, sub numele de: *Târgul Pietrei dela ţinutul Neamţului ;* adăogând că nu ar fi exclus ca târgul să fi fost înfiinţat de nemţi adică saşii din Bistriţa Transilvaniei. Bine înţeles că dânşii nu se refereau la aşezările omeneşti, preistorice, de pe aceste meleaguri, ci numai la primele aşezări *româneşti,* aice. Aşa dar nimic precis şi lămurit, ci ipoteze mai mult sau mai puţin apropiate de adevăr.

* * *

De bună seamă că Ştefan Cel Mare când a zidit aice în 1498-1499,—către sfârşitul domniei lui—biserica şi turnul—clopotniţă de alături, precum şi vestitele sale curţi domneşti, înconjurate. de ziduri şi întăriile ca o cetate; toate acestea nu le-a clădit într'un loc pustiu şi nepopulat, ca orice bisericuţă de lemn, ridicată de călugării sihaştri într'un schit din pustietatea codrilor ţinutului Neamţ. Această aşezare domnească, cu mulţi lefegii, curteni, administraţie şi cu gardă de *Vânători,* constituia desigur, pe lângă un întins domeniu, cuprinzând multe sate care alcătuiau „Ocolul Curţilor noastre din Piatra" cum ne spune istoricul I. Bogdan că glăsueşte documentul din 1491, apoi, în acelaş timp, era şi un post înaintat, intrând în sistemul de apărare al ţării sale, folosit în acele timpuri şi fixat la o răscruce de drumuri naturale, în care se găsea Tg. Pietrei.

Urmele zidurilor cari odinioară înconjurau clădirile şi biserica Sf. Ioan, se văd încă şi astăzi în partea despre răsărit, iar până acum 50-60 ani, a dăinuit întreg zidul înconjurător, având poarta cea

mare de intrare, spre strada de astăzi Ştefan Cel Mare, în fața unde s'a ridicat anii trecuți Banca Petrodava, azi Banca Națională. Aceste ziduri erau prevăzute, din distanță în distanță, cu mici deschizături [crenele], servind la aşezarea armelor de apărare, ceeace confirmă faptul că era vorba de un post întărit.

Ce păcat că, atât inscripția slavonă de pe zidul exterior al bisericei, cât şi acea de la Turn, singurul document ce noi îl avem aice din timpul lui *Ştefan cel Mare,* nu arată şi *târgul Pietrei,* căci atunci am fi putut şti că era vorba nu de un sat, mai mare ori mai mic, ci de un târg bine închegat. Se vede însă că pe atunci acest lucru nu era socotit folositor, întru cât asemenea inscripții, aveau de scop să cuprindă numai numele ctitorului ziditor şi perpetuarea numelui său.

* * *

Iată dar la ce se mărginesc cunoştințele mele, cu privire la vechimea şi întemeerea oraşului Piatra.

Am văzut însă cu mare mulțumire că, de vre-o câți-va ani, un număr de cărturari mai tineri—între cari, în primul rînd, citez pe prietenul meu Preot C. Matasă—un neobosit şi pasionat cercetător al trecutului județului şi oraşului nostru, au publicat foarte interesante şi mult apeeciate lucrări, care limpezesc şi pun în lumină o seamă de fapte necunoscute până acum, şi credința mea este că dacă, cum bine ne spune Preot C. Matasă, s'ar începe săpături în diferite regiuni din județul nostru, multe taine ale trecutului ar fi descoperite şi cunoscute.

După vechile hrisoave, se vede că târgul Pietrei

s'a grupat mai întâi la poalele muntelui Cozla, cam în jurul bisericei Sf. Ioan Domnesc şi pe malul Şipotelor, întinzându-se mult spre Valea-Viei şi Borzogheanul, adică pe platoul ce domina valea Bistriţei şi luncile ei, spre a fi ferit de inundaţiile acestui riu; şi că mult mai târziu, locuinţele au cuprins luncile din vale, iar dughenile negustorilor au fost ridicate dealungul pârâului Cuejdiului, în partea lui dreaptă.

Un bătrân al oraşului Nică Pitariu, fratele lui Vasile Mindirigiu, îmi spunea că în partea de la vale a târgului, cu 100 ani în urmă, era satul Mărăţei, lângă lunca mare a Bistriţei, care forma o adevărată pădure. Chiar eu, în copilăria mea, am apucat luncile, destul de mari, de la deal, ale Arinilor şi Sărăţii, cu numeroase mori lângă apa Bistriţei, toate dispărute astăzi, iar locurile lor transformate în şcheli de plutărie şi fabrici de cherestea.

CAPITOLUL II

TITLU DE PROPRIETATE AL TG. PIETREI

In păstrarea primăriei oraşului nostru, nu se găseşte nici un alt document mai vechiu de proprietate, de cât Hrisovul Domnesc din 8 Mai 1797, al domnitorului Moldovei Alexandru Ioan Kalimah, prin care acesta face danie locuitorilor din Târgul Pietrei tot locul domnesc, atât acel cât este cu dugheni şi case pe dânsul, cât şi tot locul slobod ce mai este afară de târg.

Iată cuprinsul acestui hrisov domnesc:

Cu mila lui Dumnezeu Io Alexandru Ioan Kalimah Voevod Domn Ţării Moldovei.

Bine voind Domniea mea a întemeia starea supuşilor noştri, ştiind după cuviinţa a revărsa ale noastre domneşti mile la locuri căzute. Pentru că facerea de bine şi milostivirea după ce sunt strălucită podoabă luminaţilor domni, eam (cum) şi cea mai trainică, care şi după viaţă rămâne păzită, pre aceasta dar toţi cei mai dinaintea noastră luminaţi Domni s'au silit a o avea cu sineşi. Asemenea şi Domnia mea din ceasul ce cu mila sfântului Dumnezeu, am domnit întru această bine credincioasă ţară şi neam suit la al nostru părintescu şi Domnescu Scaun, în cât au fost cu putinţă eam silit a o avea cu noi,

Drept aceia, luatam Domnia mea aminte şi pentru locuitorii din Târgul Pietrei de la ţinutul Neamţului, cari prin jalba ce au dat Domniei Mele, au făcut cerire pentru tot locul Domnescu ce au mai rămas acolo dat nimănui, să li se facă lor dania şi miluire de cătră Domnia mea, ca unora ce de a pururea au purtat de grija pentru Sfânta Biserică Domnească ce este pe acel loc. Intru care se cinsteşte şi se prăznueşte hramu Inaşterei sfântului slăvitului Prooroc înainte mergătorului şi botezătorului Ioan, cum şi a altor sfinte şi dumnezeeşti lacaşuri ce mai sunt acolo. A cărora cerere Domniea mea nu o am trecut cu vederea, râvnitor fiind spre bună podoabă şi întemeere sfintelor lui Dumnezeu lăcaşuri, pentru ca să aibă de apururea prilej ca să se slujească întrânşele Dumnezeasca liturghie. Iată ne-am milostivit Domnia Mea şi prin acest al nostru Domnesc Hrisovu, iam miluit cu tot locul Domnesc de la Târgul Pietrei, atât acel cât este cu dugheni şi case pe dânsul, cât şi tot locul slobod ce mai este afară de Târg. Care de astăzi înainte şi în veci să le fie dreaptă ocină şi moşie, pe care să il stăpânească cu bună pace în veci, semnele şi hotarele lui ce sunt deosebitoare între această moşie şi alte locuri ce sunt date mai înainte.

Insă şi târgoveţii să fie datori în toată vremea a ţine acea Biserică gospod şi alte sfinte biserici de acolo, cu indestulare de preoţi şi cu toate cuviincioasele podoabe bisericeşti, pentru slujirea sfintei şi Dumnezeeştei liturghii.

Asupra căreia loc să le fie Hrisovul Domniei mele acesta de danie şi miluire statornic neclintit

şi nerăşluit nici odinioară în veci, care sau întărit cu a noastră Domnească iscălitură şi pecete.

Şi poftim Domniea mea cu dragoste şi pe alţi fraţi luminaţi Domni ce vor fi în urma noastră la Domniea acestei Ţări, să nu surpe mila aceasta, ci mai vârtos a adăogi să întărească, pentru al Domniilor sale cinste şi veşnica pomenire.

Scrisus'au Hrisovul acesta la scaunul Domniei mele în oraşul Iaşi, întru cea dintâi Domnie a noastră la Moldavia, în al doilea an, de credincios boierul Ioniţă Şărban Bivel Sulger în anii de la Hristos. 1797 Maiu în 8 zile

Iscălit *Alexandru Kalimach Voevod*

(Locul Peceţei Domneşti)

Urmează alte două iscălituri nedescifrabile.

* * *

Pe la începutul veacului 19, iscându-se neînţelegeri între locuitorii dughenii din vatra Târgului Pietrei şi între locuitorii de pe la mahalalele, cererea acestora din urmă fiind pentru locul ce se numeşte Borzogheanul şi Avramul — ce era în afară de cuprinsul mahalalelor — ca să il aibă numai ei în stăpânire pentru a lor hrană, şi pe de altă parte şi târgoveţii dughenghii cereau ca acel loc să fie slobod pentru imaşul vitelor tuturor, de obştie, a urmat înfăţişare şi judecată înaintea Divanului Domnesc al Moldovei din Iaşi, prezidat de Domnitorul de atunci Scarlat Alexandru Kalimah, la care judecată locuitorii mahalagii au fost reprezentaţi de vechilii (imputerniciţii) lor: Manea Orza şi Ioan Huma,

Asupra acestor pricini, s'a dat Cartea (Hotărârea) Domnească din 7 Iulie 1814 care cuprinde şapte puncte.

Iată, in rezumat, ce s'a hotărât:

„De vreme ce prin Hrisovul domnesc din 8 Mai „1797 al Domnitorului Alexandru Ion Kalimah, atât „locul Borzogheanul şi Avramul, cât şi vatra târ„gului, cu toate mahalalele, s'a dat danie şi miluire „*tuturor* târgoveţilor din acelaş târg şi mahalale, „apoi pe dreptate urmează iarăşi cu toţii să-l stă„pânească.

„Asemenea tot trupul moşiei, şi din vatra târgului, „şi de la mahalale, să se stăpânească de către toţi „frăţeşte, stăpânindu-şi fiecare casele şi livezile, „cum şi curăturile, unde au apucat de'şi leau făcut. „Pentru locurile slobode, necuprinse de nimene, s'a „hotărât; nimene nu poate vinde, nici a închide „o palmă de loc, de cât cu învoirea Epitropiei Bi„sericei Domneşti şi a târgoveţilor fruntaşi, cari „vor chibzui, pentru fiecare cerere, cât loc să se „dea, potrivit cu starea fiecăruia, măsurându-se şi „stâlpindu-se cu pietre de hotare; — să-i dea Epi„tropii şi fruntaşii scrisoarea lor de mărturie la „mână, spre veşnică stăpânire, întărită şi cu pece„tea târgului; — cei cari vor dobândi locuri, să fie „datori a da câte 2 ocă ceară la Biserica Domnească. „Tot in acest chip se va urma şi cu cei cari vor „voi a'şi vinde casele, dughenile, acaretele; zapisul „vânzării a se adeverii de către Epitropi şi Frun„taşi, dându-se tot câte 2 ocă ceară la Biserică. „Pentru cele trebuincioase la toate sfintele Biserici, „ce sunt intr'acelaş târg, adică: preoţi, diaconi,

„dascăli, vestminte, ceară, untdelemn, tămâie, me-
„remeturi (reparații) și orice altele — datori să fie
„toți târgovețiii *de obștie*, a da cuviinciosul ajutor;
„însă fie care după starea și putința sa, iar nu mai
„mult. Epitropii bisericilor încă să fie datori a-și
„da sama de toate acele luaturi și daturi, la cei
„mai fruntași din toate stările.
„Scrisorile (actele) moșiei târgului să stea la mâna
„Epitropilor Bisericei Domnești; asemenea și pece-
„tea târgului, însă ea nu se va pune pe nici o scri-
„soare (act) fără știrea fruntașilor cari va adeveri
„cu iscăliturile lor".

* * *

Am reprodus cele de mai sus, cuprinse în Cartea-Hotărârea Domnească, în scopul de a se ști cum era organizat regimul proprietății și dobândirea ei în târgul Pietrii, la începutul secolului 19 și rolul important și exclusiv atribuit Epitropiei Bisericei Sf. Ioan Domnesc care, împreună cu târgoveții fruntași — constituiți într'o Eforie a târgului — aveau căderea de a elibera și adeveri toate actele de vânzări, dare de noui locuri, ori ce învoeli, cu privire la proprietățile imobiliare cuprinse în moșia târgului Pietrii ; precum și obligațiile impuse obștiei locuitorilor lui pentru întreținerea bisericilor din acest târg.

* * *

Această regulă s'a urmat multă vreme până când după unirea Principatelor și înființarea muncipalității — primăriei — comunale, drepturile sus zisei Eforii Bisericești și întreținerea bisericilor, au tre-

cut asupra comunei; iar adeverirea diferitelor acte translative de proprietate au fost date în căderea Judecătoriilor de judeţ, transformate apoi în Tribunale. Chiar după înfiinţarea municipalităţei comunale, aceasta a continuat încă, un timp destul de indelungat, a percepe taxa de ceară pentru locurile aşa numite *gospod* adică domneşti.

---

imprt. cr. P.11

CAPITOLUL III

RASCUMPĂRAREA MOŞIEI MĂRĂŢEI CU TG. PIETREI

Până la anul 1867, teritoriul oraşului se compunea din două părţi distincte: 1) proprietatea răzăşească — gospod — care se întindea spre nord vest, începând din partea dreaptă a Cuejdiului, formând străzile de astăzi: Petru-Rareş, Ştefan cel Mare, Sf. Gheorghe, Alex. cel Bun, Col. Gh. Roznovanu, Alex. Lăpuşneanu şi altele mai mici, precum şi mahalalele Valea Viei cu câmpul Borzogheanului, Precista, muntele Cozla şi Petricica Mică şi 2) proprietatea particulară a D-nei Ana Balş-Lăţescu, denumită „Moşia Mărăţei şi Târgul Pietrei". Această din urmă proprietate cuprindea locurile cu clădirile din partea stângă a Cuejdiului şi mahalaua Mărăţei (fost satul Mărăţei) şi a Poştei; tot în ea se cuprindea dealul Petricica Mare cu moşia din dosul lui, precum şi terenurile cu pădurea şi munţii din partea dreaptă a Bistriţei, numită ***Peste-Vale.***

Locurile din această parte a oraşului, erau supuse bezmănului către proprietatea Ana Balş, bezmăn care consista dintr'o dare anuală, stabilită după o clasificare a acestor locuri în mai multe categorii. Târgoveţii cari le stăpâneau, erau aşa numiţii ***embaticari*** sau ***bezmănari.***

*
* *

Ana Balş-Lăţescu având multe datorii, creditorii i-au scos în vânzare moşia — şi atunci Consiliul Comunal, în frunte cu primarul Costache V. Andrieş în dorinţa ca oraşul să se mărească şi locuitorii lui să scape de servitutea bezmănului, a luat lăudabila deciziune de a cumpăra o parte din moşie şi acea bezmănară a târgului — şi, fiind că comuna nu avea destui bani spre a cumpăra întreaga moşie, a făcut o asociaţie cu Ioan Gheorghiade din Tecuci (vezi convenţia din 7 Decembrie 1867), în sensul ca acesta să dea banii necesari la cumpărare, rămânând ca în urmă să se împartă între el şi primărie moşia, după cum mai jos se arată.

La licitaţia ţinută în Decembrie 1867, Primăria a cumpărat întreaga moşie Mărăţei cu Târgul Pietrei cu preţul de 34.001 galbeni, circa 400.000 lei. Apoi pe baza Convenţiunei sus arătată şi actului de vânzare transcris No. 51 din 1870, primăria a rămas proprietară numai pe partea bezmănară a oraşului, împreună cu şchelele din partea stângă a Bistriţei, muntele Petricica Mare, 150 fălci arătură şi păşune, cărămidăria, lutăria şi toate locurile slobode — virane — iar asociatul ei Ioan Gheorghiade a rămas proprietar asupra restului, cuprinzând 400 fălci pământ din trupul moşiei Mărăţei, munţii cu pădurea de pe partea dreaptă a Bistriţei numită Peste-Vale. Cele 400 fălci, au fost în urmă proprietatea def. Enache Cantemir, de la care le-a cumpărat Casa Rurală, iar astăzi se găsesc împroprietăriţi acolo o parte din locuitorii oraşului.

Munţii cu pădurea şi locurile de Peste-Vale, au trecut de la Gheorghiade în proprietatea moşteni-

torilor def. Trasivul Leventi, cari la 1901 i-a vândut D-nei Adina Emil Costinescu, proprietara actuală.

Aci este locul să arăt că în anul 1901, când moşia a fost vândută D-nei Costinescu, primar al oraşului nostru era tot Cost. V. Andrieş, acelaş care în 1867 cumparase moşia Târgului Pietrei arătată mai sus — şi acest vrednic şi înţelegător primar, băştinaş al Pietrei, s'a străduit mult — şi de astă dată — a se cumpăra de către comună şi partea de moşie de Peste-Vale; tratativele cu moştenitorii Leventi erau aproape gata, preţul foarte avantajos vr'o 200.000 lei — dar din cauza intrigilor, şi desbinărilor politice, a fost împiedicat să realizeze via lui dorinţă şi a multor concetăţeni ai noştri. Astfel s'a pierdut poate unica ocazie ca dragul nostru oraş să fie înzestrat şi întregit cu pădurea şi munţii pitoreştei localităţi de Peste-Vale, care împreună cu splendidul parc Nicu Albu, încununează frumuseţile lui naturale!

Adaog încă că astăzi nu mai sunt embaticari, întru cât toate locurile cu bezmăn au fost răscumpărate treptat în baza legii speciale din 1870 şi mai în urmă după legea de reformă agrară.

*
* *

Prin dobândirea părţii din moşia Mărăţei cu Târgul Pietrei, oraşul nostru — împreună cu partea lui veche răzăşească sau gospod — avea în anul 1900, o suprafaţă de ***1147 Ha. 4716 m. p.*** din care: 487 Ha. munţii cu dealurile Cozla şi Petricica, pădure, plantaţii, locuri de cultură, grădinării, suhat, lutărie etc. iar restul de 660 Ha. cuprinde oraşul cu toate suburbiile ocupate de clădiri, gră-

dini, piețe și strade — vezi darea de seamă pe anul 1900 a primarului C. V. Andrieș.

După noua măsurătoare și noul plan al orașului, suprafață totală este de *1262 Ha. 5300 m. p.* Diferența de 115 Hectare 584 m. p., provine din faptul că în ultimii 30 ani orașul s'a întins în părțile lui, mărginașe cu noui terenuri și clădiri. Bine înțeles că în ultima măsurătoare, nu intră comunele suburbane alipite orașului.

Incheind acest capitol, voiu adăoga că primăria orașului nu are încă o hotarnică a proprietăților sale, despre toți megeeșii înconjurători. Această lucrare are o mare importanță în rezolvarea diferitelor procese, ce s'au ivit și se vor mai ivi, între primărie și unii locuitori proprietari cari au încalcat părți din terenurile comunei. In lipsa unei cărți de hotărnicie, prin care proprietățile ei să fie bine și definitiv statornicite, se întâmpină mari dificultăți la judecarea proceselor de revandicare; de oarece instanțele judecătorești nu au ținut și nu țin seama de planul orașului care, prin el însuși, nu constitue un titlu valid de proprietate, întrucât acest plan nu s'a făcut în mod contradictor cu toți megieșii usurpatori, cum se procedează la o hotărnicie pe cale judecătorească, care odată rămasă definitivă prin fixarea hotarelor, este opozabilă tuturor. Din această cauză multe procese pornite de primărie, au fost pierdute în decursul vremei. Este deci de mare nevoe a se face cât mai curând, această hotărnicie, punându-se capăt deselor încălcări și usurpațiuni din proprietatea comunei.

CAPITOLUL IV

PROPRIETĂŢI DOBÂNDITE PRIN CUMPĂRARE

Pe lângă locurile arătate în Hrisovul Domnesc din 8 Mai 1797 şi a părţii însemnate din fosta moşie Mărăţei cu Tg. Pietrei a Anei Balş-Lăţescu, despre care am vorbit la cap. II şi III, Primăria a dobândit, succesiv, prin cumpărare, în decursul vremilor şi alte imobile, dintre care citez câteva dintre cele mai importante:

I. Prin actul transcris la Tribunalul Neamţ No. 82 din 30 Decembrie 1876, primăria a cumpărat dela Iordache Stan, cu preţul de 35.520 lei, casele cu etaj, cu toate dependinţele şi locul lor, grădina mică din dosul grajdurilor, inclusiv grădina de pe malul Şipotelor, situată în inima oraşului, între fosta şcoală de fete No. 1 şi proprietatea lui Enache Seidecaru. Primarul care a făcut această avantajoasă cumpărătură a fost Dima Costinescu avocat.

In aceste case s'a mutat încă de atunci şi sunt ocupate şi astăzi de primăria oraşului, cu toate serviciile sale. Ele au fost însă modificate, în parte, de fostul primar Nicu Albu, în anul 1901, când s'a făcut noua scară de intrare şi s'a mai adăogat încă 4 camere la răsărit despre Poliţie; tot atunci s'a făcut mica piaţă din faţă şi trotuarele largi din jurul localului primăriei. Numeroasele heiuri: grajdurile, magazille, locuinţele servitorilor etc. au fost

dărâmate, clădindu-se pe locul lor localul actual al Poliţiei, cazarma şi remizele pompierilor — acestea din urmă strămutate de curând pe malul drept al Cuejdiului, la fosta uzină electrică. Prin dărâmarea acelor heiuri, s'a lărgit mult uliţa strâmtă Sf. Gheorghe, azi numită Alex. cel Bun; iar o parte din locul rămas, a servit la mărirea pieţei vechi, dobândită dela Vasile Iliovici, numită pe atunci Meidanul lui Stan, iar mai târziu Piaţa-Mare, mutată de curând la Şipote. Pe locul pieţei vechi şi a tuturor gheretelor dărâmate, s'a făcut frumosul şi modernul squar-grădină, în mijlocul căruia s'a aşezat statuia lui M. Kogălniceanu. Este o lucrare pe cât de frumoasă, pe atât de utilă.

Grădina publică a primăriei s'a format şi cuprinde astăzi 4 proprietăţi înglobate în ea: 1) grădina cumpărată dela Stan; 2) locul vechei şcoale de fete No. 1 ; 3) partea din locul cumparat de la Agripina dr. Predescu şi 4) locul caselor foste a lui N. Tomescu, despre biserica Sf. Gheorghe, cumparate tot de comună în 1913, unde s'a aşezat statuia lui Roznovanu.

II. Prin actul de vânzare transcris la Trib. Neamţ No. 8 din 20 Ianuarie 1870 Gheorghe Dimitrie-Brănişteanu vinde primăriei cu preţ de 750 galbeni— 9000 lei — casele cu locul lor, pe care astăzi s'a ridicat Teatru-Măcărescu.

In acele case a funcţionat timp îndelungat vechea Eforie a oraşului, transformată apoi în Primărie, precum şi comanda de pompieri, cu grajdurile de cai şi remiza pentru sacalele şi pompele de incendiu. Pentru ca cetitorii să-şi facă o idee

despre *estetica centrului oraşului*, din acel timp, voiu aminti că chiar în faţa localului primăriei, era instalată şi ferăria, unde — intre alte lucrări — se potcoveau caii pompierilor, de către maistru fierar, ţiganul Iordachi Conovariu!

In urmă, primăria a mai clădit nişte case mai mici, despre scările ce urcă la biserica catedrală Sf. Ioan Domnesc, in care a funcţionat un timp muzica comunală — zisă a pompierilor — judecătoria de pace şi percepţia fiscală, până când de curând au fost şi ele dărâmate, iar locul lor s'a înglobat la Teatru Nou.

După ce primăria s'a mutat la 1877 casele cumparate de la Iord. Stan, vechiul local al Eforiei, a fost ocupat mulţi ani de gimnaziu, apoi de şcoala profesională de fete şi la urmă de şcoala de comerţ.

La 1885 primăria a cedat acele case Ministerului de Instrucţie pentru local de gimnaziu, iar mai târziu acest minister le-a cedat Ministerului de Finanţe, pe când era ministru def. Emil Costinescu, în scopul de a se clădi palatul administraţiei financiare, dar venind războiul, acest lucru nu s'a realizat. Totuşi locul n'a rămas nefolosit, căci pe el s'a ridicat falnicul local de teatru — cum am aratat — care constitue o podoabă a oraşului, mai ales în urma frumoaselor lucrări edilitare de care este înconjurat acum şi pentru care orăşenii trebue să fie adânc recunoscători D-lor G. Măcărescu şi Alex. Gheorghiu, actual primar, amândoui vrednici fii ai Pietrei.

III. Casele vechi, unde se află azi şcoala de Fete

No. 1 „Mihail Eminescu", din str. Elena-Cuza, au fost cumpărate de la Iosef Göring, fost medic de spital. In aceste case a funcţionat mulţi ani prefectura judeţului Neamţ, între 1871-1880, pe timpul prefecţilor: Mavrichi, Iorgu Lăţescu, Colonel Gh. Roznovanu, Costin Brăescu, M. Adamescu, Maior I. Boian şi alţii.

Tot proprietatea comunei Piatra au fost şi locurile din mahalaua Bistriţei, astăzi str. Lascar Catargiu foaste ale cucoanei Rosetoae şi Natalia Deciu. Aceste locuri au fost schimbate ori cedate judeţului Neamţ, care a construit pe ele Palatul Prefecturei şi al Tribunalului.

Pe lângă aceste proprietăţi, comuna mai posedă aproape toate localurile de şcoli primare din oraş, uzina hidro-electrică cu terenul şi clădirile ei, manutanţa, atelierile şi grajdurile comunale; ospiciul, azilul de bătrâni din str Petru-Rareş, instalat în casele cu grădina lor, foaste a lui Th. Theodoru, cumpărate acum vr'o 40 ani de fostul primar Iancu Ioaniu.

Amintesc că, îndată după războiul mondial, comuna noastră a făcut mari sacrificii pentru împroprietărirea demobilizaţilor, cedând în acest scop, cu mari reduceri de preţ, vaste terenuri din proprietăţile sale. Astfel s'a creiat în scurt timp cartierile: Gara Veche, Gara Nouă şi acel de sub Borzogheanu, prin ridicarea cărora oraşul a luat o mare extindere.

Mai amintesc că, în copilăria mea, câmpul Borzogheanul avea o întindere foarte mare, din care astăzi a rămas mai puţin de o jumătate. Această

micşorare provine din cauza că treptat, treptat, s'a răşluit din el întinse suprafeţe. Ast-fel: o mare parte a fost luată pentru mărirea cimitirului creştin care in trecut ocupa numai terenul din jurul bisericei Sf. Voievozi de la Valea-Viei; o bună parte s'au parcelat şi vândut locuitorilor din mahalaua Ţărăncuţa, o altă parte a fost cedată de primărie C. F. R. care a tăiat'o extrăgând aproape 500.000 metri cubi pietriş care au servit la facerea terasamentelor şi platformei gării Piatra-N., iar pe locul rămas în urma săpăturilor s'a ridicat noul cartier Borzogheanu de care am pomenit; In fine, mai de curând, s'a răşluit din el terenurile ocupate de uzina hidro-electrică şi de şcoala primară Raux-Lalu.

Cred că ar fi timpul ca să înceteze răşluirile de care am vorbit; şi măcar atât cât a mai rămas din faimosul platou al Borzogheanului — neted ca o masă — să fie cruţat de viitoare mutilări, iar primăria să-il amenajeze şi infrumuseţeze, în aşa chip, ca să servească fie ca teren minunat pentru sporturi, sau orice altă destinaţie publică; căci nu multe oraşe au o asemene podoabă in cuprinsul lor.

CAPITOLUL V

ASPECTUL VECHIU AL ORAŞULUI

Cu 50-60 ani in urmă, fizionomia oraşului Piatra era cu totul alta de cât acea de acum; mai ales in ultimii ani, o mare schimbare s'a făcut. Noi pietrenii, sub ochii cărora oraşul progresează din zi in zi, nu ne dăm bine seama de această continuă schimbare; dar un străin de localitate, care ne-ar fi vizitat cu câteva decenii în urmă, sau un localnic care ne-a părăsit mai de mult, revenind aicea, rămân surprinşi de desvoltarea luată de oraşul nostru în toate privinţele şi, printr'un firesc contrast, constată cât de mult şi în bine Piatra s'a schimbat şi transformat.

Iată cum se prezinta oraşul nostru pe timpul copilăriei şi tinereţei mele:

De pildă uliţa mare — astăzi str. Cuza-Vodă — începând din uliţa Poştei (Petru-Rareş) până la podul lui Sculy, avea pe amândouă părţile dugheni construite numai din lemn, cu tarabele in faţă închise cu obloane tot de lemn, iar în loc de trotuare, erau târnaţuri de scânduri; uliţa nu avea rigole de scurgere, ci numai şanţuri pe margine. Când ploua mai mult, noroiul ajungea până la glezne, făcând circulaţia nespus de grea şi nu puteai eşi din casă decât cu ciubote lungi. Nu erau atunci pe

această uliţă de cât două clădiri de zid: una în faţa dughenei bătrânului Stambler, denumită *bolta*, şi clădirea mare cu etaj a lui Iţic Şildhaus zis Iţic Chioru, astăzi farmacia Vorel. Această stradă, cu clădirile de zid de astăzi, s'a refăcut treptat, fie prin dărâmarea dughenilor vechi de lemn, fie prin faptul că aceste dugheni fiind mistuite de o serie de incendii, foarte fregvente pe atunci, autoritatea comunală a silit pe proprietarii lor să'şi le construiască din material nearzător, acoperite cu tablă. Amintesc că din cauza deselor focuri şi a lipsei de apă, primăria luase dispoziţiuni ca pe toată lungimea Uliţii Mari, să fie instalate, la mic distanţe, căzi de lemn, pline cu apă, pentru alimentarea singurei pompe pe care o avea serviciul său primitiv de pompieri.

Uliţa Poştei, astăzi strada Petru-Rareş, nu era de cât un drum natural, de ţară, fără scurgere, iar de a lungul ei, curgea gârla morilor din susul Cuejdiului, care străbătând oraşul se vârsa în Cuejdiu la podul Vrăjitoarei, mai jos de Sculy. Mai târziu această gârlă a fost canalizată, dar acum vr'o 25 ani canalul a fost astupat, din cauza murdăriilor ce se aruncau în el şi a infecţiilor ce se produceau.

Uliţa Valea-Viei, astăzi strada Ştefan cel Mare, era tot astfel ca şi celelalte de mai sus; cu deosebire că de la spitalul judeţean în sus, spre Borzogheanul, în timpul ploilor, nu se putea circula pe ea, căci din cauza torenţilor de pe muntele Cozla era inundată şi impotmolită cu bolovani şi măl, adus de ape, devastând şi multe locuinţe.

Mahalaua Precistei cu stradele ei, de şi mai pu-

ţin populată, suferea foarte mult în timpul verei, din cauza inundaţiilor Bistriţei şi a pâraelor Borzogheanu şi Iordan.

De asemenea şi multe strade: uliţa mare, uliţa veche şi mahalaua Mărăţei, sufereau de această calamitate: inundaţiile furioase ale Cuejdiului.

Numai după ce au început a se face întăriturile şi indiguirile de la Bistriţa şi Cuejdiu, oraşul a mai scăpat de inundaţiile distrugătoare. Dar această mare problemă a apărării oraşului de furia apelor, nu este încă complect rezolvată; căci dacă digurile făcute de curând la Bistriţa şi terasamentul C. F. R. îl poate apăra, dacă vor fi solid şi complect terminate şi întreţinute, apoi este mare nevoe de canalizarea Cuejdiului, tot aşa de periculos, întru cât vechiul zid de apărare, ridicat pe malul lui drept, făcut acum 40 ani, s'a distrus aproape în întregime.

*
* *

Revenind asupra stradelor oraşului nostru, amintesc că cel întâi primar care a început facerea trotuarelor, a fost Mihai Adamescu. In 1888 a luat măsuri pentru alinierea stradelor şi a făcut primele trotuare din beton, pe strada Petru-Rareş, din care se mai văd astăzi puţine urme. In urma lui a venit energicul gospodar Constantin Isăcescu, care în anii 1892—1895, fiind ajutor de primar — sub primariatul bătrânului Manolache Albu — a început în stil mai mare, alinierea stradelor şi facerea trotuarelor din cărămizi de bazalt, pe mai multe străzi, care mai durează şi astăzi. Dânsul a fost acela care a dărâmat cele mai multe dugheni din strada Cuza-Vodă, precum şi întreaga Uliţa Veche, astăzi

Elena Doamna, deschizând câteva pieţe mai mici, a aliniat strada Şipotelor foastă Sf. Gheorghe, făcând toate zidăriile din dosul grădinei publice până la Baia Evreiască, a dărâmat apoi toate locuinţele şi magherniţele din partea de jos a Cuejdiului, aliniind şi construind noui strade: M. Kogălniceanu, V. Conta, Todiraş, Cuejdiului şi înfiinţând piaţa nouă comunală de la Cuejdiu. In fine s'a făcut atunci prima mare transformare a oraşului, în mai toate direcţiile.

Tot sub primariatul lui Manolache Albu şi prin sirguinţa lui Const. Isăcescu, s'a început şi executat digul mare de zid pe malul drept al Cuejdiului de la Oborul de vite până la podul Sculy, pentru apărarea oraşului de furioasele inundaţii ale acestui părâu. Acest dig s'a surpat şi distrus în mare parte, din cauză că administraţia comunală ce a urmat după M. Albu şi Const. Isăcescu, cerând anchetarea gestiunei acestora şi darea lor în judecată, pentru mai multe abuzuri ce ar fi săvârşit, între cari şi digul de apărare sus zis şi dispunând să se facă o mulţime de sondaje în fundaţiile zidăriilor, spre a se constata soliditatea lor, au lăsat neastupate toate gropile acelor sondaje, făcute de a lungul digului; astfel că la cele dintâi puhoae, apa Cuejdiului a mâncat şi măcinat temeliile, provocând, în câţi-va ani, surparea, în mare parte a zidului, din care astăzi puţine urme au mai rămas.

Amintesc încă că din cauza intrigilor şi desbinărilor politice, primarul Manolache Albu, ajutorul său C. Isăcescu, architectul comunei Maidlinger şi antreprenorul Arsenie Iliade, au fost trimişi la par-

chet și apoi în judecata Tribunalului, pentru întreaga lor activitate. Acest proces a făcut mare vâlvă și a durat vr'o doi ani, dar s'a încheiat cu achitarea tuturor inculpaților, în anul 1897; justiția constatând că procesul a avut un vădit substrat politic, pornit numai din ură și răzbunări politice.

Așa erau pe atunci moravurile politice și mentalitatea politicianilor: distrugerea adversarilor pe orice căi!

* * *

După săvârșirea însemnatelor lucrări edilitare de către administrația comunală conservatoare din 1892—1895, despre care am amintit, a urmat marea epocă constructivă a neuitatului primar Nicu Albu din anii 1901—1904. Sub vrednica și priceputa conducere a acestui om energic, orașul nostru a intrat într'o nouă fază de propășire: aliniere și deschidere de strade noui, printre care au fost: bulevardul Ferdinand pe lângă Cuejdiu, aleea cu plantații din strada Ștefan cel Mare care duce la cimitir, stradele Const. V. Andrieș, Zânelor și altele. A refăcut și transformat localul Primăriei și acel al cazarmei de pompieri, a înființat pepiniera și sera de flori a comunei. A făcut apoi primul blocaj de piatră la Bistrița contra inundațiilor. Dânsul a conceput marile opere edilitare: lumina electrică, alimentarea cu apă potabilă a orașului, prelungirea calei ferate și aducerea gării în oraș, cu facerea digului C. F. R. pe malul stâng al Bistriței — lucrări cari s'au realizat mai târziu sub primariatul d-lui Nicu Ioaniu și al meu. Dar cea mai însemnată operă realizată de el, ca primar, a

fost consolidarea muntelui Cozla, şi ridicarea minunatului parc care îi poartă numele şi despre care amintesc într'un alt capitol.

Case vechi dispărute şi în fiinţă

Cred interesant ca, în cadrul acestui capitol şi în legătură cu vechiul aspect al oraşului Piatra. să amintesc clădirile vechi mai mari şi importante, pe care eu le-am apucat, dar care în scurgerea vremii au dispărut cu totul. Iată unele din acele mari clădiri dispărute:

Pe locul din faţa bisericei catedrale Sf. Ioan Domnesc, unde s'a ridicat in 1891 edificiul liceului Petru-Rareş, se afla un palat foarte mare şi o mulţime de dependinţe, unde pe vremuri fusese isprăvnicia (prefectura) şi cazarma de jandarmi-dorobanţi. Pe atunci acele imense clădiri erau proprietatea boerului moldovan Alecu Crupenschi zis Poloboc.

Alte case vechi erau ale boerilor: ***Constanda Sculy zis Camburu,*** astăzi hotel Continental; ***Ulise Miloş***, pe care s'a ridicat în urmă casa lui Alecu Criveţ soţul d-nei Pulheria Criveţ; ***Cost. Dimitriu*** din strada Frumuşica, unde a fost gimnaziul şi apoi cazarma de Călăraşi, ***Aga Dimitrie Gheorgheade*** zise casele Paharnicului, de pe malul Şipotelor, din care au rămas încă magaziile şi beciurile, astăzi proprietatea Comunităţii Israelite; ***Sculy Logotetide*** foaste a lui D. Corbu, cu un vast teren cu vie şi grădină, dărâmate anul trecut, unde acum s'a ridicat monumentalul şi marele spital judeţian; ***Vasile Albu*** de lângă biserica Sf. Ioan Domnesc, pe locul cărora s'a clădit palatul Băncii Naţionale; ***Enache Seideca-***

riu, foaste a M-rei Pângăraţi, de lângă grădina publică, unde acum se află hotel Regal, zidit de Dr. Ştefan Predescu; *Gheorghe Dimitriu Brănisteanu*, vândute în 1870 primăriei, unde a funcţionat mult timp vechea eforie a oraşului şi comanda de pompieri, apoi gimnaziul real, iar pe locul lor s'a ridicat marele teatru nou, pe care eu îmi îngăduesc a'l numi depe acum, *Teatrul Măcărescu; Panaite Brădescu*, din str. Alex. Cel Bun, cumpărate de judeţ, pe al cărora loc se ridică astăzi palatul Poştelor şi Liceul de Fete; apoi casele bătrânei *Rosetoae*, din str. Lascar Catargiu, unde se află acum palatul Prefecturii şi Tribunalului; *Nicu Antoniu*, unde a fost vechiul hotel numit Pârlita, apoi România, dărâmat, iar în locul lui s'a ridicat, nu de mult, clădirea Americanu.

Dintre casele mai vechi, care dăinuesc şi astăzi, amintesc pe următoarele:

Casele din strada Petru-Rareş, unde a locuit bătrânul farmacist I. Tr. Kamner, foste ale protopopului George; ***Marghioala Gh. Apostolide*** născută Albu, din str. Elena Cuza, astăzi proprietatea D-lui Take Mihailescu; ***Vasile Albu*** din str. Alex. cel Bun, proprietatea moştenitorilor săi; ***Manolache Albu***, alături cu cele dintâi, azi proprietatea D-lui Ion Luca; ***Dumitrache Albu***, foaste ale Economului Gh. Popovici, pe locul lor s'a construit casele D-lor St. Coşereanu şi avocat A. Ştark; ***Neculai Albu***, tatăl lui Nicu Albu, foaste a def. C. Semaca, astăzi Internatul liceului Petru-Rareş, cumparate şi dăruite în acest scop de Alexandru Maxim, un vrednic fiu al Pietrei; ***Hanul Plăcintarului***, numit mai târziu

Hotel Național, fost al armeanului Luca Mihalcea, azi proprietatea moștenitorilor def. Alecu Lazariu; ***Hanul sau crășma lui Ghinea,*** fost al grecului Theohari, de lângă biserica Sf. Gheorghe, astăzi proprietatea moștenitorilor def. Costache Ionescu; ***Farmacia Vorel,*** din strada Cuza-Vodă, a moștenitorilor def. Lascar Vorel, foste a evreului Ițic Șildhaus[1]) ***Spitalul județian*** din strada Ștefan cel Mare, aceste clădiri au fost donate Primăriei Orașului Piatra in anul 1863, de Principesa Elena Alexandru Cantacuzin, proprietara moșiei Șerbești, jud. Neamț, cu destinație de a servi exclusiv pentru spital. Alături de spital există și vechea casă, fostă a lui Iorgu Miclescu și apoi a D-nei Eleonora Nicu Albu astăzi proprietatea D-lui Th. Grigoraș.

* * *

Inainte de a încheia acest capitol, țin să fac o constatare întemeiată atât pe cunoștințele mele personale și acele căpătate din citirea multor documente și scrieri, cu privire la rangurile de ***boierie,*** existente pe vremuri in Moldova, cât și pe situația de fapt in care se găsea această puzderie de boieri, fabricați ad-hoc.

Casele vechi din Piatra, de care am pomenit mai sus, nu aparțineau de cât in mică parte boerilor

---

1) Această farmacie, fondată la 1825 de ANTON VOREL, a funcționat un timp in casele, existente și astăzi, din strada Elena Cuza,in dosul caselor d-lui avocat Vas. Șoarec, unde mai târziu a fost hotelul Gh. Roșu și oficiul poștal, astăzi proprietatea Stambler. Anton Vorel a practicat și medicina, fiind în acelaș timp și consul austriac aice.

zişi de viţă nobilă, ci în marea lor majoritate, erau proprietatea oamenilor mai înstăriţi, cari constituiau burghezia veacului al 19-lea, starea mijlocie—tiers-ètat cum a fost numită în Franţa —, dintre cari cei mai mulţi şi-au cumparat cu bani pitacele de boerie, începând de la cele mai de jos, până la cele mai înalte ranguri.

Se ştie doar traficul, în floare, pe vremea lui Mihalache Sturza, ce se făcea, pe o scară foarte întinsă, cu boeriile: toţi parveniţii şi aventurierii, în mare parte străinii de neamul nostru, căutau a-şi asigura oare cari privilegii, prin obţinerea titlurilor de boerie. Dacă la acest trafic, mai adaogăm şi conrupţia moravurilor politice, apoi putem afirma cu tărie că era cu neputinţă ca acea clasă socială venală şi conruptă, să mai dăinuiască. De aceea a şi fost desfiinţată prin cea dintâi constituţie dată ţării: se prea învechise şi era de tot putredă!

Cine a cetit *Arhondologia Moldovei* a paharnicului Const. Sion, cu toate exagerările ce conţine, a văzut ticăloşia şi degenerarea clasei boereşti şi rolul ei nefast în structura şi conducerea ţării.

Mai remarc încă un fapt: boerii vechi, mari proprietari de moşii, din judeţul nostru, cu mici excepţiuni, nu-şi aveau casele în oraşul Piatra, ci pe la moşiile lor, unde locuiau în timpul verei. Mai toţi aveau case-palate şi la Iaşi, în capitala Moldovei. Citez din memoria o parte din aceşti boeri: Fraţii Lascar, Dinu şi Ştefan Catargiu de la Dobreni-Negreşti; Gh. Roznovanu dela Roznov; fraţii Leon şi Em. Bogdan de la Dobreni; Ana Lăţescu-Balş

din Tg. Pietrei; Cantacuzinii de la Şerbeşti, Hârtop şi Costişa; Prăjescu de la Podoleni; Prinţesa Elena Sturza de la Păstrăveni, Balş de la Bozieni, Ghica de la Mărgineni și mulţi alţii, cari formau elita Iașilor de odinioară. Acelaş lucru se vede și în celelalte judeţe din Moldova.

In fine, cred interesant a aminti — tot in cadrul acestui capitol — că înainte de secularizarea averilor mânăstireşti, unele mânăstiri din judeţul nostru, aveau proprietăţi in Tg. Pietrei, aşa denumite Metocuri. Astfel într'un act din anul 1838, se vede că mânăstirea Pângăraţi, al căreia egumen pe atunci era Ieromonahul Varnava, mai târziu arhimandril, avea in stăpânire un mare teren din mahalaua Şipotelor, începând cam de la şcoala actuală de băeţi No. 2, până la casele Paharnicului Gheorghiade de care am pomenit mai sus. Imi amintesc că grădina şi casele lui Enache Săidacaru, unde se află azi Hotel Regal şi parte din grădina publică despre apus, au aparţinut metocului M-rei Pângăraţi, unde trăgea egumenul Varnava când venea la târg. Aceste vechi case, astăzi dispărute, aveau o poartă mare de zid, servind de intrare, iar locul înconjurător era semănat cu popuşoi.

Parte din aceste terenuri au fost vândute ori cedate la diverşi proprietari, însă numai cu titlu de Bezmăn sau Embatic. Acest bezmăn consta dintr'o dare anuală, către M-rea Pângăraţi, a câtor-va oci de ceară sau lumânări pentru biserică. După secularizare, acest drept de bezmăn, a trecut la ministerul Cultelor şi apoi la primăria oraşului Piatra,

care, cum am arătat, l'a perceput multă vreme, până la promulgarea legii de răscumpărarea lui.

Ştiu că şi celelalte mânăstiri mai apropiate, ca Bistriţa şi Bisericani, au avut asemenea metocuri, dar nu pot preciza în ce parte a târgului nostru îşi aveau locul.

CAPITOLUL VI

VIAȚA SOCIALĂ

Arătând in capitolul precedent amintirile mele cu privire la aspectul vechiu al orașului Piatra, socot interesant a reda și câteva note asupra vieții lui sociale, așa cum am cunoscut-o tot in copilăria și tinerețea mea.

La ce se mărginea viața socială și acea de familie, acum 60-70 ani in urmă? Cum își petreceau timpul liber orășenii noștri, care le erau distracțiile, petrecerile, plimbările, locurile de întrunire și altele, cari constitue in ziua de astăzi complexul vieții moderne?

Iată atâtea intrebări, la care voiu incerca să răspund, in măsura in care memoria mă va ajuta.

De la inceput, voiu observa că pe atunci populația orașului nu număra nici jumătate din acea de astăzi, deci fatalmente, viața socială trebuia să fie cu mult mai redusă. Apoi gradul de civilizație, datorit în timpurile de acum, progresului cultural și atâtor descoperiri moderne, era și el scăzut.

De pildă: nu existau nici o librărie, bibliotecă, cercuri ori asociații culturale, teatru, cinematografe, muzici, sporturi etc. Totul se mărginea la o viață liniștită, așa zisă patriarchală; fie care căutându-și de treburile gospodăriei lui, petrecând mai mult în

cercul restrâns al familiei. In schimb Duminicile şi sărbătorile, mai toată lumea umplea bisericile; credinţa şi sentimentul religios erau mai desvoltate. Când se întâmpla să vină pe aice câte o trupă de teatru, se duceau mulţi să vadă asemenea rari spectacole.

Lumea funcţionărească era cu totul neînsemnată. La prefectură, tribunal, primărie şi alte autorităţi, erau puţini slujbaşi, iar corpul didactic nu era reprezentat de cât prin vr'o zece institutori dela cele 3 şcoli primare, dintre cari jumătate erau preoţi. Mai erau 2-3 ofiţeri de la un escadron de călăraşi cu schimbul, singura unitate militară în Piatra.

Cluburi politice ori particulare, nu existau. Singură *Cafeneaua Turcească,* de lângă Bistriţa, era mai ales în timpul verei, locul de întâlnire al negustorilor de cherestea turci, greci, români şi alţi puţini orăşeni-boeri, cari nu consumau de cât cafele, jucând table.

Asupra acestei cafenele, voiu insista puţin, redând rolul ei important în viaţa comercială a oraşului:

Când eram copil, de vre-o 12—14 ani, mult mă impresionau turcii cherestigii, care îşi sorbeau cu tabiet cafeaua şi fumând din narghelele[1]) îmbrăcaţi în hainele lor largi orientale, purtând în cap fesuri roşii înfăşurate cu mari cealmale (turbane).

La acea vestită cafenea era un fel de bursă a lemnăriei; aici se încheiau mai toate afacerile, vânzări şi cumpărări, se angajau şi se plăteau cetele

1) **Narghelea,** pe turceşte înseamnă: lulea lungă, în care fumul de tutun, trece printr'un vas cu apă parfumată. Se zice: a fuma cu narghelea.

de plutaşi de pe valea Bistriţei şi pentru Galaţi; căci şi atunci, ca şi astăzi, comerţul cu lemn era cel mai desvoltat. Piatra noastră era un mare centru de plutărie şi lemn brut; fabrici de cherestea mecanice nu erau, ci numai puţine ferestrae purtate cu apă. Aici soseau lemnele în plute, din regiunea muntelui, de pe întreaga vale a Bistriţei, şi apoi tot de aici porneau spre Galaţi. Scândurile şi dulapii erau aduşi de la ferăstraele de apă, cele mai multe de la Tulgheş, legate tot în plute numite cleşte.

Amintesc că cei dintâiu negustori de păduri şi lemne, au fost turcii, apoi grecii şi câţi-va armeni, iar ceva mai târziu, au apărut şi românii, între cari locul de frunte il aveau: Nicolai Albu, Nicolai Gridov, Spiru Alexiu, N. Calmuschi şi fraţii: Dimitrie, Constantin, Vasile, Neculai şi Alecu Şoarec, toţi ajunşi fruntaşi ai târgului nostru. In timpurile mai recente, acest comerţ a fost în întregime, acaparat de evrei. Incercările făcute, în ultimii 20 ani, cu cooperativele ţărăneşti, n'au dat roadele aşteptate, cu toate înlesnirile şi sacrificiile din partea Statului. Doar Cooperativa *Albina*, de pe valea Tarcăului se menţine, şi după cât ştiu se află în plin progres.

* * *

Nefiind deci localuri propriu zise de petreceri, întruniri, ori măcar vr'un restaurant, unde se aduna lumea mai de seamă ca să-şi petreacă, cum am zis, timpul liber? Iată unde: în zilele de sărbători, mai ales, se înfunda în cele câteva băcănii şi crăşme româneşti, căci mâncarea ca mâncarea, dar vinurile erau bune, neprefăcute şi eftine.„ Citez din

memorie câteva din aceste băcănii: Iordache Matasaru, Costache Floricică, Pintilie Neculau, G.'Furnică, Vasile Ionescu Bulnaru, toate pe ulița mare; iar mai târziu acelea a lui Neculai Teodorescu, 'Alecu Lazariu și Neculai Ionescu Dediu; toate acestea, pe lângă mărfuri coloniale, aveau și vinuri alese; ocaua de icre negre se vindea cu un galben — 12 lei — Crășme mai vestite erau; Ghinea Teohari pe malul Șipotelor, lângă biserica Sf. Gheorghe, existentă și azi, Sava Popovici și Vasile Ghineț din Mărăței, Marin a Manei și Vasile a Varvarei de pe Valea Viei, a evreilor Avram a Hanței, Strul Nută, iar mai târziu a lui Bercu Goldenberg zis Bucluc.

In toate aceste localuri se adunau petrecătorii, mâncând și bând în mod discret — pe tăcute — fără larmă multă, ori lăutari. Un bătrân arhivar de la Tribunal, îmi povestea că pe când tânărul polcovnic (colonel) G. Roznovanu, a venit întâia oară ispravnic (prefect) aici, a dat straşnice ordine ca funcționarii să nu mai fregventeze crășmele și că deseori dânsul inspecta aceste localuri, căutând a-i desbara de acest obiceiu, pe care îl socotea înjositor și de natură a le compromite demnitatea de funcționari publici.

In timpul toamnei, erau vestite ghiveciurile, făcudin tot felul de carne și verdețuri, pe care, mai ales vânătorii, le pregăteau la plăcintăria lui Neculai Plăcintariu de lângă biserica Sf. Gheorghe și apoi odată ghiveciul eșit gata de la cuptor, era dus la una din cele mai bune crâșme, unde era udat cu cel puțin câteva vedre de vin.

Mai era atunci cunoscuta fabrică de bere a fraților Grefiens cu frumoasa ei grădină-berărie, situată pe locul unde se află azi fabrica de Tricotaje și moara Doamna. Aici, în timpul verei, se adunau mulți inși consumând berea destul de bună, care era o băutură nouă pentru dânșii.

Tot în timpul verei, mulți orășeni petreceau Peste Vale, în vestita Lunca Fabricei de Hârtie a lui Asachi. Imi amintesc că acolo erau mari petreceri, la fiecare 1 Mai, când serbau *Armindenul*, pe iarbă verde și sub răcoroasa umbră a luncii de peste Bistrița. Armindenul se mai serba de către alții și pe dealul Petricica, care pe atunci era acoperit cu mici pâlcuri de pădure, în partea lui despre Dărmănești. Armindenul ținea toată ziua de 1 Mai, până seara, alimentat cu miei fripți pe loc și băutura corespunzătoare: vin sadea, fără nici un amestec de sifon sau borcut.

Câmpul Borzogheanului servea și atunci tineretului pentru jocul oinei, în zilele de sărbători. Jocuri cu mingea, se mai făceau și pe prundul Cuejdiului, pe locul unde este oborul de vite.

* * *

Clasele mai înstărite, așa zisa protipendadă,—boerime—a târgului, petreceau în cercuri familiare, mai mult sau mai puțin restrânse, fie la baluri, nunți, ori simple serate. Amintesc că unii din orășenii mai de seamă ca: Vasilică Albu, Alex. Blancfort, D. Lalu, Dr. Cantemir, Coana Ana Balș-Lățescu, țineau case deschise, unde de câteva ori pe an, se adunau și petreceau prietenii și cunoscuții. Apoi revelioa-

nele se serbau regulat, la fiecare an nou, în aceste case.

Mai târziu, venind în Piatra francezul Claude Coujet, a deschis un fel de casinou, unde se întruneau clasele mai avute, iar în timpul iernei se dădeau baluri aşa zise Pik-Nik. Acest casinou era în casele cu etaj, foaste a d-nei Aspazia Maior G. Botez, din strada Cuza-Vodă, unde pe vremuri a fost Oficiul Poştal.

* * *

După războiul Independenţei din 1877, oraşul Piatra capătă o mai însemnată desvoltare şi înfăţişare, sub toate raporturile: Numărul intelectualilor devine mai mare, căci prin înfiinţarea gimnaziului clasic încă dela 1869, şi a mai multor şcoli particulare de fete—cursuri primare şi secundare—ca: institutele: ***Natalia Vicol-Dogaru***, ***Lumina*** a d-nei Zulnia C. Isăcescu, ***Cultura*** a d-nei Maria Ivanovici şi altele, membrii corpului didactic sporesc; tinerii medici, magistraţi, avocaţi, ingineri, ieşiţi din universităţi şi şcoli superioare, sunt din ce în ce mai numeroşi. Iau fiinţă apoi diferite instituţii culturale şi economice, care ajută la progresul oraşului, dând un nou aspect vieţii lui sociale.

Astfel se înfiinţează: Societatea pentru Invăţătura Poporului Român, Societatea ştiinţifică şi literară ***Asachi*** şi revista ei, despre care am amintit în altă parte; prima librărie Th. Dornescu-Const. Ivanovici, tipografia judeţului Neamţ; încep să apară ziare ca: ***Corespondenţa Provincială*** sub direcţia lui Cost. V. Andrieş, care a durat mulţi ani; ***Mişcarea Liberală***, a lui Th. Boldur Lăţescu; ***Situaţia*** scoasă de un grup

de profesori, în cap cu I. Negrea şi C. Hogaş. La librăria Dornescu-Ivanovici, a început vânzarea cu numărul a ziarelor cotidiane din Bucureşti: ***Românul, Telegraful, L'independance Roumaine, Războiul, România Liberă*** şi altele, mult citite din cauza ştirilor din războiul nostru de atunci.

Se mai înfiinţează societăţile economice: ***Româna, Pionul şi Prevederea,*** care ţineau loc de bănci. Iau fiinţă apoi şi stabilimente industriale ca: fabrici de cherestea, în frunte cu societatea *Moldova* şi altele. Tot atunci se construeşte şi se dă în circulaţie linia Bacău-Piatra-N., la început cale îngustă, transformată după câţiva ani, în cale normală.

* * *

Intre timp, primăria oraşului a căutat să contribue şi ea a face mai plăcută şi variată viaţa cetăţenilor noştri; Astfel, după ce în anul 1876, a cumpărat de la boerul Iordachi Stan, casele unde şi acum este localul său, împreună cu grădina din dos de pe malul Şipotelor, a înfiinţat grădina publică, la care s'a adăogat mai multe trupuri de teren — cum am amintit la cap. IV — apoi a înfiinţat muzica comunală zisă a *Pompierilor,* care cânta regulat atât în grădina publică, cât şi într'un pavilion construit pe malul Bistriţei, alături de Cafeneaua Turcească; iar după ce în 1882 s'au descoperit şi captat izvoarele de ape minerale dela Cozla, muzica mai cânta şi într'un pavilion ridicat pe platoul de sus, in cursul dimineţei, când se făcea cura cu aceste ape.

* * *

Găsesc interesant a aminti, cu privire la apele

minerale de la Cozla, că îndată după descoperirea şi analiza lor — făcută de profesorul P. Poni de la Iaşi şi de către alţi doctori chimişti — s'au prezentat un consorţiu de medici din Bucureşti, cari au cerut primăriei să le dea în concesiune, pe un timp mai îndelungat, exploatarea lor, cu obligaţia de a face toate instalaţiile de captare sistematică, de a construi pavilioane de cură, vile, parc şi în fine toate îmbunătăţirile necesare. Insă, primarul de atunci Th. Dornescu şi consiliul comunal, n'au acceptat acea propunere — pe motiv că nu se poate concesiona o asemenea *bogăţie*, pe timp aşa de lung — ci comuna să le exploateze în *regie*. Dar regia, ca toate regiile publice, n'au dat rezultate apreciabile, ba după un timp, izvoarele au fost lăsate aproape în părăsire şi în starea primitivă, cum sunt şi astăzi!

Cred că a fost o mare greşală; căci este la mintea fiecărui om, că dacă tu comună, nu ai putinţa de a creia prin mijloacele tale, o instituţie de aşa importanţă, de ce să nu laşi altora sarcina de a o face? De atunci au trecut 50 ani, termenul concesiunei ar fi expirat, iar comuna noastră ar fi rămas cu un stabiliment pe cât de folositor sănătăţii, pe atât de rentabil.

Amintesc că şi acum 20 ani, la începutul anului 1916, când eram primar al oraşului, am primit o ofertă pentru concesiunea acestor ape minerale, făcută tot în numele unor medici din Bucureşti — de către D-l Dr. Grigore Nicolau, un fiu al oraşului nostru — căruia, cum se ştie, i se datoreşte captarea şi punerea în valoare a reputatelor izvoare

de pucioasă de la Căciulata-Călimăneşti, din valea Oltului. Am dat curs îndată acestei oferte, pe care o credeam şi o cred încă prea avantajoasă intereselor comunei. Dar peste câteva luni, venind războiul, nu s'a mai putut face nimic.

* * *

Incheiu această mică digresiune şi reiau şirul amintirilor din acest capitol:

Muzica comunală de care am vorbit, a durat vr'o 20 ani. Era una din cele mai bune din ţară; elementele ei se recrutau din cadrele corpului de pompieri, iar gagiştii erau mai toţi străini: cehi aduşi din Boemia. Capel-maistru era Anton Zika, ceh şi dânsul, care era şi un apreciat compozitor. In acea muzică au fost gagişti multă vreme şi vestiţii muzicanţi din Botoşani, fraţii Zamfirache şi Vasile Filip, ajunşi mai târziu profesori secundari de muzică, odinioară colegi cu Gh. Oancea de la gimnaziul şi liceul de aici.

Pe la 1877 s'a deschis hotelul şi grădina la *Greci,* sub conducerea lui Ghiţă Atanasiu—Arghir Stavăr, iar pe urmă Cochi Cristodulo-Mihale, în casele foaste a lui Constanda Sculy zis Camburu, unde acum este hotelul Continental, proprietatea D-lui Mihai Corbu. Acel hotel — restaurant era în acelaş timp şi casinou, cu jocuri de cărţi şi biliard, unde pe vremuri se adunau unii din fruntaşii târgului ca: Vasile Albu, Vasile Cristodulo, Neculai Calmuschi, Iordachi Grigoriu, Neculai Şoimaru, Aslan Caludi, Cost. Manoliu şi alţii, cari erau cei obişnuiţi jucători pe atunci. Se mai adunau şi unii mai mărunţi, aşa zisa clasa II-a. Jocurile uzitate erau: *Ghiordun*

turcesc, *Lansquenet* francez şi *Stos* rusesc. Aceste jocuri se practicau în camere separate, unde nu era permisă intrarea de cât partenerilor jucători.

Imi amintesc că într'o seară, după ce am jucat o partidă de biliard cu V. Cristodulo, fostul meu preşedinte de Tribunal, m'a luat cu el într'o cameră unde tocmai se jucau cărţi. Intrând, am rămas tare impresionat de ceeace am văzut: în jurul unei mese se juca o mare partidă de Lansquenet de către 6-7 persoane, dintre cei arătaţi mai sus; pe o tablă din mijlocul mesei, era o gramadă de monede de aur: galbeni, napoleoni şi lire turceşti, erau cel puţin 500-600 bucăţi, care formau *Banco* jocului. La un moment dat, toţi aceşti bani au fost câştigaţi de Neculai Calmuschi, care avusese o serie lungă de *bătăi*. Apoi jocul a reînceput mai animat, un alt banco s'a format, dar nu ştiu cine a fost norocosul câştigător, căci pe la 12 noaptea, am plecat, gândindu-mă ce aşi fi putut eu face cu atât de mulţi bani, aruncaţi pe masa verde, la vârsta mea de 20 ani!

* * *

La 1877 înfiinţându-se regimentul 15 Dorobanţi, oraşul capătă noui elemente care-i sporesc numărul intelectualilor şi viaţa lui socială, cu toate că ofiţerii erau relativi puţini. Primul comandant a fost Locot.-Colonel Alexandru Folea.

In vara anului 1877, armata ţării fiind mobilizată, regimentul 15 Dorobanţi intră în războiul Independenţei, impreună cu batalionul din Folticeni, care intra în formaţiunea lui.

Tot pe atunci a luat fiinţă *Garda Civică*, care

forma un batalion, cu 4 companii. Această gardă era o instituţie quasi-militară, compusă din cetăţeni mari vrăstnici, cari nu intrau în contingentele active ori de rezervă ale armatei. Instrucţia militară, condusă de un ofiţer activ, era limitată la exerciţii şi marşuri, iar echipamentul şi armamentul consista dintr'o centură de piele şi o puşcă militară model vechiu. Exerciţiile trupei (?) se făceau numai Duminicile pe câmpul Borzogheanului şi dădeau loc la multe scene comice-groteşti, din cauza stângăciei şi chiar indisciplinei, cu toate aerele marţiale ce-şi luau comandanţii improvizaţi şi numiţi la întâmplare, fără nici o pregătire. Totuşi, în timpul războiului, garda civică a adus oarecare foloase, împlinind golurile lăsate de militarii plecaţi pe front. Astfel diferitele servicii ca: paza arestului, garnizoana pieţei şi alte posturi de la diverse autorităţi, se făceau de către aceşti gardişti.

Comandant, cu gradul de maior, al gărzii civice din Piatra, a fost mult timp Th. Dornescu, primarul oraşului, iar cei 4 căpitani erau: Neculai Şoimaru, fost poliţai, Alex. Iuliano avocat, Al. Crivetz, casier general şi Ghiţă Iurist negustor-băcan. Locotenenţi şi sublocotenenţi: Iorgu Eraclide, arhivar la prefectură, Zaharia Zăpisescu, grefier la Tribunal, Ion Costescu, inginer, D. Nicolau institutor şi alţii de cari nu-mi amintesc; Costache Cazaschevici, funcţionar la Tribunal, era aghiotantul batalionului. Apoi multe grade inferioare recrutaţi dintre meseriaşii şi mahalagiii târgului. Comandantul şi ceilalţi ofiţeri, purtau uniforme şi sabie, iar sergenţii abia dacă aveau câte o manta şi un chipiu.

Toata curiozitatea şi plăcerea noastră, a tineretului de atunci, era când batalionul intorcându-se, in frunte cu muzica, de la Borzogheanu, companiile defilau, ca la paradă, în piaţa oraşului, in faţa maiorului primar Th. Dornescu, calare pe un cal luat de la sacalele pompierilor.

In definitiv, faimoasa Gardă Civică, care a durat vr'o câţiva ani, a fost o instituţie de veselă amintire; de aceea şi maestrul Caragiale a zugrăvit-o şi ridiculizat-o, atât de sugestiv şi real, în cunoscuta lui piesă „O Noapte Furtunoasă".

* * *

Dacă răposata Gardă Civică a avut o reputaţie aşa de deşanţată, nu tot astfel se poate spune despre instituţia *Vânătoarea*, această nobilă şi sănătoasă îndeletnicire a multora din orăşenii noştri, care se practtică şi astăzi, în condiţiuni mulţumitoare. Ca dovadă stă vechea societate „Căprioara" care, acum câteva luni şi-a serbat 30 ani de existenţă.

Sportul vânătoresc era foarte desvoltat în timpurile despre care scriu aceste amintiri. Erau şi pe atunci mulţi vânători reputaţi. Citez din memorie pe unii din ei: *Costache Rujinschi*, fost sub-prefect, împreună cu toţi cei 4 feciori ai lui, cărora, încă de copii, le pusese puşca în mână şi care avea o droae de 30—40 câini de vânat, de toate rasele şi 2 puşcaşi angajaţi permanent; apoi: Arghire Patraşcu, Dumitrache Sgrof, Pavalache şi Vasile Pavlu, Neculai Şoimaru, Tiţă Teodoru, Vasile Costin, Constantin şi Vasile Şoarec, Mihai Pavlov, Cost. Calmuschi, Cost. Răşcanu, Ion a Petrei Lungu, Panaite

Burchi, Vasilică Albu, cu fiul său Eugen, Nicu Albu, Tasache Crăcăoanu, Iorgu Dimitriu și câți alții

Se organizau, cu multă pregătire, mari vânători în munții și pădurile județului nostru: Tarcău, Cuejdiu, M-rea Neamț, Secu, Tazlău, Oanțu și alte locuri. Vânatul: cerbi, căprioare, mistreți, urși, lupi, vulpi, se găsea in mare număr fiind că nu era gonit și speriat din cauza exploatării de păduri de mai târziu.

Aceste vânători durau câte 2-3 zile, iar recolta era totdeauna abundentă. Se cheltuiau mulți bani, căci vânătorile erau și vesele intruniri de petrecere frățească, cu mâncare, băutură, ba uneori și cu lăutari.

Pe timpul când neuitatul Nicu Albu era prefect, organiza vânători in stil mai mare, la care luau parte multe persoane simandicoase din București și de aiurea, toți fruntași vânători. In acest scop Panaite Burchi, fost subprefect la Tg.-Neamț, iar mai târziu arendaș al moșiei Grași, avea insărcinarea, între altele, să facă mari provizii de vinuri alese, păstrate in vestitele beciuri de la M-rea Secu, în regiunea căreia se făcea multe vânători.

Dar nici Vasilică Albu nu se lăsa mai prejos: Imi aduc aminte că într'o mare vânătoare la Tarcău, s'au împușcat un cerb și atât de multe căprioare, încât a fost nevoe de câteva căruți ca să fie transportate la Piatra, erau în total 27 bucăți. Odată adus aice vânatul, petrecerea a reînceput. Tot acel vânat a fost pus în curtea caselor lui V. Albu, formând o mare movilă. deasupra căreia trona *cerbul*. Petrecerea infierbântându-se, vânătorii turnau cu ca-

na vinul deasupra cerbului, la botul căruia se ațineau cu paharele, care repede se umpleau din șipotul vinului.

Cam în acest chip erau vânătorile pe atunci. Dar, după cât văd, acea bună tradiție, se păstrează încă și azi, de către urmașii vechilor Nemrozi, adoratori a zeiței Diana.

* * *

Am vorbit mai sus despre *lăutari*. Cred interesant a reda câteva amintiri cu privire la această breaslă, atât de veche și cunoscută, care începe să dispară.

Mai înainte de a se înființa muzica comunală zisă a pompierilor,—despre care am pomenit,—iar mai târziu muzica militară a regimentului 15, existau în orașul nostru, acum 60-70 ani, mai multe tarafuri sau bande de lăutari, țigani. Cel mai de seamă dintre ele, era banda condusă de Sinică Picu, a doua a fraților Sandache, iar a treia a evreului Litman.

Prima bandă, a lui Sinică, era cea mai căutată la nunțile, balurile și petrecerile boierești, celelalte două serveau, în acelaș scop, claselor mai nevoiașe. Sinică Picu era un virtuos și neîntrecut viorist, cânta orice bucată fără note, ci numai „după ureche". Câștiga mulți bani, căci boerii depe vremuri erau galanți și le plăcea mult muzica: fiecare cântec era răsplătit uneori cu un pahar de galbeni, strânși la o singură „chetă".

Despre acel faimos Sinică, voiu povesti un fapt destul de caracteristic: la o petrecere (serată), dată de Dr. D. Cantemir, între alți invitați, era și cunos-

cutul istoric-etnograf Th. Th. Burada, pe atunci consilieră la Curtea de Apel din Iaşi, venit aice pentru a prezida Curtea cu Juraţi. La acea serată Dr. Cantemir angajase taraful lui Sinică, între care era şi vestitul chitarist-gurist N. Anghel, La un moment dat, în toiul petrecerii, magistratul Burada—care era şi un distins violonist—a cântat şi el câteva bucăţi mai grele de muzică; după ce a isprăvit, mare a fost surprinderea şi admiraţia convivilor, când Sinică al nostru a executat, repetând, întocmai una din bucăţile lui Burada, *furată din auz*. Burada examinând apoi vioara lui Sinică—uşoară ca o pană —i-a propus să i-o cedeze în schimbul vioarei lui, dându-i şi un adaos de 50 galbeni, dar Sinică n'a primit schimbul, spunând că vioara lui, veche de peste o sută de ani—o are moştenire de la bunicul său—şi nu se va despărţi nici odată de ea.

Această întâmplare îmi aminteşte cunoscuta scenă, asemănătoare, petrecută la Iaşi, pe vremuri, între celebrul muzicant ungur Franz Liszt şi vestitul Barbu Lăutaru, la o petrecere dată la o mare curte boierească din Iaşi.

Păstrând proporţiile, socot că şi Sinică al nostru ar putea fi comparat cu conaţionalul său Barbu Lăutaru, a căruia figură ne-a zugrăvit-o cu atâta duioşie poetul V. Alexandri.

Mai târziu Piatra a avut şi alţi lăutari mult apreciaţi ca: Ghiţă Radu, Alecu Krantz, Chiţă Gologan, Avram Flautistu şi alţii. La aceştia trebue să mai adaog şi pe cei mai buni lăutari din Iaşi, ca bătrânul Chipan—cu vestita lui horă şuerată, neimitată de nimeni—Neculai Vacă, Mitriţă, Ghiţă Bor-

teanu, Neculai Țaranu și Budală cari deseori veneau la Piatra.

* * *

Redând pe scurt amintirile mele din acest capitol, cred că cetitorii vor face, ei singuri, comparația dintre viața socială din trecut și acea de astăzi; dar fiindcă unii din ei ar rămâne poate nedumiriți și ar voi să afle cum privesc eu însumi această comparație, ca unul care am trăit în aceste două epoci să-mi fie îngăduit a le satisface această eventuală dorință:

După părerea mea, lumea de astăzi trăește mult mai bine de cât acea din trecut sub toate raporturile. Astfel: atât țaranul cât și orășanul se hrănește și se îmbracă în condițiuni mai bune, mai toți își trimit copiii la școli; gradul de cultură generală este mult mai înaintat, datorită numeroaselor școli și instituții culturale mereu sporite; starea sanitară și asistența socială, sunt în vădit progres; diferitele căminuri studențești și internate pentru elevi, sanatorii destinate multor categorii de funcționari; asigurările sociale pentru lumea muncitorească etc., contribuie toate la sănătatea și buna lor stare. De pildă: astăzi, grație măsurilor luate și instituțiilor creiate, nu se mai pomenește de cumplitele boli și epidemii, care, în trecut, secerau mii de vieți, lăsate fără nici o apărare.

Revendicările sociale ale maselor populare, găsesc un mare răsunet la conducătorii țării și sunt în mare parte ascultate și realizate; reforme sociale se fac mereu și la noi ca și în țările cu o civilizație cu mult mai veche și înaintată.

Apoi datorită descoperirilor mai noui, viaţa socială a devenit mai plăcută şi atrăgătoare. Diferitele spectacole, întruniri, conferinţe, şezători, serbări, asociaţiuni şi cercuri culturale, devin tot mai numeroase. Mijloacele de comunicaţie sunt mai repezi; circulaţia bunurilor se face neasemănat mai uşor de cât în trecut.

Datorită inlesnirilor mari făcute de C. F. R. contactul cu capitala ţării şi cu celelalte mari oraşe, este tot mai sporit. De asemenea excursiunile de tot felul pentru cunoaşterea localităţilor importante; accesul la staţiunile balneare şi climaterice, a luat un mare avânt.

Cum vedem, mari prefaceri s'au făcut în toate domeniile vieţii sociale.

* * *

Atunci cum se explică faptul că lumea de acum se frământă, veşnic nemulţumită, strigând mereu: *sărăcie* şi *mizerie?*

După umila mea părere, această văicăreală se datoreşte, in primul loc, dorinţei—de altfel firească— a fiecărui individ a ajunge la un trai mai bun. Plăcerile şi mai ales confortul şi luxul vieţii moderne, il ispiteşte şi atrage din ce în ce mai mult; iar neputinţa de a face faţă tuturor acestor noui cerinţi, —pe care singur le râvneşte şi le creiază—îi provoacă această stare bolnăvicioasă de veşnic nemulţumit. Intr'un cuvânt: fiecare doreşte să trăiască intens şi bine şi dacă s'ar putea, cu un minimum de muncă şi efort!

Nu generalizez, nici nu exagerez lucrurile, dar,

în mare parte, acesta este idealul la care râvneşte lumea de acum.

Pe de altă parte, această mentalitate ne explică şi destramarea ce se observă, tot mai des, în viața socială de astăzi, când vedem goana aprigă pentru îmbogățirea rapidă a atâtor indivizi cari conrup şi fraudează totul, urmărind a da *lovitura*, prin ori ce mijloace, riscând şi înfruntând rigorile legilor penale; din nenorocire pildele rele sunt atât de contagioase, mai ales pentru cei mici, cari totdeauna privesc cu jind la marii îmbogățiți fraudatori, din aşa zisa elită socială, conducători de instituțiuni publice ori particulare.

Dacă fiecare individ s'ar mulțumi cu ceea ce-i aduce munca lui zilnică şi cinstită, s'ar mărgini la un traiu modest şi potrivit, cu mijloacele de care dispune, ar înceta şi destrămarea şi văicăreala de care am pomenit.

Această urâtă stare de lucruri, îmi aminteşte cunoscuta poveste a doui negustori: acela căruia afacerile îi mergeau destul de bine, se văita că merge rău; iar celălalt care se găsea pe pragul unui faliment fraudulos, se lăuda că-i merge foarte bine, spre a-şi putea înşela mai uşor creditorii.

* * *

Nu trebue însă să disperăm! Cred că nu va trece mult şi lumea se va cuminți; viața socială va intra într'un făgaş normal, dar numai atunci când această bogată şi frumoasă țară. va avea conducătorii pe care-i merită şi îi aşteaptă de atâta vreme.

Cred că cetitorii îmi vor ierta aceste triste reflexiuni, care poate depăşesc cadrul amintirilor mele,

dar așa suntem noi bătrânii, nu ne putem opri de a da sfaturi..

Eu nu sunt dintre acei cari trăesc numai cu nostalgia vremurilor apuse, ci am căutat să mă adaptez ritmului nou al vieții, veșnic în continuă mișcare și prefacere.

Vremurile trecute, sunt de regretat doar pentru viața lor mai liniștită, mai lipsită de griji și frământări, mai cinstită și omenoasă, iar nici de cum pentru stările sociale de atunci, incomparabil mai inferioare celor de astăzi.

Dacă în această modestă lucrare, am evocat și cinstit cu multă evlavie trecutul și nu am găsit de cât cuvinte de laudă pentru înaintașii noștri mai de seamă, aceasta am făcut'o dintr'un sentiment de venerație pentru dânșii; căci nu trebue uitat că ei au fost făuritorii și precursorii cari au pregătit viitorul și progresul de care ne bucurăm astăzi.

CAPITOLUL VII

TEATRU LA PIATRA

Mai inainte de a se clădi localul teatrului vechiu din piaţa M. Kogălniceanu, despre care voiu vorbi mai jos, imi aduc aminte că in copilăria mea, trupele de teatru, care uneori veneau în oraşul nostru, jucau şi dădeau reprezentaţii, pe unde apucau, in lipsă de localuri proprii ori săli mai spaţioase.

Astfel o trupă bună din Iaşi, in frunte cu celebrii actori: Lukian, Galino şi Bălănescu, au jucat câtva timp in casele lui Costache Gheorghiu, existente şi astăzi, din strada Ştefan cel Mare, in care mai târziu a funcţionat oficiul poştal, pe când era diriginte Theodor Dubert, aceste case au fost apoi mult timp proprietatea Doctorului Cantemir, iar acum a d-lui Tanenţap medic dentist. Trupa vestitului actor Lupescu din Focşani, a fost şi ea la Piatra, in mai multe veri, jucând teatru de vară, mai întâi in nişte case ruinate a boerului Miloş din mahalaua Bistriţei, in locul cărora este astăzi casa d-nei Profira Criveţ din strada Frumuşica. Acele vechi case au fost aproape distruse de incendiu, aşa că Lupescu dădea reprezentaţiile sale pe o scenă improvizată între zidurile rămase goale şi fără acoperiş, iar spectatorii stăteau într'o baracă de scânduri ridicată în faţa scenei, Apoi în altă vară, Lupescu a jucat

in grădina de lângă vechea eforie (primărie) din piaţa mare, alăturea de scările ce urcă la biserica Sf. Ioan Domnesc. Işi pot deci inchipui cetitorii în ce condiţiuni mizerabile, bieţii actori erau siliţi a-şi arăta talentul şi arta lor, spre desfătarea publicului.

* * *

Această stare de lucruri a durat până în anii 1870—1871, când un om de inimă şi cu mult simţ practic, răzăşul Petrache Liciu-Caia, originar din satul Duşeşti comuna Cărligi, a avut ideia de a construi un local de teatru propriu zis, pe intinsa lui proprietate din centrul oraşului, clădire denumită de curând Teatru Roxy, cu numeroasele ei prăvălii in rândul de jos, in prezent proprietatea moştenitorilor Costăchel Vasiliu, care, acum vr'o 20 ani, cumpărând'o de la moştenitorii fostului magistrat D. Liciu — a renovat mult vechiul local, dându-i o înfăţişare mai modernă şi accesibilă. Amintesc că marele nostru artist Petru Liciu, a fost nepotul bunicului său Petrache Liciu Caia şi fiul lui Ghiţă Liciu, fostul preşedinte la inalta Curte de Casaţie. Soarta a voit ca urmaşul bătrânului Liciu Caia, imbrăţişând spinoasa carieră de artist, contra voinţei tatălui său Gh. Liciu, care il destinase studiilor juridice, să ajungă marele artist dramatic, a le cărui însuşiri şi strălucit talent, au ilustrat, câteva decenii, teatrul românesc. Se poate spune deci că destinul a hotărât ca, inspiraţia ziditorului primului teatru din oraşul nostru, să capete o vie consacrare în persoana nepotului, îndrăgostitul pasionat al muzelor Thalia şi Melpomena!

* * *

După clădirea teatrului de care am amintit, orașul nostru a început să capete o nouă înfățișare, sub raportul social-cultural. Noua clădire nu a servit numai ca teatru, ci și ca local de adunare pentru orice manifestare publică. In adevăr, timp de peste 60 ani, câte congrese, întruniri publice, conferințe, concerte, baluri, serbări, festivaluri, în scop de binefaceri ori distractive, nu s'au perindat în acest edificiu! Generații întregi l'au cunoscut în toate împrejurările mai însemnate din viața lor, luând parte la acele manifestări complexe care alcătuesc viața noastră publică, căci Piatra n'avea până atunci un asemenea local, cu care l'a înzestrat Petrache Liciu, care socot că merită toată cinstirea și recunoștiința urmașilor, pentru opera ce a înfăptuit.

*
* *

Voiu arăta acum — pe cât mi-a aduc aminte — câteva trupe de teatru, care venind mai des pe la Piatra, au jucat dând reprezentații în teatrul nostru:

In vara anului 1876, vestita companie dramatică pe atunci stabilită la Galați, sub conducerea D-nei Fany Tardini și a fraților Alexandru și Ion Vlădicescu, au jucat aicea vr'o lună, aproape în fiecare zi. Era una din cele mai bune trupe de teatru din provincie, având multe elemente de valoare. Publicul pietrean i-a primit cu multă dragoste, sala era mai totdeauna plină, căci repertorul era ales și variat în drame și comedii.

Cu această ocazie, voiu povesti o întâmplare, destul de dureroasă, suferită de această trupă de teatru: După terminarea stagiunei de vară, directorul Al. Vlădicescu, spre a face economie de trans-

port — fiindcă pe atunci nu exista calea ferată Piatra-Bacău — a încărcat toată zestrea teatrului lor: costume, decoruri, rechizite, etc., pe câte-va plute, spre a le duce de aice pe Bistriţa şi Siret, la Galaţi. Dar în drumul lor, apele venind mari, plutele s'au sfărâmat, iar încărcătura s'a înecat, ne mai putându-se nimic salva. A fost o mare pierdere de care compania s'a resimţit foarte mult.

Această trupă, condusă tot de Fany Tardini, a fost cea dintâiu trupă română din vechiul regat, care a trecut în Bucovina dând reprezentaţii la teatru din Cernăuţi, unde a avut un mare succes, contribuind la redeşteptarea simţului şi culturii naţionale a fraţilor noştri bucovineni. Se ştie că în acel timp, 1864 sau 1865, marele nostru Eminescu, pe atunci elev de liceu, în vârstă de vr'o 15 ani, înflăcărat de arta şi limba românească pe care le auzea şi vedea pentru prima oară acolo, a părăsit Cernăuţi şi şcoala, plecând cu trupa de teatru Fany Tardini-Vlădicescu colindând mult timp, prin diferite oraşe, însoţind-o în reprezentaţiile date.

Mult mai târziu eminentul artist Petru Liciu, despre care am amintii, a fost şi el în Bucovina, cu o companie dramatică sub direcţiunea sa, dând multe reprezentaţii cu cele mai bune piese din repertorul teatrului românesc, având şi el mari succese.

Cetitorii trebue să ştie însă că în acele grele timpuri, nu era lucru uşor ca o trupă română să treacă graniţa, se făceau multe dificultăţi şi urmau îndelungate tratative. In nici un caz nu se permitea jucarea pieselor noastre *naţionale*, supuse la o

aspră cenzură. Lucru lesne de înţeles din partea puternicului imperiu Austro-Ungar, în care trăiau milioane de români subjugaţi !

O altă trupă sub direcţia cunoscutului actor Pechea Alexandrescu originar din Roman şi Iaşi, a jucat timp de mai mulţi ani, începând din 1879-1880, în timpul iernei, făcând multe abonamente de loji şi staluri, cât durau stagiunile. Această trupă era compusă în mare parte, din familia lui Pechea : fraţi, surori şi cumnatul său Al. Bobescu.

Compania de operetă, în cap cu tenorul Băjenaru şi Irina Vlădaia, Ştefan Iulian şi alţii, a jucat şi ei în multe rânduri aicea, obţinând mari succese.

De asemenea artiştii teatrului Naţional din Bucureşti, în frunte cu Aristiţa Romanescu, Grigore Manolescu, Iancu Brezeanu etc. ne-a desfătat cu arta lor neîntrecută.

Amintesc că şi bătrânul artist boer M. Millo, a jucat aicea cu o trupă aleasă, frumoasele lui creaţiuni din cunoscutele vechi piese naţionale: Lipitorile Satului, Baba Hârca şi altele, apoi compania dramatică a neuitatului Petru Liciu, iar înt'un an am avut şi o stagiune de operă, cu o mică trupă de italieni.

Se înţelege că nu pot înşira aicea toate spectacolele de orice fel ca: teatru, operă, concerte etc., cari timp de peste 60 ani, s'au perindat la teatrul nostru. De altfel este şi greu a le reda din memorie pe toate. Am reamintit doar câteva dintre cele mai vechi, despre care, sunt sigur, că mulţi din bătrânii târgului îşi mai aduc aminte.

Pe atunci mai era şi bunul obiceiu că se juca

de multe ori aşa zisul teatru de societate, de către *diletanţi*, dintre D-nele şi D-nii din elita intelectuală a oraşului. Multe din acele reprezentaţii având remarcabile succese.

* * *

Iată pe scurt câteva din amintirile mele mai vechi asupra teatrului din oraşul nostru.

După cum am arătat, un local de teatru, oricât de bine construit şi înzestrat, nu poate avea, într'un oraş de provincie, unicul scop şi exclusiva destinaţie, pentru reprezentaţiile artei dramatice, adică un caracter permanent de asemenea natură, la fel cu teatrele naţionale din Bucureşti, Iaşi, Cluj, şi alte centre mari, de oarece populaţia mică a oraşului nostru, n'ar putea asigura vre'o dată funcţionarea permanentă a unui teatru.

De aceea socot că un local de teatru, trebue să ne servească la toate şi pentru toate manifestările vieţii noastre sociale şi culturale. El trebue să fie un adevărat *Ateneu Popular* folosit în orice împrejurări: reprezentaţii de teatru, cinematograf, întruniri publice, profesionale, congrese, conferinţe, concerte, serbări, etc. etc. Cu alte cuvinte orăşenii să aibă ori când la îndemână acest important edificiu pentru nevoile lor sociale. Cu modul acesta, rentabilitatea unui asemenea local va fi cu mult mai mare şi s'ar amortiza mai curând investiţiunile făcute. Destinându-l numai pentru cele câteva reprezentaţii, sporadice, pe care în cursul unui an le-ar da diferite companii de artă dramatică, în trecerea lor pe aicea, veniturile realizate abia ar ajunge pentru acoperirea cheltuelilor de întreţinere, ceeace nici

din punct de vedere al unei bune gospodării financiare, n'ar fi deloc recomandabil și comuna noastră și-ar asuma o grea sarcină bănească.

* * *

Expunând aceste modeste păreri personale, țin a remarca munca energică și stăruința mai presus de orice laudă, pe care vrednicul nostru concetățean G. Măcărescu, a depus și o depune încă, pentru ridicarea și desăvârșirea monumentalei clădiri a noului teatru, care, pe lângă că constitue o podoabă a orașului, va servi și scopurile arătate mai sus. O singură dorință a-și mai avea: toți cetățenii și conducătorii de astăzi, să-și dea silința ca acest teatru să fie cu un ceas mai înainte isprăvit și redat folosinței obștești. Nici un sacrificiu nu va fi de prisos, pentru realizarea acestei însemnate opere.

CAPITOLUL VIII

VIAŢA POLITICA

Priviri generale

Politica — această artă ori ştiinţă de a conduce popoarele, işi are originea in cele mai vechi timpuri a le omenirei. La cele mai multe popoare ea se manifesta in mod public. Astfel in vechea Grecie era vestita Agora, iar la Roma Forum, unde se ţineau in locuri mari deschise, întrunirile cetăţenilor, se discutau şi puneau la cale treburile obşteşti. Apoi Senatele din Atena, Sparta, Cartagena şi acel celebru Senat din Roma al patricienilor, toate având un rol determinant în viaţa politică a ţărilor antice. Aceste instituţiuni erau ceeace noi numim astăzi adunările legislative sau viaţa parlamentară.

In trecutul ţărilor române, Moldova şi Valahia, politica era condusă de Domnii sau Voevozii lor, ajutaţi de un sfat compus din boerii mari, în cap cu mitropolitul ţării.

Au trecut mai mult de o sută de ani de când şi la noi a fost introdus regimul aşa zis parlamentar, care funcţiona cu mult mai înainte în statele apusului. La început acest regim a fost cu totul restrâns, mărginit doar numai la clasele privilegiate ale boerilor, dar în scurgerea vremei, el a evoluat,

treptat, fiind mereu lărgit, până ce a ajuns la votul universal de azi.

* * *

Pentru ca cetitorii să cunoască fazele prin care a trecut regimul parlamentar la noi, voiu aminti, în ordinea cronologică, în care au luat ființă, *vechile legiuiri* în această materie și apoi voiu reda pe scurt, evenimentele, frământările și luptele politice, desfășurate în lunga perioadă în care ele s'au produs.

De aceia pentru o mai sistematică orânduire a amintirilor mele, cuprinse în acest capitol le voiu subdivide în câteva părți mai însemnate, astfel ca cetitorul să se poată mai ușor orienta:

1) Regulamentul organic

După dispariția regimului de tristă amintire al Fanarioților, în urma revoluției olteanului Tudor Vladimirescu din 1821, principatele române au reușit să reintre în vechile lor drepturi: acelea de a'și alege singure Domnii. In acelaș timp, Rusia și Turcia care'și disputau stăpânirea noastră, s'au gândit că este urgentă nevoie a se face și introduce oarecare reforme în principate, întrucât poporul român începuse a se redeștepta și a lupta pentru o viață națională.

Astfel prin tratatul de pace de la Adrianopol din 1829, Turcia și Rusia au stipulat și recunoscut, între altele, dreptul suveran al alegerii Domnitorilor pe viață și o administrație autonomă.

De fapt însă, îndată după încheerea acelui tratat, Rusia și-a asumat rolul de *protectoare* a principa-

ţelor române, intervenind direct în conducerea lor.

A urmat apoi întocmirea faimosului regulament organic, o vastă operă de legislaţie în toate domeniile publice, care cu toată participarea delegaţiilor Munteni şi Moldoveni, a fost alcătuit după instrucţiunile şi directivele Rusiei, de vestitul general Kissilef, omnipotentul ei în principate.

S'a instituit o comisiune la St. Petersburg, compusă din delegaţii principatelor şi alţi delegaţi ruşi cu însărcinarea de a revizui, modifica şi stabili difinitiv textele regulamentului organic, care după ce a fost aprobat de Curtea Imperială a Rusiei—protectoarea noastră—a fost supus şi aprobării de către Obşteasca Adunare Extraordinară, convocată mai intâi la Bucureşti şi apoi la Iaşi.

Regulamentul organic a intrat în vigoare la Iulie 1831 în Muntenia şi la Ianuarie 1832 în Moldova.

Prin acest regulament se instituia, în ambele principate, câte o obştească adunare electivă, aleasă pe cinci ani, compusă: cea din Valachia din mitropolitul ţării ca preşedinte al adunării şi cei trei episcopi eparhioţi, ca membri de drept, 26 boeri de rangul I, deputaţi aleşi în capitală, şi 28 boieri aleşi în judeţe. Alegătorii trebuiau să fie tot boieri de rangul celor aleşi. Deci numai clasele privilegiate aveau dreptul de aleşi şi alegători. Adunarea din Moldova se compunea dintr'un număr mai mic de membri: mitropolitul din Iaşi ca preşedinte şi cei 2 episcopi de Huşi şi Roman, apoi din 16 deputaţi aleşi la Iaşi şi 16 în judeţe, în aceleaşi condiţiuni ca şi în Muntenia.

Se observă însă un lucru caracteristic al vremu-

rilor de atunci: mandatul de deputat era compatibil cu funcțiunile Statului, adică și înalt funcționar și deputat în același timp; așa că *independența* acestor deputați se găsea mult știrbită, dacă nu chiar iluzorie, față de puterea executivă.

Adunările extraordinare fiind dizolvate, deoarece își îndeplinise mandatul lor de revizuire și aprobare a Regulamentului Organic, se pășește la întocmirea listelor electorale și la noui alegeri.

Amintesc că numărul alegătorilor era foarte redus, din cauză că cenzul era prea mare. Se cerea un venit anual de mii de galbeni în moșii, pe cari numai marii boieri latifundiari îl puteau avea.

Adunările legiuitoare, despre care am pomenit, după ce au ales ca Domni pe viață: Alexandru Ghica în Muntenia și pe Mihail Sturza în Moldova, au funcționat timp de vreo 16 ani: de la 1832 până la 1848, când izbucnind cunoscuta revoluție în ambele principate, acestea au fost ocupate de Rusia și Turcia.

Aceste adunări, ca și Regulamentul Organic, intrase oare cum în obiceiurile noastre politice și au contribuit, în largă măsură, la întemeierea și consolidarea țărilor române, prin făurirea multor legi bune și crearea a multor instituțiuni publice de mare folos, exercitând controlul asupra actelor Domnului și a guvernului; ba de multe ori făcând remarcabile acte de independență, chiar față de faimosul și a tot puternicul general Kissilef.

Iată ce ne spune istoricul Al. Xenopol despre acest general: „Kissilef a fost un om cu totul excepțional, ce nu seamăna deloc în purtare cu Rușii

ceilalţi şi care căpătând iubire pentru poporul român, în sânul căruia a trăit şase ani, şi-a cunoscut toate suferinţele lui, vroia să-l îndrumeze în realitate pe calea progresului. El a luat deci măsuri serioase pentru întemeerea şi reorganizarea şcoalelor din Bucureşti şi Iaşi. Permite lui Heliade să scoată în Bucureşti gazeta ***„Curierul Românesc"*** şi lui Asachi în Iaşi, ***Albina Românească;*** îngăduind în acelaş timp crearea altor instituţii culturale ca: Societatea Filarmonică, Teatru, Societatea Medicilor şi Naturaliştilor etc., toate menite a desvolta cultura naţională şi limba românească".

* * *

Revoluţia din 1848 şi actele de independenţă ale adunărilor obşteşti, au avut o tristă urmare; Convenţiunea Ruso-Turcă de la ***Balta-Liman*** din 1849 prin care s'a stipulat drepturile acestor puteri de a interveni în principatele române şi prin care acestea pierd mai toate drepturile ce li se recunoscuse prin tratatul de la Adrianopol. Adunările legislative au fost ***suspendate*** şi înlocuite prin nişte Divanuri Ad-Hoc, compuse din miniştri, membrii Divanului Domnesc şi din magistraţii preşedinţi ai tribunalelor din Capitală, cari aveau mai mult vot consultativ, iar votul deliberativ se mărginea numai la chestii de bugete şi impozite.

Dar mişcarea naţională, începută la 1848, a continuat cu putere. Marea generaţie de atunci, ai căreia capi fură surghiuniţi din ţară, şi tinerimea aflată la studii în străinătate, au lucrat cu cel mai mare avânt şi patriotism în ţările din Apus, mai ales la Paris, atrăgând atenţiunea şi buna voinţa

înaltelor cercuri europene asupra soartei poporului român din cele două principate. Astfel s'a înfiripat partidul național, devenit mai târziu ***Partidul Unionist.*** *)

* * *

Războiul dela Crimeea din 1854, unde puterea Rusiei a fost înfrântă de aliații: Franța, Anglia și Turcia, a avut o mare înrâurire asupra soartei țărilor noastre. Tratatul de pace dela Paris din 1856, a stipulat, între altele, întocmirea unei Convențiuni între Turcia, ca putere suzerană, și celelalte șase puteri europene, pentru organizarea definitivă a a principatelor Moldova și Valachia, puse sub garanția colectivă a tuturor puterilor europene. Tot atunci s'au alipit la Moldova cele trei județe din sudul Basarabiei: Cahul, Ismail și Bolgrad împreună cu gurile Dunării.

Un noroc providențial a fost pentru soarta neamului românesc, faptul că Napoleon III, împăratul Franței, promova cu toată căldura emanciparea și unirea națiunilor mici, fiind un convins aderent, ba chiar inițiatorul și protectorul naționalismului în Europa.

Un puternic curent se făcuse pentru unirea principatelor, care, răspândit printr'o întinsă propagandă, găsi o binevoitoare primire și în străinătate; iar când în Martie 1857, Contele Walevschi, minis-

---

*) Atât de înverșunată era lupta și ura în contra Rusiei, pe timpul revoluției dela 1848, încât poporul din București, a mers până acolo că sustrăgând prin forță Regulamentul organic, l'a pus pe o patașcă și îl conduc, în cortegiu funebru, pe lângă consulatul rusesc unde l'a prohodit și apoi l'au ars într'un mare foc aprins în mijlocul pieței.

trul de externe al Franței, ca delegat în conferința de la Paris, a propus și declarat că starea de lucruri nu se va îndrepta în principate, până când nu se vor uni într'un singur stat, sub un prinț străin și sub garanția puterilor; această propunere care concorda și cu dorința românilor, a fost adoptată de majoritatea puterilor; Turcia și Austria s'au opus, fiindcă erau interesate a ne ținea desbinați. Totuși această propunere a fost, în cele din urmă, admisă *în principiu* de întreaga conferință, care numi o comisiune compusă din delegații marilor puteri cari, mergând în principate, să ia cunoștință despre dorințele poporului asupra organizării lor definitive. Această comisiune europeană sosi în țară la începutul lui Aprilie 1857.

Noui alegeri se făcură în ambele principate, după normele fixate printr'un firman special al Turciei— și la 4 și 11 Octombrie 1857, Divanurile Ad-hoc în care erau reprezentate toate clasele sociale, se întruniră la Iași și București.

Ambele adunări au votat un *memorandum* cătră puteri, în care se cerea: 1) Autonomia țărilor române; 2) Unirea lor într'un singur Stat; 3) Domn străin dintr'o familie domnitoare din Europa și 4) Guvern constituțional reprezentativ.

2) Convenția dela Paris din 7 | 14 August 1858.

Dorințele românilor exprimate prin Memorandum sus amintit, în urma împotrivirii înverșunate a Turciei și Austriei, nu au fost luate în considerație, cu

toată susținerea lor de către generoasa Franță și a marelui ei împărat Napoleon.

După îndelungate și migăloase desbateri, în care intrigile și ciocnirea intereselor europene, au jucat un rol de frunte, Conferința a alcătuit o *Constituție*, aplicabilă ambelor principate, cunoscută sub numele de *Convenția dela Paris* din 7 | 19 August 1858.

Cine citește cu atenție această faimoasă convenție, va constata numai decât, ce echivocuri, perfidie și formule ipocrite se cuprind în ea. Toate clauzele ei turburi și neprecise, erau alcătuite cu premeditare, spre a zădărnici ori paraliza dorul de unire al naționaliștilor cinstiți și însuflețiți, munteni și moldoveni, precum și aspirațiunile de emancipare ale poporului român. Un monument clădit după cea mai clasică șiretenie diplomatică!

Convențiunea dela Paris, stabilind principiul constituțional în guvernarea țărilor române, prevedea o adunare electivă pentru fiecare principat și o *Comisie Centrală* comună, cu sediul la Focșani, învestite cu puterea legiuitoare.

Adunările erau alese pe 7 ani, iar alegătorii împărțiți în două clase, trebuiau să aibă un cenz destul de mare: cei direcți un venit de 1000 galbeni, cei indirecți—cari votau prin delegație—100 galbeni și vârsta de 25 ani. Unui candidat ca să fie ales, i se cerea un venit minim de 400 galbeni și vârsta de 30 ani. Dispense de cenz nu erau acordate, căci legea electorală nu ținea seamă de cultura ori profesiunea celorlalți cetățeni.

La 1856 expirând termenul de 7 ani fixat prin

Convenţia dela *Balta Liman*, Domnitorii Barbu Ştirbei şi Grigore Ghica, au fost înlocuiţi prin *Caimacani*. In Moldova se numi Teodor Balş, care murind curând, fu înlocuit cu grecul Neculai Vogoride, ginerele boerului moldovan logofătul Costache Conache, cunoscutul poet; iar în Valachia a fost numit Alexandru Ghica, cari administrară ţările în mod provizor. Dar după punerea în aplicare a Convenţiei dela Paris, caimacanii au fost înlocuiţi printr'o comisie interimară, compusă, conform Reg. Organic, din preşedintele Divanului Domnesc, Marele Logofăt şi Ministrul de Interne. Comisia din Moldova era formată din: Vasile Sturza, Anastase Panu şi Ştefan Catargiu; iar în Muntenia din: M. Băleanu, I. Manu şi Ion Al. Filipescu. *)

Atribuţiile acestor comisii interimare se mărgineau la formarea listelor electorale şi alegerile pentru adunările elective, care aveau să aleagă 2 domni (Hospodari).

Alegeri noui se făcură şi deputaţii aleşi erau în mare parte favorabili ideii Unirii.

* * *

Adunarea din Moldova a fost deschisă, cu mare solemnitate în ziua de 28 Decembrie 1858, printr'un mesaj al comisiei interimare, iar acea din Valachia la 22 Ianuarie 1859, tot cu aceeaşi solemni-

*) Inlocuirea Caimacanilor a fost motivată de faptul că ei fiind numiţi de Turcia, aceasta le poruncise, în secret, ca să lucreze astfel ca Unirea să cadă. In acest scop, vicleanul şi străinul Vogoride, a recurs la o măsură josnică şi abuzivă; falşificarea listelor electorale, înscriind în ele numai pe acei alegători cunoscuţi ca **antiunionişti**, omiţând a înscrie marea majoritate a partizanilor Unirii. Dar în urma protestelor violente ale partidei naţionale din Moldova, alegerile făcute de Vogoride, au fost **anulate** de comisia europeană din Bucureşti, care ordonă revizuirea listelor şi înscrierea tuturor alegătorilor.

tate. Ambele adunări erau convocate pentru alegerea Domnitorilor.

Ce a urmat se ştie: La 5 Ianuarie adunarea din Moldova şi apoi la 24 Ianuarie 1859, acea din Muntenia, alegând pe Domnitorul Alexandru Ioan Cuza, unirea principatelor române s'a făcut de fapt în persoana noului Domn şi în ciuda duşmanilor ţării. Această unire însă nu s'a realizat de drept şi definitiv decât la 1862, când a fost în fine recunoscută de puterile garante, dar numai pe durata de 7 ani ai Domniei lui Cuza. Desăvârşirea şi consolidarea Unirii nu s'a îndeplinit decât la 1866, când s'au realizat integral dorinţele poporului român, exprimate de Divanurile Ad-hoc în Memorandum din 1857, adică unirea sub un Domn străin, odată cu alegerea prin plebiscit, a Prinţului Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen.

Cu privire la unirea ţărilor române şi îndoita alegere a Domnitorului Cuza, îmi voiu permite a adăuga că, rare ori în istoria politică a unei ţări, s'a văzut o pildă de asemenea înălţare sufletească şi generoasă, peste patimi meschine şi deasupra intereselor egoiste—ca acea a marei generaţiuni de atunci, care a pregătit şi realizat—cu multe jertfe—unirea ţărilor surori, înfruntând toate greutăţile şi opunerea puterilor interesate, printr'o grandioasă şi adânc înţeleasă solidaritate naţională!*

---

*) Unul din sprijinitorii cei mai devotaţi ai ideei Unirii, a fost şi neuitatul **Victor Place**, consulul francez din Iaşi. Amintesc că acum vre'o 60 ani, în 1875—76, văduva acestuia D-na Place a locuit aici în Piatra, în casele lui Todirel, de lângă arestul preventiv, unde se află Azilul de bătrâni cu cei 2 băeţi ai săi Henry şi Victor, cam de o vârstă şi buni prieteni cu mine. Pe atunci mai erau câteva familii franceze aici ca: Jordan, Champalbert, Borty, Gall, Couget şi altele.

3) Statutul Organic din 2 Iulie 1864.

Convenția de la Paris, care cum am arătat, era legea fundamentală (Constituția) Principatelor Române, a durat aproape 6 ani, până la 2 Mai 1864, când s'a produs cunoscuta *Lovitură de Stat* a lui Vodă Cuza și a guvernului său.

Această lovitură de stat a fost provocată de opunerea majorității adunării legiuitoare de a vota legea rurală de împroprietărirea țăranilor și noua lege electorală, așa după cum le întocmise guvernul de atunci, al cărui cap și suflet era marele M. Kogălniceanu.

Adunarea a fost disolvată prin decretul Domnitorului Cuza, iar puterile ei au trecut asupra Consiliului de Stat ce fusese înființat la 11 Februarie 1864. A urmat proclamația lui Cuza adresată țării, și Plebiscitul Național, votat de țară, cu o imensă majoritate, în zilele de 10 și 14 Mai 1864, pe baza căruia s'a decretat și promulgat Statutul Organic, prin care s'a adus însemnate modificări Convenției dela Paris și s'a decretat o nouă lege electorală, pe baze mai largi. Totodată, pe lângă adunarea electivă, s'a mai înființat *Corpul Ponderator* (Senatul), compus din: Mitropoliții țării—dintre cari mitropolitul primat era președintele de drept, episcopii eparhiilor, primul președinte al Inaltei Curți de Casație, din cel mai vechiu general în activitate, osebit din 64 membri numiți de Domn astfel: jumătate dintre persoanele recomandabile prin meritul și experiența lor, iar cealaltă jumătate de 32, dintre membrii consiliilor generale a județelor, câte unul de fiecare district.

Inițiativa legilor se lua adunărilor legiuitoare, lăsându-se numai Domnului și Consiliului de Stat.

Modificările cuprinse în Statutul Organic din 1864, sunt motivate, chiar în preambulul lui, astfel:

„Convenția încheiată la Paris la 7 August 1858, între Curtea Suzerană—Turcia și între puterile garante autonomiei Principatelor Unite, este și rămâne legea fundamentală a României.

Însă, îndoita alegere din 5 și 24 Ianuarie 1859, săvârșirea Unirii și desființarea Comisiei Centrale făcând inaplicabile mai multe articole *esențiale* din Convențiune; Atât pentru îndeplinirea acestora, cât și pentru reașezarea echilibrului între puterile statului. Ca act *adițional* al Convențiunii, intră de astăzi în putere următorul Statut".

Apoi în desvoltarea acestor modificări, se precizează:

Principatele unite pot, în viitor, a modifica și schimba legile care privesc administrația lor din lăuntru, cu concursul legal al tuturor puterilor stabilite și fără ***nici o intervenție străină.***

Iată acum și dispozițiunile legei electorale anexate la statut și promulgată tot la 2 Iulie 1864:

„Alegătorii sunt împărțiți în două categorii: ***primari*** și ***direcți.*** Cei dintre cari plătesc o dare către stat de 48 lei, sunt alegători în comunele rurale; 50 dintre dânșii aleg, prin vot pe față, un delegat ca alegător direct. Tot alegătorii indirecți sau primari, sunt acei cari plătesc o dare de 80—110 lei; precum și patentarii până la a cincea clasă, sunt alegători în orașe. 2) Alegătorii direcți, fie în orașe fie în sate, sunt acei cu un venit de 100

galbeni. Sunt scutiţi de acest venit: preoţii parohiilor, profesorii secundari, institutorii primari, profesioniştii liberi: avocaţi, ingineri, doctori şi pensionarii cu o pensie anuală de 3000 lei cel puţin.

Cum vedem, cu tot acest sistem cenzitar, pentru prima oară ţăranii sunt chemaţi la viaţa politică, deşi ei votau numai prin delegaţi, iar nu direct.

Spre a putea fi ales deputat trebuia: a fi român, vârsta de 30 ani şi un venit anual de 200 galbeni. Sunt scutiţi de acest cenz: toţi românii cari au avut funcţiuni mari în serviciul statului, ofiţerii superiori ai armatei ce nu sunt în serviciul activ şi profesiunile libere.

Colegiile se împart în două: de oraşe şi de judeţe.

Numărul deputaţilor, în întreaga ţară, este de 160. Judeţul Neamţ avea 5 deputaţi: 2 pentru Piatra, 1 pentru Tg.-Neamţ şi 2 p. judeţ. Deci şi pentru deputaţi cenzul era mult redus de cum era mai înainte şi se admitea, pentru întâia oară, scutirea de orice venit a păturii intelectuale, apoi şi numărul deputaţilor este sporit.

Se înţelege dela sine motivele pentru care adunarea legislativă, în majoritatea ei, s'a opus atât legei rurale de împroprietărire cât şi legei electorale—căci marii proprietari, cari erau în acelaş timp singurii alegători şi aleşi, işi vedeau ameninţate pe de o parte moşiile latifundiare, iar pe de alta privilegiile politice.

*
* *

Voiu aminti acum marea însemnătate ce a avut

Statutul Organic din 2 Iulie 1864, în organizarea modernă a României. Astfel, numai în cele câteva luni: Mai—Decembrie 1864, Domnitorul Cuza, ajutat de vrednicii lui miniştrii şi consiliul de stat—a decretat şi promulgat legile fundamentale ale ţării, care dăinuesc şi astăzi: Codurile: Civil, Comercial, şi Penal cu procedurile lor, legea rurală, legea electorală şi multe alte legi importante, care sunt la temelia statului nostru modern—şi pentru a cărora alcătuire, discuţie şi votare, ar fi trebuit zeci de ani de viaţă parlamentară.

Tot sub Domnia lui Cuza, s'au înfiinţat în 1860 universităţile din Iaşi şi Bucureşti, precum şi Inalta Curte de Casaţie şi Justiţie la 1861.

Ca să-şi poată realiza marile sale reforme, nemuritorul Cuza a fost silit să recurgă la o lovitură de Stat; să-şi încununeze apoi opera de mare şi iscusit reformator, cu ajutorul metodei *reacţionare* ori de *dictatură*, cum s'ar zice în limbajul politicianist de astăzi, spre a putea da ţării sale, nou născută, puteri de viaţă, un viitor civilizat, progresul şi închegarea culturală şi sufletească, fără de care nu am fi putut ajunge la România Mare! Dânsul a fost călăuzit în toate aceste înfăptuiri de cel mai ideal şi curat democratism. El nu s'a lăsat intimidat nici de reacţionarismul boierilor, cu toate că el însuşi era boer—nici de vorbăria ori de formulele savante ale pseudodemocraţiei; ci ajutat de vrednicii lui sfetnici-colaboratori, în frunte cu genialul şi patriotul Kogălniceanu—pe care a ştiut să-i aleagă şi cari erau la înălţimea concepţiilor lui—a reuşit să toarne în forme instituţionale ideile

și sentimentele sale menite a asigura fericirea și înălțarea poporului său, pe a căruia dragoste și voință s'a răzemat in toate acțiunile sale. A fost un adevărat *creator!*

Ce a fost și ce a însemnat epoca acestui mare Domnitor, in inchegarea și organizarea statului român, cetitorii acestor amintiri, o pot afla pe larg din monumentala operă „Domnia lui Cuza Vodă" a ilustrului nostru istoric A. D. Xenopol.

Nu mă pot opri de a adăuga că marile reforme amintite mai sus, au fost in mare parte opera și a ilustrului său prim ministru M. Kogălniceanu, acest titan al politicei și vieței de stat românești, care prin geniul lui a predominat marea generație a timpului său. Astfel că se poate spune, cu drept cuvânt, că el a fost *creerul*, iar Domnitorul Cuza, *executorul.*

De aceea socot că este o mare mândrie că orașul nostru, s'a invrednicit să aibă in mijlocul lui, *statuea* acestui glorios și neasămânat inaintaș al neamului, datorită in mare parte și sprijinului dat de neuitata sa fiică Lucia Leon Bogdan.

4] Constituția și Legile Electorale dela 1866-1923.

După detronarea, printr'o abdicare forțată, a Domnitorului Cuza, in noaptea de 11 Februarie 1866, se formează guvernul provizor sub președinția lui Ion Ghica și se instituie o *locotenență domnească,* compusă din: Lascar Catargiu, Colonel Haralambie și generalul N. Golescu, care au luat măsuri ca să triumfe și ultima dorință a poporului român, rostită prin glasul Divanurilor Ad-hoc: aceea de a chema

la tronul României pe un prinţ dintr'o familie domnitoare europeană. S'a convocat de îndată adunarea care alege şi proclamă ca Domnitor pe contele Filip de Flandra, fratele mai mic al regelui Belgiei, care însă neprimind, se cheamă la tron pe Carol Anton de Hohenzollern-Sigmaringen, din familia domnitoare a Prusiei.

Principele Carol I fu ales Domn al României printr'un plebiscit, în urma căruia adunarea legiuitoare, în ziua de 1 Mai, il proclamă Domn, iar la 10 Mai 1866, prinţul intră în Bucureşti, însoţit de marele om de Stat de mai târziu Ion C. Brătianu, care, cum se ştie, a jucat un mare rol în alegerea şi aducerea prinţului Carol în ţară.

Indată după suirea lui în scaun, se votează şi decretează o nouă Constituţie — luată după cea Belgiană — prin care se consacră în România principiile liberale şi democratice cele mai înaintate; egalitatea înaintea legilor prin desfiinţarea tuturor rangurilor şi privilegiilor, libertatea cuvântului, presei şi a întrunirilor, menţinerea sistemului Bi-Cameral, schimbându-se numai felul de alegere şi anume:

Corpul electoral pentru cameră se imparte în 4 colegii: I şi II al proprietarilor, III al profesiunilor libere şi IV al ţărănimei. Pentru Senat erau numai colegiile I şi II al proprietarilor. Sistemul cenzitar a fost menţinut deci şi prin noua lege electorală.

Amintesc în trecăt că, intre timp, a izbucnit la Iaşi, cunoscuta mişcare *separatistă* din 3 Aprilie 1866, prin care o parte din boerimea Moldovei, in frunte cu mitropolitul Calinic Miclescu, tindea la

desfacerea Unirii. Dar această tristă mişcare nu a reuşit, fiind repede potolită, nu însă fără vărsare de sânge.

* * *

Odată cu suirea pe tron a Domnitorului Carol I şi decretarea Constituţiei din 30 Iunie 1866, s'a crezut că noua Românie a intrat în fine într'o perioadă de linişte, ordine şi consolidare. Din nenorocire însă, patimile şi învrăjbirile politice, au reînceput cu mai multă furie ca în trecut.

In adevăr, numai în curs de cinci ani 1866-1871, s'au perindat la cârma ţării nu mai puţin de zece guverne fie conservatoare şi liberale, fie împestriţate cu miniştri din ambele aceste partide, singurele existente în acea vreme. Starea financiară a ţării era dezastroasă: instabilitatea guvernelor o făcuse şi mai grea. Apoi înverşunatele lupte şi frământări politice, nu cruţau nici persoana Domnitorului Carol care era atacat violent în mod public, prin presă şi întruniri, devenise oarecum nepopular.

Tot pe atunci a apărut şi faimoasa broşură „Şpionul Prusian", sub pseudonimul ***Vulpescu,*** atribuită lui Mitiţă Sturza, cunoscutul om de Stat şi şef al partidului liberal de mai târziu.

In fine la 8 August 1870, se produce caraghioasa revoluţie dela Ploeşti, în cap cu Colonelul Al. Candiano Popescu—unul dintre ofiţerii cari au participat la detronarea lui Cuza—când s'a proclamat *republica*, detronarea principelui Carol I şi desfiinţarea dinastiei! Deşi această revoluţie a durat numai câteva ceasuri, totuşi ministerul conservator, prezidat de Manolache Costache Epureanu, cade în

urma unui vot de neîncredere al Camerei şi este înlocuit cu guvernul liberal a lui Ion Ghica, din 18 Dec. 1870.

Curentul antidinastic creştea însă în toată ţara. El atinsese punctul culminant în primăvara anului 1871, în următoarele împrejurări: Se ştie că războiul Franco-German, s'asfârşit prin înfrângerea Franţei, silită a încheia pace în cele mai grele condiţiuni, între care perderea provinciilor sale Alsacia şi Lorena. Intreg poporul român şi clasele conducătoare simpatizau cu nenorocita Franţă, iar aceste sentimente duşmănoase Germaniei, se răsfrângeau, bine înţeles, şi asupra Domnitorului Carol I, din cauza originei lui germane. In seara de 11 Martie 1871, colonia germană din Bucureşti, s'a întrunit la un mare banchet, dat în sala Slătineanu — unde astăzi este Casa Capşa—spre a sărbători victoria armatei germane. In toiul veseliei şi a tuastelor înflăcărate, localul a fost atacat cu o ploaie de pietre, care a spart toate geamurile, lovind şi rănind pe mulţi dintre convivi, între care era şi consulul german de Radovitz. O mare indignare şi furie cuprinse întreaga colonie, care prin zisul consul, cerea imediată satisfacţie. Domnitorul Carol, alarmat de cele întâmplate, cheamă pe Ion Ghica, şeful guvernului liberal de atunci, cerându-i explicaţii. Ghica îi răspunde că poporul capitalei s'a revoltat şi că guvernul său n'ar putea stăpâni situaţia. Domnitorul Carol ameninţa atunci cu ***abdicarea*** sa; dar că abdicarea o va face numai în mâinile foastei Locotenenţe Domneşti, aceea care în 1866 îi încredinţase tronul.

îndată membrii acelei locotenenţi: Lascar Catargiu, general Golescu şi colonel Haralambie fură chemaţi la Palat. Atunci s'a petrecut un mare fapt istoric: marele patriot moldovan Lascar Catargiu, imploră pe Domnitor, sfătuindu-l să nu abdice, căci acest gest ar fi cea mai mare nenorocire pentru ţară. Că, el, Lascar Catargiu, îşi ia răspunderea situaţiei, asigură că poporul Capitalei nu s'a revoltat ci este liniştit, că dezordinea este opera unor studenţi şi altor inşi, instigaţi de liberali, că în fine garantează repedea potolire a spiritelor şi restabilirea ordinei fără represiuni ori vărsare de sânge.

Rezultatul acestei întrevederi, a fost căderea ministrului Ion Ghica şi constituirea marelui guvern conservator sub preşedenţia lui Lascar Catargiu, din 12 Martie 1871, care a guvernat ţara, neîntrerupt, mai bine de 5 ani, până la 4 Aprilie 1876.

A fost cel dintâi guvern de lungă durată a lui Carol I şi graţie elementelor de valoare şi capabile din care a fost alcătuit, a contribuit, în mare măsură la consolidarea şi progresul ţării. Citez pe unii din acei miniştri cari reprezentau elita partidului conservator: Petru Mavrogeni, G. Costa-Foru, N. Creţulescu, general Christian Tell, general Ion Em. Florescu, Vasile Boerescu, Alexandru Lahovari, Gh. Cantacuzino, Titu Maiorescu, Theodor Rosetti, Petrache Carp şi Ion Strat.

* * *

Amintesc încă un fapt important: mai înainte cu câteva luni de la chemarea la putere a lui Lascar Catargiu, Domnitorul Carol I a scris unui bun

prieten al său *Ambron* din Germania, o scrisoare care a fost publicată într'un ziar de acolo, prin care se plângea de condițiunile grele ce întâmpină domnia sa în România și își exprimă dorința de a *abdica* și a se reîntoarce în vechea sa patrie. Iată câteva fragmente din acea faimoasă scrisoare, care multă vreme a fost exploatată de către liberali:

„Sunt aproape cinci ani de când am luat hotărârea statornică a mă pune în capul acestei țări, atât de săracă și cu toate acestea atât îmbelșugat dotată de natură; totuși trebue să spun că n'am putut face de cât prea puțin pentru această frumoasă țară.

Mă întreb adesea a cui e vina? A mea care nu am cunoscut caracterul poporului, sau a lui, care nu voește să se lase guvernat, sau nu știe să se guverneze?

Am dobândit însă convingerea că aceste imputări nu trebuesc adresate nici poporului în general nici mie personal, ci mai ales acelora cari, născuți chiar în principate, au pus mâna pe guvernul lor. Acești oameni cari, uitând situația patriei lor, s'au dus să-și facă educația politică și socială în străinătate, n'au alt gând decât să aplice la dânșii, fără discernământ, nişte idei admise acolo și învestite într'o formă utopistă.

De nu mi-aşi fi pus toată inima la interesele acestei mărețe țări, căreia s'ar putea prezice, în alte circumstanțe, viitorul cel mai strălucit, aș fi pierdut de mult răbdarea și să părăsesc viitorul țării în voia **coteriilor.**

Regret numai din toată inima, că bunele intenţiuni, au fost nesocotite si primite cu atâta ingratitudine; însă cu această diferenţă, în avantajul meu, că **conserv libertatea de a mă întoarce in scumpa mea patrie**".

Las acum pe cetitori să judece ei singuri, ce s'ar fi întâmplat dacă Domnitorul Carol, desgustat de acţiunile coteriilor politice, ar fi abdicat dela tron şi nu ar fi fost împiedecat de la acest funest act prin energica şi patriotica intervenţie a lui Lascar Catargiu, despre care am amintit!

Autoritatea, prestigiul şi popularitatea Domnitorului Carol I, marele întemeetor al dinastiei române, a fost sporită prin lunga guvernare de 5 ani a guvernului conservator Lascar Catargiu, acest om de stat, fără o mare cultură, dar de o mare probitate, experienţă şi înzestrat cu adânc bun simţ, acest vrednic şi ilustru fiu al judeţului Neamţ din Dobreni—Negreşti.

Această autoritate a lui Carol I, a crescut şi mai mult după războiul din 1877, când in fruntea armatei române, a cucerit independenţa ţării, iar la 14 Martie 1881 s'a proclamat regatul român şi apoi la 10 Mai 1881 s'a incoronat ca primul rege al României.

* * *

După o funcţionare de 18 ani a constituţiei şi legei electorale din 1866, o nouă constituţie ia fiinţă in anul 1884, sub guvernul liberal al bătrânului Ion C. Brătianu.

Camerele de revizuire, alese în 1883, au modificat şi lărgit mult vechea constituţie şi legea elec-

torală. Au fost mari lupte şi desbateri în acele Camere constituante. Astfel bătrânul democrat şi ziarist C. A. Rosetti, împreună cu un grup de liberali cu idei mai înaintate, dintre care citez din memorie pe: D. Giani, Gh. Panu, Al. Giani, G. Cantili şi alţi tineri liberali, cereau colegiul unic şi o mai mare libertate a presei. Dar majoritatea Camerei n'a primit introducerea acestor reforme radicale. Din această cauză C. A. Rosetti a demisionat dela preşedinţia camerei, ba s'a despărţii definitiv de vechiul său prieten politic Ion C. Brătianu, după o colaborare de 40 ani.

Legea electorală din 1884 a însemnat totuşi un vădit progres: Corpul electoral a fost redus de la patru, la trei colegiuri: cel I se compunea din alegătorii rurali sau urbani, având un venit de cel puţin 1200 lei anual; colegiul II din cei cari plătesc către stat o dare anuală directă de minimum 20 lei. Sunt scutiţi de cenz în acest colegiu: 1) profesiunile libere; 2) ofiţerii în retragere; 3) pensionarii şi 4) cei cari au absolvit cel puţin 4 clase primare. Acest colegiu era numai orăşănesc. Colegiul III rural se compunea din alegători rurali direcţi; 1) acei cu un venit anual de cel puţin 300 lei, cari ştiu ceti şi scrie; 2) învăţătorii săteşti şi preoţii; 3) arendaşii cu cel puţin 1000 lei arendă anuală. Alegătorii indirecţi, prin delegaţi, sunt toţi ceilalţi, fără ştiinţă de carte, necuprinşi în categoriile de mai sus. 50 alegători alegeau un delegat care vota direct.

Pentru Senat, corpul electoral era împărţit, în fiecare judeţ, în două colegiuiri: I acei cu un venit

rural sau urban de cel puțin 2000 lei anual. Sunt scutiți de cenz: foștii miniștri, deputați, senatori, foști magistrați și militari superiori, membrii Academiei Române și în fine acei ce au diploma de doctori sau licențiați cu 6 ani de practică în profesiunea lor. Colegiul II acei cu un venit minim de 800 lei și patentarii de clasa 1 și 2. Sunt dispensați de cenz profesiunile libere—cu mai puțin de 6 ani vechime—profesorii și institutorii urbani, și pensionarii statului.

*
* *

Cum se vede, o însemnată lărgire a dreptului de vot în sens democratic, mai cu seamă la Senat care până atunci era apanajul numai al marilor proprietari funciari (de pământ).

In virtutea acestei legi, județul Neamț alegea 4 deputați, din cari 2 în colegiul I și câte unul la col. II și III; și 4 senatori, câte 2 de fiecare colegiu.

Această constituție și lege electorală, a durat aproape 40 ani, adică până la 1923, când sub guvernul liberal prezidat de Ionel Brătianu—fiul marelui om de stat Ion C. Brătianu—noua constituție și legea electorală, astăzi in vigoare, au chemat la viața politică marile mase populare, orășănești și rurale, prin acordarea votului universal, direct, secret și obligator; odată cu exproprierea și împroprietărirea țăranilor, precum și darea drepturilor politice populațiilor minoritare.

*
* *

Iată pe scurt și în ordine cronologică, evoluția legiuirilor electorale din vechile principate, regat și România Mare de astăzi.

Această evoluție, spre cinstea și lauda poporului român, s'a făcut cu încetul, fără mari sguduiri, revoluții și vărsări de sânge, după cum istoria ne arată că s'au întâmplat în cele mai multe state ale bătrânei noastre Europe. Fiindcă conducătorii neamului nostru, cu toate dușmăniile și luptele dintre ei, au știut să se strecoare prin toate greutățile întâmpinate—și trecând peste patimi și interese personale, au asigurat consolidarea și progresul țării, transformând în *realitate* ideile *utopice* de care marele Rege Carol I ne vorbea, acum 65 ani, în scrisoarea sa din 1871, de care am amintit.

Dacă în acest capitol am amintit date și fapte cunoscute—fiind intrate de mult în istoria țării, n'am făcut'o pentru cărturarii noștri, ci pentru acei cetitori, cu mai puțină învățătură, cari poate n'au avut încă putința ori ocazia să le cunoască. In orice caz, socot că, asemenea mari evenimente, prin care a trecut țara noastră, este bine a fi reamintite cât mai des, căci din ele se pot trage multe învățăminte în viitor.

CAPITOLUL IX

VIAŢA POLITICĂ LA PIATRA-N.

In cele ce urmează, voiu reda amintirile mele asupra oamenilor din oraşul nostru, cari în trecut au jucat un rol important in luptele politice, subliniind datele şi evenimentele mai însemnate, complectate şi cu dovezi autentice.

Ca şi în timpurile de astăzi, astfel şi în trecut, viaţa politică a constituit una din preocupările şi indeletnicirile cele mai de seamă ale concetăţenilor noştri.

Mă voiu mărgini însă a înfăţişa cetitorilor luptele şi frământările politice, petrecute în perioada de la 1876—1916, adică in timp de 40 ani.

Această limitare o fac din următoarele cauze: 1) amintirile faptelor cunoscute de mine personal, datează abia din anul 1876, de când am început, a-mi da seama şi inţelege manifestările politice, căci dacă aşi aminti pe acelea anterioare acestei date ar urma să povestesc lucruri şi fapte numai din auzite; ori să caut a le culege şi documenta din alte izvoare mai vechi, ceeace ar depăşi caracterul unor amintiri personale şi deci ar fi o lucrare oare cum istorică, lucru ce n'am avut şi nu am intenţiunea de a face; 2) oprindu-mă la anul 1916, am socotit că evenimentele ce au urmat după a-

ceastă dată, fiind destul de apropiate, ele sunt bine cunoscute de generația actuală contimporană.

* * *

Cum se înfățișa și manifesta deci viața politică locală la începutul anului 1876? Iată ceeace voesc a povesti.

In acea vreme și mult mai târziu, până după războiul nostru de întregire din 1916-918, nu existau decât 2 mari partide: *Conservator*, denumit partidul *Alb* și acel *Liberal* sau *Roșu*. Diferitele fracțiuni politice ca: gruparea junimistă și acea numită Fracțiunea liberă și independentă de la Iași, ori se încadrau în cele 2 mari partide, sau nu contau mult în viața politică.

Șeful recunoscut și necontestat al partidului conservator de aici, era Colonelul Gh. Roznovanu, care avea ca partizani mai de seamă pe Manolache Albu, Șerban Cananău, Neculai Gridov, Neculai Albu, Costache Andrieș, Costache Popovici Moțoc, Vasile Nădejde, Ion Theohari din Tg. Neamț și aproape toți proprietarii mari ca: Petrache Rosetti Bălănescu și fiul său Nicu R. Bălănescu-Cărligi, Vas. D. Stan-Talpa, Prințul D. B. Știrbey-Bălțătești, Leon și George Bogdan-Dobreni și mulți alții. Era cel mai puternic partid.

Partidul Liberal nu avea un șef recunoscut. El pe atunci era în formație: compus dintr'o pleiadă de oameni mai tineri ca: Manolache Filipescu, cel mai bătrân, Grigore Cozadini, M. L. Adamescu, Th. Dornescu, frații Enache și D. Cantemir, Vasile Cristodulo, frații Dimitrie și Constantin Șoarec, Vasile Văleanu, profesorii Nicolai Vicol, Ion Negrea, Calis-

trat Hogaş, Em. Leonescu şi alte elemente dintre intelectualii tineri.

Numărul alegătorilor era foarte restrâns, astfel:

Colegiul I de	Senat şi Deputaţi	avea între	30-40	aleg.
„ II „	„ „	„	35-45	„
„ III „	Deputaţi	„ aprox.	250	„
„ IV „	„ ţărănesc „	„	300	„

direcţi şi prin delegaţie (1 delegat la 50 alegători rurali).

Legea şi procedura electorală nu prevedea magistraţi cari să prezideze alegerile — inovaţie introdusă mai târziu în anul 1884.

Biurourile electorale se compuneau numai din alegătorii colegiului respectiv, se alegea mai întâi un biurou provizoriu, apoi biuroul *definitiv*, compus dintr'un preşedinte, 2 secretari şi 2 scrutatori. Voturile erau scrise cu mâna, nu tipărite. Toată lupta se dădea — când erau mai mulţi candidaţi — la alegerea Biuroului Definitiv, şi această alegere, era indicaţiunea sigură a reuşitei candidatului, ai cărui partizani erau aleşi în acest biurou Din cauza acestor formalităţi, alegerea de Deputaţi ori Senatori dura 2 zile.

Dat fiind numărul alegătorilor din colegiile I şi II, numai era nevoie de *campanii electorale*. Totul se reducea la câteva consfătuiri intime, ţinute in case particulare, aşa că lucrurile se regulau oare cum in *familie*.

Pentru colegiul III, care era mai numeros şi independent, căci era compus din profesionişti liberi, negustori şi funcţionari, se ţineau uneori, întruniri publice şi se făcea propagandă înainte cu

câte-va zile de alegeri. Bineînţeles dacă *opoziţia* îndrăznea a-şi pune candidat.

Cât priveşte colegiul al 4-lea, al ţărănimei, acesta deşi relativ mai numeros, era o *ficţiune*, la ordinul administraţiei şi a prefectului. Primarii comunelor rurale aduceau delegaţi la vot, şi rezultatul era totdeauna alegerea candidatului oficial al guvernului. De aceea cunoscutul om de stat Manolache Costache Epureanu, într'un remarcabil discurs, ţinut in parlament, l'a botezat *Colegiul minciună*.

* * *

Cât de departe suntem de acele vremuri! Azi sub regimul votului universal, când toată viaţa şi luptele politice s'au deplasat la *sate*, unde zecile de mii de alegători, chemaţi in masă la vot, hotărâsc soarta alegerilor, când partidele politice, atât de numeroase, sunt nevoite a se organiza in fiecare comună, iar propaganda, ce se face aproape continuu, a luat mari proporţii şi luptele politice sunt din ce in ce mai dârze şi chiar violente,— fiindcă *numărul*, nu calitatea alegătorilor, asigură victoria.

Apoi mai este de remarcat faptul că in trecutul de care am amintit, din cauza numărului mic de alegători, interesele *individuale* erau mai uşor de satisfăcut; pe când acum aceste interese sunt incomparabil mai covârşitoare. Căci din nenorocire, tot individualul predomină încă in masa mare a alegătorilor; şi nu este uşor lucru pentru un politician, ori cât de puternic şi abil ar fi, să poată satisface toate aceste interese.

Cred că va trece încă multă vreme, până când sufragiul universal va da toate roadele ce stau la baza ideologiei lui, adică: interesul general al colectivităţii şi binele comun, să precumpănească, iar nici de cum interesele individuale-egoiste.

Această tristă stare de lucruri, nu va înceta decât atunci când masele electorale luminate şi educate în acest scop, vor deveni mai conştiente. Este o mare ruşine ca alegătorul, neştiutor de carte, să mai voteze după anumite *semne!*

* * *

Revenind la politica locală, voiu face o mică digresiune; amintind un episod interesant, petrecut în 1876, care a făcut multă vâlvă la noi şi a căruia veracitate am constatat-o din actele oficiale:

Către sfârşitul guvernării de lungă durată, a ministerului conservator Lascar Catargiu, despre care am mai vorbit, se produce în anul 1875 faimoasa coaliţie politică dela *Mazar Paşa*[1], în care au intrat pe lângă întreg partidul liberal şi câţi-va conservatori în frunte cu Manolache Costache Epureanu. Această puternică coaliţie, a început o înverşunată campanie contra guvernului L. Catargiu. Curentul liberal creştea în toată ţara, mai ales în urma samavolniciilor făcute în vestitele alegeri parlamentare din 1875, în care au rămas de pomină vestiţii bătăuşi şi capi ai bandelor de agenţi electorali: Popa Tache, Temelie Trancă şi Ilie Geambaşu. In urma acelor sângeroase alegeri, toţi magistraţii Tribuna-

1) Coaliţia sau opoziţia dela **Mazar Paşa**, şi-a luat acest nume de la casa veche boerească, din str. Biserica Enii Bucureşti, proprietatea maiorului Lakeman, care, sub acest nume, a servit ca ofiţer in armata turcească-şi dânsul fiind liberal, îşi pusese casa la dispoziţia partidului, pentru întrunirile lui politice.

lului Ilfov, au demisionat în corpore, în semn de protestare, contra nelegiuirilor petrecute și a neputinței în care au fost puși membrii parchetului de a ancheta plângerile primite.

La începutul anului 1876, în urma votului de blam dat de Senat contra ministrului de Culte și Instrucție T. Maiorescu, Lascar Catargiu a dizolvat Sena- și noui alegeri avură loc la 26 și 28 Martie. Aceste alegeri au fost fatale guvernului Catargiu. Opoziția coalizată, a ieșit învingătoare, obținând 56 locuri, iar guvernul 41 senatori. Ceea ce a determinat demisia lui L. Catargiu și formarea unui nou guvern conservator sub președinția generalului Florescu, guvern care a durat 24 zile: 4-27 Aprilie 1876.

Aice la Piatra s'au ales 2 senatori: Nicolai Gridov și Nicolai Albu—tatăl lui Nicu Albu—ambii candidați ai guvernului conservator.

Iată acum episodul ce voiesc a povesti:

Alegerea lui Neculai Albu a fost contestato de un număr de 4 alegători, pe motivul că n'ar fi *cetățean român,* ci supus grec.

In ședința Senatului de la 20 Aprilie 1876, după lungi desbateri, alegerea lui Neculai Albu a fost *invalidată;* iar la 14 Iunie acel an—sub noul guvern liberal—a fost ales in locul său Nicu Rosetti Bălănescu, conservator, fost ministru de externe, sub domnia lui Cuza, în 1863-1865.

Care a fost motivul acestei invalidări?

Din desbaterile Senatului reesă că Gh. Albu—tatăl lui Neculai Albu, ar fi fost cândva supus grec—lucru ce nu s'a dovedit, și alt motiv: că dânsul a fost căsătorit intâia oară cu o femee *greacă,* și a

doua oară cu o româncă. Că fiul său N. Albu născut din mamă greacă, n'ar fi făcut, când a ajuns major, nici un act spre a i se recunoaşte cetăţenia română.

Deşi primul ministru general I. Florescu şi marele jurisconsult C. Bozianu, au susţinut, întemeiaţi pe acte şi lege, validarea, invocând motivul că mama străină nu determină cetăţenia cuiva, ci numai tatăl al cărui statut îl urmează, şi faptul că N. Albu avea o îndelungată posesiune de stat, fiind înscris în listele electorale de mulţi ani, totuşi Senatul, *suveran (!)* cu o majoritate de 4 voturi, i-a invalidat alegerea. Totul însă a fost o urîcioasă manevră politică, explicabilă dealtfel prin aceea că Senatul fiind în majoritate opoziţionist, iar N. Albu guvernamental, *trebuia invalidat!*

Cu această ocazie, ţin să spun cetitorilor încă un fapt cunoscut: mulţi români, pe vremuri, obişnuiau a se pune sub protecţii străine: austriacă, turcă, greacă etc. fie în scopul de a nu plăti dările şi alte angarale, fie de a se pune la adăpost de orice prigoniri.

* * *

După căderea guvernului conservator al lui Lascar Catargiu, la 27 Aprilie 1876, s'a format un minister de coaliţie Liberal-Conservatoare, în cap cu Manolache Costache Epureanu, iar ca miniştrii: M. Kogălniceanu, Ion C. Brătianu, G. Vernescu, Colonel G. Slăniceanu, Gh. Chiţu şi M. Ferichide. Camera a fost dizolvată. Senatul n'a fost atunci dizolvat, deoarece era în majoritate partizan al noului guvern, după cum arătat.

Nouile alegeri au dat o zdrobitoare majoritate liberalilor conduşi de Ion C. Brătianu şi C. A. Rosetti Astfel la colegiul I Deputaţi, n'au fost aleşi, în toată ţara, decât 2 conservatori: Colonel G. Roznovanu şi Prinţul A. Ştirbey.

Dau spre ştiinţa cetitorilor numele deputaţilor aleşi la Piatra şi numărul voturilor obţinute în acele alegeri, din luna Iunie 1876.

Colegiul I ales col. *G. Roznovanu,* conservator, cu 17 voturi, din 38 alegători înscrişi. Col. E. Alcaz liberal 5 voturi.

Colegiul II ales *Gr. Cozadini,* liberal, cu 22 voturi, din 47 votanţi; M. Adamescu disident 14 voturi.

Colegiul III ales *M. Filipescu* liberal, cu 233 voturi din 243 înscrişi.

Colegiul IV ales *Const. Şoarec* liberal, cu 221 voturi, M. Adamescu 27 voturi.

Prefect era atunci Costin Brăescu zis Broască din Roman, care a urmat colonelului G. Roznovanu, demisionat odată cu retragerea guvernului Lascar Catargiu.

Spre a se vedea efectul numărului restrâns al alegătorilor din acea vreme, voiu reda rezultatul alegerilor parţiale din anii următori:

In 1877, la colegiul I Deputaţi a fost ales Iordachi Nanu, liberal, cu *10 voturi* din 37 alegători înscrişi.

Tot în 1877, la colegiul I Senat, ales Lascar Catargiu, conservator, cu *14* voturi din 23 votanţi.

La col. II Senat ales N. R. Bălănescu conservator cu 41 voturi din 42 votanţi.

A fost atunci un mare succes al colonelului G. Roznovanu.

In 1878. Colegiul I Senat ales Vas. D. Stan, conservator, singur candidat, cu unanimitate de *14 voturi,* în locul lui L. Catargiu demisionat.

Tot în 1878. Col. I Senat ales M. Filipescu, liberal fost prefect, cu *13 voturi* în locul vacant.

In 1880. Col. I Deputați ales Gr. Cozadini, liberal, cu *19 voturi.*

Iată dar cum se invederează cele ce am afirmat mai sus că: tot din cauza micului număr de alegători, luptele politice nu erau aprinse și cum am spus, lucrurile se petreceau și aranjau ca în familie. Bine înțeles nu lipseau nici atunci intrigăriile și tragerile pe sfoară, care dăinuesc dealtfel și astăzi, cu tot noul regim al sufragiului universal!

Un lucru însă țin a remarca: Pe atunci mandatul de deputat ori senator, era considerat, mai ales de către marii proprietari de moșii, ca o sarcină destul de grea pentru dânșii. Ducerea și participarea la lucrările adunărilor legiuitoare, îi distrăgea dela interesele și ocupațiile lor zilnice, care îi preocupa mai mult decât viața parlamentară și politică, pentru care, mulți din ei, aveau conștiința, lăudabilă, că nu au suficientă pregătire. In schimb însă, parlamentul, deși ales de către colegii atât de restrânse, era, în mare parte, compus din elita oamenilor de caracter, avuți și intelectuali de seamă; ceea ce constituia podoaba acestei înalte instituții, atât prin prestigiul ținutei sale, cât și mai ales, prin înălțătoarele desbateri, aproape academice, din sânul său.

* * *

Revin iarăși la alegerile din 1876, spre a aminti intâile mele impresii asupra luptelor politice.

In perioada premergătoare alegerilor, mai ales pentru colegiul III, denumit și colegiul *orășănesc,* se țineau și câteva întruniri publice, destul de populate.

Aceste întruniri aveau un caracter *contradictor.* Se adunau, guvernamentali și opozanți, de obiceiu în sala Primăriei, care pe atunci se afla în vechea casă, astăzi dispărută, pe locul căreia s'a ridicat de curând noul Teatru-Măcărescu.

La una din acele întruniri, într'o seară din luna Mai 1876, m'am dus și eu. Eram elev în clasa IV-a a gimnaziului și nu împlinisem încă vârsta de 16 ani. Intrând în sala arhiplină, m'am așezat într'un colț din fund, de unde ascultam cu mare atenție, cuvântările rostite. Au vorbit la început: V. Cristodulo, avocat, Em. Leonescu, profesorul meu de istorie, originar din Botoșani, M. L. Adamescu și alții de cari nu-mi amintesc. Tema cuvântărilor era mai cu osebire, punerea in evidență a erei noui de libertate, inaugurată de proaspătul guvern al partidului liberal și criticele înverșunate ce se aduceau *reacțiunii conservatoare,* (vorba lui Caragiale). Apoi fie care candidat ținea foarte mult a-și face *profesie de credință,* (program, cum i s'a zis mai târziu). La un moment dat, văd că apare la tribună, o figură foarte distinsă și simpatică. Era tânărul și marele avocat de mai târziu Vasile Sculy Logotetide dela Iași, Dr. în drept de la Atena, fiul cel mare al lui Sculy Logotetide arendaș de moșii, care a fost proprietarul caselor și a locului unde acum s'a ridicat monumentalul spital județian Dr. I. Costinescu, de unde a rămas și astăzi populara denumire *Podul lui Sculy,* depe pârâul Cuejdiului. Avocatul V. Sculy, fiu al acestui

oraş, candidat şi el la acele alegeri, făcând o impresionantă profesie de credinţă, a venit apoi cu o nouă teorie: acea a ***mandatului imperativ*** al alesului naţiunii; teorie care, după cât ştiu, era luată din practicile parlamentului englez. După această teorie deputatul ales, trebuia să susţină în parlament principiile şi revendicările alegătorilor săi, în toate chestiunile de mai înainte fixate, neputându-le depăşi în exerciţiul mandatului încredinţat, nici a transige asupra lor.

Dar auditorul, în mare parte, ostil şi neînţelegător al practicilor parlamentare englezeşti, expuse cu atâta talent şi elocvenţă de tânărul vorbitor, nu i-a dat prea mare atenţie; ba de multe ori a fost întrerupt de câţiva inşi mai gălăgioşi, dintre cari'mi amintesc că se distingeau: Nastase Baston comandant de pompieri şi Costache Bran şeful sergenţilor de oraş, cari nu se împăcau de loc cu aceste savante teorii engleze, ci îşi îndeplineau doar rolul de agenţi ai guvernului, în al căruia ***serviciu comandat*** erau...

Aşa că bietul Sculy, după cum era de aşteptat, a căzut în alegeri.

Eşind de la acea întrunire, foarte încântat de cele văzute şi auzite, am rămas, încă de atunci, un pasionat al vieţii politice.

* * *

Consolidarea şi prestigiul regimului liberal al lui Ion C. Brătianu, au sporit din ce în ce mai mult, mai ales în urma războiului glorios pentru Independenţă şi ridicarea României la rangul de regat. Apoi, înzestrarea ţării cu multe şi însemnate instituţii, în frunte cu Banca Naţională, desvoltarea şi fa-

cerea a numeroase linii ferate, de navigație și șosele; îmbunătățirea vieții economice și financiare, prin înființarea și încurajarea unei industrii naționale; reorganizarea armatei; modificarea legii Tocmelilor Agricole, ușurând și valorificând munca țăranilor etc. Toate aceste înfăptuiri au contribuit, în mare măsură, la progresul țării, punându-se astfel bazele desvoltării moderne a regatului român.

Odată acestea realizate, neuitatul om de stat Ion C. Brătianu s'a gândit la reforme mari și în domeniul politic-social, în senz mai democratic. Astfel inspirat de vechiul său prieten și colaborator,. marele democrat și ziarist C. A. Rosetti, a conceput ideia revizuirii constituției și a legii electorale dela 1866 care nu mai corespundeau curentelor de idei înaintate, ce se accentuau cu multă putere în păturile adânci ale țării.

Unul din cele mai puternice motive care l'a îndemnat pe marele făuritor a României moderne, la revizuirea Constituției, a fos atotputernicia colegiilor I și II de Cameră și Senat, compuse, cum am arătat, din marii proprietari de moșii, care deși erău în număr foarte redus, totuși *predominau* viața politică, deoarece aleșii acestor colegii restrânse, fiind cei mai numeroși, formau majoritățile parlamentare.

Această mare reformă nu era însă ușor de înfăptuit: marii proprietari nu erau deloc dispuși a li se micșora influența lor politică covârșitoare, mai ales că erau îndârjiți din cauza schimbării legii Tocmelilor Agricole—de care am amintit—opera exclusivă a democratului C. A. Rosetti, decretată în anul

1882; lege care a dat o mare lovitură proprietarilor şi arendaşilor exploatatori ai ţărănimii. Dar înţelepciunea şi marele lui tact politic, a biruit toate greutăţile.

* * *

Hotărârea de revizuire a Constituţiei fiind astfel luată, noui alegeri generale au avut loc în luna Aprilie 1883.

Şi în politica locală s'au făcut atunci oarecari primeniri: câteva noui elemente au intrat în viaţa publică, fiind alese pentru prima oară în parlament.

Iată cine au fost aleşi, aice la noi, în camerile de revizuire din 1883: *Camera;* colegiul I *Gr. Cozadini* cu 30 voturi; col. II *Enache Cantemir* 51 voturi; colegiul III *Th. Dornescu* cu 202 voturi; col IV *Th. Boldur Lăţescu* cu 287 voturi.

Senat. Colegiul I *Colonel E. Alcaz* cu 25 voturi; colegiul II *Iord. Nanu* cu 34 voturi.

Toţi aleşii erau liberali, căci partidul conservator, fiind contra revizuirei, s'au abţinut dela acele alegeri, care au fost ultimele după legea din 1866.

Amintesc încă un fapt destul de curios: Dela venirea partidului liberal la guvern, în răstimp de 9 ani (1876-1885), mai toţi prefecţii judeţului nostru, —afară de 2: M. Filipescu şi M. Adamescu – au fost străini de localitate. Iată numele lor: Costin Brăescu, Maior Boian, Ilie Iacovachi, Anton Suciu, P. Corlazi şi Gorovei. Abia în 1885 a fost numit prefect tânărul Nicu Albu.

După cât ştiu, cauza numirii acelor prefecţi străini, se datoreşte neînţelegerilor dintre liberalii locali şi faptului că partidul liberal de aice nu era

încă bine închegat, neavând un șef recunoscut. Apoi mai era și un alt motiv de ordin politic: pe atunci funcțiunea de prefect era în mare cinste și de grea răspundere; el era atotputernic, conducea totul; deci trebuia să fie o personalitate cu prestigiu, experiență și autoritate, condițiuni care, sub regimul democratic de astăzi nu se prea cer...

* * *

Am arătat în capitolul precedent, luptele ce s'au dat în camerile de revizuire, între cele două curente ce se formase în sânul partidului liberal: grupul democrat-radical al lui C. A. Rosetti—care lupta pentru colegiul unic și cea mai largă libertate a presei—și grosul partidului, cu idei mai moderate; și cum aceste lupte au provocat ruptura dintre C. A. Rosetti și Ion C. Brătianu.

In focul acelor faimoase lupte, șeful guvernului Ion C. Brătianu—văzându-se aprig combătut, atât de unii din partizanii săi, cât și de întreaga opoziție—unită—a rostit în cameră acele memorabile cuvinte, care au rămas în istoria politică: „Am tolerat atâtea abuzuri, am suferit asasinate—și aceasta numai pentru ca să se poată face revizuirea. Astăzi când revizuirea nu se poate face, așa cum doresc, nu mai am rațiunea de a sta la putere".

Dar pe lângă acele defecțiuni în partidul liberal agitația și nemulțumirea în țară, creștea și din cauză că în Iunie 1884, camerele de revizuire au votat legea pentru instituirea *Domentului Coroanei*, care constituia un apanagiu al Regelui, ca un adaos la lista sa civilă. Acest domeniu ființează și astăzi, cuprinzând 12 moșii, foste ale statului, din-

tre care 4 și anume: Bicazul, Borca, Sabasa și Farcașa, sunt în jud. Neamț.

Opoziția de atunci, acuza pe Ion Brătianu că prin cedarea acestui domeniu, *a cumpărat* pe Regele Carol I, spre a-i aproba revizuirea constituției și al susține la cârma țării!

Multă vreme după aceea, opoziția unită liberal-conservatoare, a speculat această chestie și nu contenea a declara, în ori-ce ocazii—prin presa ei și în întruniri publice, că venind la guvern, vor desființa apanagiile regale. Dar ca în toate împrejurările asemănătoare, această violentă campanie, n'a fost decât o manevră politică și n'a avut nici o urmare...

*
* *

O mare si netăgăduită însușire a lui Ion C. Brătianu, era tactul și clar-văzătorul său simț politic, la care se mai adăoga și neîntrecutul farmec al personalității sale, era un om *magnetic* cum se zice.

El totdeauna căuta să-și apropie oamenii de valoare, ridicându-i la înalte situații politice, condus numai de dorința de a-și servi țara și a-i asigura progresul pe toate căile.

Astfel, văzându-se părăsit de unele vechi cadre ale partidului liberal, în cap cu C. A. Rosetti și fratele său mai mare Dumitru Brătianu, a reușit a atrage în sfera activității sale politice, o sumă de oameni de mare valoare, mai ales dintre cei mai tineri, citez dintre ei pe: Tache Ionescu, Alex. Juvara, C. C. Arion, C. Disescu, Alex. Marghiloman, Tache Laurian—apoi pe vechii junimiști: P. Carp,

fraţii Iacob şi Leon Negruţi, T. Maiorescu, V. Pogor, Nicu Gane etc., dând prin aceasta o lovitură de moarte vechiului partid conservator al lui Lascar Catargiu.

Numai aşa se explică lunga lui guvernare de 12 ani (1876-1888], guvernare care n'a fost întreruptă decât timp de 2 luni (10 Aprilie—9 Iunie 1881), când a fost înlocuit de fratele său D. Brătianu, căzut îndată, din cauza conflictului nostru cu Austria, în cunoscuta chestie a Dunărei.

* * *

Camerele de revizuire, alese în 1883, îndeplinindu-şi menirea lor: modificarea constituţiei şi a legii electorale, cum am arătat, guvernul a hotărât disolvarea lor şi noi alegeri, care au avut loc la începutul lui Noembrie 1884.

In aceste alegeri, făcute după noua lege electorală, guvernul liberal a obţinut o majoritate zdrobitoare, în ambele camere. Opoziţia liberal-conservatoare în cap cu Gh. Vernescu şi Lascar Catargiu, s'a abţinut; iar dintre vechii liberali, abia au putut pătrunde câţiva liberali—opozanţi în frunte cu M. Kogălniceanu, N. Ionescu şi alţii,

Mai toţi junimiştii marcanţi, de cari am amintit, au fost aleşi pe listele guvernamentale.

Aici la Piatra, liberalii erau desbinaţi: o parte din ei mergeau cu prefectul M. L. Adamescu, iar cei mai mulţi erau cu Grigore Cozadini, Colonel E. Alcaz, fraţii Cantemir, Th. Dornescu, Nicu Albu etc.

Iată cine au fost aleşi atunci:

Cameră: Colegiul I Gr. Cozadini şi Enache Can-

temir; col. II Vasile Christodulo și col. III Dr. D. Cantemir,

Senat. Colegiul I Colonel E. Alcaz și Cristea Tatos (ales in balotaj); Colegiul II Th. Dornescu și Th. B. Lățescu.

Fiindcă o parte din candidații guvernului, au căzut la acele alegeri. prefectul Adamescu a demisionat.

* * *

Cu privire la alegerea D-rului D. Cantemir la colegiul III Cameră, voiu povesti un episod interesant: Candidatul guvernului la acest colegiu, era cunoscutul profesor universitar Ștefan Vârgolici dela Iași —originar din Piatra—. Dânsul nefiind in localitate i s'a depus candidatura la Tribunal—conform legii— de către 2 alegători din colegiul III. Unul dintre aceștia era invățătorul I. Teodorescu dela Bozieni-Zănești. Dar in ajunul alegerii, la ora 6 p. m. când Tribunalul urma să inchidă lucrările, cei 2 alegători, cari semnaseră cererea și modelul buletinului de vot, pentru candidatura lui Vârgolici, se prezintă numai cu câteva minute, inainte de ora 6, și declară președintelui Tribunalului, printr'o altă petiție, *că retrag candidatura*, iar Tribunalul, luând act, a dispus inchiderea lucrărilor. Astfel că a rămas *singur* cel de al doilea candidat declarat, Dr. D. Cantemir.

A fost o manoperă evident necorectă, dar ingenioasă, care era ticluită cu mult inainte și ținută in taină - grație căreia Dr. Cantemir a fost ales deputat in colegiul 3 țărănesc, care, cum se știe, era pururea guvernamental.

Işi poate închipui oricine, stupoarea de care a fost cuprins bietul Ştefan Vârgolici, când sosind aici, a aflat păţania suferită şi indignat de lipsa de vigilenţă a prefectului Adamescu.

Această deochiată pataranie, o cunosc prea bine, fiindcă in acel timp eram copist la Tribunal, detaşat cu serviciul chiar la lucrările biuroului electoral.

*
* *

Cu toate că legea electorală asigura riguros secretul votului, totuşi s'au găsit mijloace de a-l viola. Cel mai uzitat mijloc care s'a practicat în multe alegeri şi localităţi, a fost faimoasa ***suveică***. Paternitatea şi intrebuinţarea ei, a fost atribuită lui Nae Săveanu dela Focşani, căruia i s'a spus apoi Săveanu-Suveică.

Iată în ce constă această fraudă electorală :

La ora 8 dimineaţa când se instala biroul alegerei, prezidat de un magistrat superior, cel dintâi lucru era stampilarea plicurilor, de către preşedinte, cu sigiliul primăriei şi cu stampila candidaţilor dacă aceştia credeau necesar. Numărul plicurilor stampilate, trebuia să fie egal cu numărul alegătorilor dintr'un colegiu electoral.

Votarea se făcea în modul următor : preşedintele da fiecărui alegător câte un buletin de vot tipărit cu numele candidatului, adică atâtea buletine de vot câţi candidaţi erau, şi câte un plic ştampilat, cu care alegătorul trecea singur intr'o cameră secretă ; acolo introducea in plic buletinul de vot al candidaţilor pe cari vroia a-i vota ; lipea plicul şi înapoinduse în sala de votare, il inmâna preşedintelui, care il depunea în urnă.

Cum începea să funcționeze *suveica*?

Principalul lucru era *sustragerea*, neobservată, chiar a unui singur *plic stampilat de biurou.* Odată ce plicul sustras intra în mâna unui candidat sau unui alt agent a lui, operația suveicei se făcea în afara localului de vot; și, fiindcă conform legei oricine era liber a împărți buletine de vot, tipărite cu numele candidaților, identice cu acele de la birou—unii dintre alegători, dintre acei dubioși, erau aduși într'o cameră dela cluburile politice sau în alte locuri mai dosnice—și acolo, fie prin conrupție, fie prin amenințări, i se încredința plicul ștampilat sustras dela biurou, înăuntru căruia se introducea buletinul de vot al candidatului dorit, iar plicul gata lipit, se da alegătorului care, după ce se ducea în sala de vot și îl depunea în urnă, la înapoere, era obligat *a preda* candidatulni ori agentului *plicul deschis* ce i se da de președintele biuroului. Apoi acest plic deschis, se dădea altui alegător, după ce se introducea în el buletinul candidatului dorit, se lipea din nou. Astfel că cu acelaș plic, votau, succesiv, toți acei alegători interesați (cumpărați) ori slabi de înger; această operație putând dura la infinit. De aceea s'a spus, cu drept cuvânt, că faimosul plic *umbla ca o suveică.*

Se înțelege ușor ce rol hotărâtor avea acest sistem ingenios de fraudă, în rezultatul final al alegerilor, mai ales când luptele erau aprige și majoritatea depindea uneori numai de câteva voturi; dacă ținem seamă că numărul alegătorilor din fiecare colegiu se ridica doar la câteva sute și era foarte

uşor a se găsi câteva zeci dintre ei cari să se preteze la operaţia suveicei!

Am cunoscut şi eu această suveică, care şi la Piatra s'a practicat la o alegere, acum vr'o 40 ani. Dar nu vroesc a aduce vr'o jignire memoriei persoanelor care s'au folosit de ea, persoane de mult dispărute... Căci despre morţi: *nihil nisi bene !*

*
* *

Reiau şirul amintirilor, revenind asupra vieţii politice din ţară şi acelei locale:

După numirea lui Nicu N. Albu, în 1885, ca prefect, partidul liberal de aice s'a întărit şi organizat temeinic; devenind singurul partid mare şi puternic, deoarece partidul conservator, condus de colonelul Roznovanu, era în declin, rămăsese doar cu câţiva prieteni devotaţi ca: Const. V. Andrieş, Manolache Albu, Ioan Teohari, Leon Bogdan etc.

In scurt timp, tânărul Nicu Albu, prin energia, puterea de muncă, simţul şi tactul lui politic superior, dar mai ales prin marea lui activitate şi operă constructivă în administraţia judeţului, s'a impus ca şef conducător al partidului liberal local, urmat şi secondat de vechile lui cadre. La centru era considerat ca unul din cei mai buni prefecţi din ţară, iar influenţa sa politică era covârşitoare, în apărarea intereselor publice şi private. Ori cine apela la sprijinul său, pentru o cauză dreaptă, ori interes legitim, era satisfăcut; şi acest sprijin era deopotrivă acordat: prietenilor şi adversarilor săi politici.

*
* *

Indelungata guvernare a regimului liberal, cu toate marile ei înfăptuiri, ridicase însă adânci nemul-

ţumiri în întreaga ţară, răbdarea opoziţiei nu mai putea dăinui. Primul ministru Ion Brătianu, a căruia autoritate şi atotputernicie ajunsese la apogeu, îi atrăsese denumirea de *vice-rege* şi acea de *Vizirul*. Opoziziţia unită, compusă din conservatori, junimişti şi o puternică disidenţă liberală, în frunte cu N. Fleva, Gh. Panu, Gh. Palade, Take Ionescu, Al. Djuvara, C. C. Arion şi alţi tineri, ducea o vajnică campanie de răsturnare; ba ajunsese chiar la atacuri violente la adresa regelui Carol I, acuzat şi făcut răspunzător că protejază pe Brătianu.

De la atacurile prin înfruniri publice şi presă, în special ziarele *Lupta* lui G. Panu şi *Epoca* lui Nicu Filipescu, opoziţia a trecut la fapte. Amintesc numai primirea ostilă, pe care opoziţia unită, i-a făcut-o la Iaşi, în vara anului 1886, când regele venise acolo la sfinţirea mai multor biserici monumentale şi istorice, restaurate.

Şi aice la Piatra se formase un fel de opoziţie unită; a conservatorilor lui Roznovanu şi disidenţa liberală în frunte cu Gr. Cozadini, M. Adamescu, Colonel E. Alcaz şi alţii, dar fără prea mare răsunet.

*
* *

La inceputul anului 1888, implinindu-se durata de 4 ani, camerile au fost disolvate, iar nouile alegeri generale s'au făcut in Februarie acel an.

Lupta electorală a fost nespus de îndârjită. Cu toate că acele alegeri au dat o insemnată majoritate numerică guvernului Ion Brătianu, totuşi opoziţia unită a avut un formidabil succes. Toţi şefii şi fruntaşii ei politici, in număr de peste 50, au pătruns in ambele camere, lucru nemai cunoscut până atunci.

Odată cu deschiderea noului parlament, luptele se întețesc; opoziția unită făcea cea mai crâncenă obstrucție, mai ales în cameră, unde săptămâni întregi s'a discutat validarea alegerilor, fără a se putea ajunge la formarea biuroului definitiv.

Pe de altă parte, lupta extra-parlamentară era din ce în ce mai înverşunată: întrunirile publice, manifestările pe strade şi chiar în fața adunării din Dealul Mitropoliei, se țineau lanț.

Aceste mişcări au atins culmea în ziua de 15 Martie 1888, când opoziția întreagă a pornit pe jos, în procesiune, în frunte cu capii ei: Lascar Catargiu, Dumitru Brătianu şi Gh. Vernescu, la Camera Deputaților, însoțiți şi de mii de oameni. Când au ajuns în deal, la poarta clopotniței, au rupt cordoanele de soldați, pătrunzând în curtea Mitropoliei. S'a produs o mare învălmăşală, urmată de strigăte şi lovituri. Tot atunci un foc de armă a ucis pe un uşier din fața Camerei. S'a spus atunci şi mai târziu, că glonțul din armă era destinat lui N. Fleva, cel mai de frunte agitator al maselor populare, care a şi fost arestat îndată, împreună cu N. Filipescu şi depuşi la Văcăreşti.

In şedința din acea zi a Camerei, Eugeniu Stătescu, ministrul justiției, a rostit, depe banca ministerială, apostrofa rămasă celebră: „Opoziția a pierdut dreptul la protecția legilor, fiind o bandă de asasini!".

Agitațiile au continuat încă vre-o săptămână, până la 22 Martie, când guvernul Ion Brătianu a fost silit să se retragă.

Dar opoziția unită, care era sigură că va fi che-

mată la guvern, a avut o mare decepție: Inţeleptul rege Carol I, n'a vroit ca guvernul să-i fie impus prin agitaţii şi mişcări de stradă, ci căutând a potoli spiritele, a numit un guvern de *destindere*, cum se spune astăzi.

Acest guvern, compus numai din *junimişti*, a fost prezidat de Theodor Rosetti—fratele domniţei Elena Cuza—iar ca miniştri: P. Carp, T. Maiorescu, M. Ghermani bancher, Prinţul Al. Ştirbey şi general Barozzi.

Amintesc că Th. Rosetti era preşedinte la Curtea de Casaţie, când a fost numit prim-ministru, părăsind astfel magistratura.

Intre alte numiri făcute de acel guvern, a fost şi aceea a lui Caragiale, ca director general al Teatrului Naţional.

* * *

Parlamentul liberal, care a dat concurs guvernului Th. Rosetti, votând bugetul şi câteva legi urgente, a fost disolvat după 6 luni, in Septembrie 1888, când s'au făcut noui alegeri generale.

Ca o pildă despre nestatornicia şi ingratitudinea *opiniei publice*, de atunci şi de *totdeauna*, amintesc că in acele alegeri, numai după 6 luni dela căderea dela guvern, marele Ion Brătianu, făuritorul României moderne, n'a reuşit să fie ales în nici un colegiu din ţară! A fost invins la colegiul I Senat din Bucureşti, de către zaraful Zerlenti, candidatul guvernului. Iată ce s'a ales din imensa lui popularitate! „Mulţimea este ca marea: te duce sau te afundă, după cum bate vântul", a spus un mare cugetător.

Frământările din sânul conservatorilor, junimiştilor şi a liberalilor disidenţi, au durat mai bine de 3 ani—1888-1891—în care răstimp s'au perindat, la cârma ţării, nu mai puţin de 5 guverne; până când în Decembrie 1891; s'a format marele minister conservator-junimist L. Catargiu-P.-Carp, a căruia guvernare a durat 4 ani, până la 3 Octombrie 1895. A fost unul din guvernele cele mai bune şi competente ale partidului conservator, fiindcă în compunerea lui figurau oameni de o înaltă valoare morală şi politică.

*
* *

Aice voiu face o mică paranteză: Intre timp au încetat din viaţă Ion Brătianu şi M. Kogălniceanu, aceşti 2 uriaşi ai vieţii politice, neîntrecuţi patrioţi şi bărbaţi de stat, cari au contribuit, în epoca lor la cea mai mare glorie a României renăscute; căci după cum Ion Brătianu a fost cel mai mare ministru al regelui Carol I, tot astfel şi M. Kogălniceanu a fost cel mai mare ministru al lui Cuza-Vodă. Opera lor stă la baza alcătuirii statului român; şi odată cu moartea lor, au trecut şi rămas în istoria ţării.

Ion Brătianu a murit, în ziua de 4 Mai 1891, la moşia sa Florica, unde a fost înmormântat; iar M. Kogălniceanu a încetat din viaţă la 20 Iunie acelaş an, la Paris, de unde a fost adus în ţară şi îngropat la Iaşi; la înmormântarea lui am fost şi eu, făcând parte din delegaţia judeţului Neamţ, trimisă la Iaşi.

In viaţa mea n'am văzut o înmormântare mai grandioasă şi mai impunătoare, ca acea a marelui Kogălniceanu!

Când sicriul cu rămăşiţele lui pământeşti, au trecut vechea graniţă dela Iţcani-Burdujeni şi în drum până la Iaşi, trenul mortuar a fost întâmpinat de sute de mii de ţărani din satele Moldovei, cari se închinau in genunchi, unii cu faţa la pământ, salutând, pentru ultima oară, pe *acela* ce îl socoteau ca părintele şi desrobitorul lor, care, cel dintâiu, le a împărţit pământul ţării!

Amintesc încă un moment vrednic de reţinut: când la 4 Mai, a aflat moartea lui Ion Brătianu, Kogălniceanu, care era bolnav la Paris, aproape de sfârşitul vieţii sale, a trimis de acolo văduvei lui I. Brătianu, următoarea telegramă mişcătoare şi de o rară elocvenţă:

„Bolnav eu însumi, nu pot decât să plâng, căci „n'am nici măcar putinţa de a alerga la Florica, spre „a-mi lua rămas bun de la acela cu care am lucrat „o jumătate de veac, de aproape şi de departe; nu „pot să vă dau altă mângăiere, de cât aceea care „constă pentru dumneata de a purta numele celui „dintâiu cetăţean al României. Dreptatea posterităţii „începe cu ziua de azi pentru Ion Brătianu. Oame„nii zilei, mari sau mici, pot fi ingraţi cu dânsul, „însă istoria, istoria nepărtinitoare, ea care purcede „din mintea şi din inima naţiunii în regi, va păstra „cu litere de aur, amintirea aceluiacare şi-a pus nu„mele în fruntea tuturor marilor fapte naţionale şi po„litice a renaşterei României; acest nume este acela „a lui I. Brătianu şi dumneata eşti ilustra lui văduvă. „Căutaţi-vă mângăerea în acest nume neperitor şi în „lacrimile unei naţiuni intregi, care curg astăzi alături „de lacrimile voastre". ss. ***Kogălniceanu.***

Iată cum acest mare bărbat de stat, a ținut să aducă supremul lui omagiu contimporanului său Ion Brătianu, deși în multe ocaziuni i-a fost adversar politic!

* * *

După căderea lui L. Catargiu, la 3 Octombrie 1895, a venit la cârma țării guvernul liberal prezidat de D. Sturza, după 7 ani de opoziție 1888-1895.

Amintesc că deși D. Sturza venea la guvern pentru intâia oară ca șef al partidului liberal—după moartea marelui Ion Brătianu—totuși această venire n'a fost ușoară, din cauze externe, anume: atitudinea și acțiunea sa anterioară în chestia națională a românilor din Ardeal, mai ales cu prilejul faimosului proces al *Memorandului* din 1884, când fruntașii naționaliști de acolo, în frunte cu Dr. Ioan Rațiu și Popa Vasile Lucaci, au fost osândiți la mulți ani de temniță ungurească. In acel timp D. Sturza fiind în opoziție, rostise mai multe cuvântări la diferite întruniri politice, în care atacase în special Ungaria, cerând autonomia și egală îndreptățire, înaintea legilor, pentru cele trei milioane de români din Ardeal.

Chemarea sa în fruntea guvernului format la 3 Oct. 1895, a fost condiționată de *retractarea* declarațiilor anterioare. De aceea, indată după instalarea sa la guvern, D. Sturza a organizat o mare întrunire liberală la Iași, unde, sub pretextul de a expune programul noului guvern, a făcut cunoscutele *scuze* față de Austro-Ungaria, renegând întreaga sa atitudine politică din trecut, și declarând că: „dușmanii partidului liberal au răspândit știrea că acest

partid ar fi *iredentist* și că ar încuraja mișcarea românilor din imperiul vecin. Acesta e *un neadevăr*, partidul liberal este contra unor asemenea mișcări.

Acele scuze, care i-au fost impuse de ministerul de externe din Viena, au fost o mare *umilire* adusă țării noastre. Multă vreme D. Sturza a fost atacat de opoziție pe această chestie. De unde putem trage concluzia că setea de putere, trece la unii oameni politici, peste interesele cele mai vitale și superioare ale Statului.

Cu toate acestea, guvernul Sturza a durat aproape 4 ani, până in primăvara anului 1899, când a căzut tot din cauza chestiei naționale, Sturza fiind acuzat de trădător național.

Pe de altă parte, in cursul acelei guvernări, o mare desbinare s'a produs între liberali pe vestita chestie a detronării mitropolitului primat Ghenadie Petrescu.

Disidența liberală, in frunte cu P. S. Aurelian, V. Lascar și Emil Costinescu, zisă Drapelistă, dela numele ziarului ei *Drapelul*, a venit la guvern în Noembrie 1896, când s'a format ministerul prezidat de P. S. Aurelian care a potolit agitațiile pe chestia Ghenadie; dar după o guvernare de 5 luni, a căzut revenind din nou D. Sturza.

După căderea guvernului Sturza, regele a chemat la cârma țării partidul conservator condus de astă dată de George Cantacuzino-Nababul, cum i se spunea — ales șef in locul bătrânului Lascar Catargiu, care—printr'o fatală coincidență—a murit subit chiar in ziua când era chemat la Palat, spre a fi însărcinat cu formarea cabinetului censervator.

*
* *

Cu privire la evenimentele politice de atunci, voiu povesti câteva amănunte în legătură cu situaţia politică din Piatra, la care a luat o însemnată parte şi cunoscutul om politic G. Panu, care, timp de câţiva ani, a avut legături politice cu oraşul şi judeţul nostru.

Gruparea politică zisă radicală, al căreia şef şi conducător era G. Panu, număra câţiva membri şi în oraşul nostru. Citez din memorie pe acei de la începutul ei: Dr. D. Apostolide, D. Soroceanu, Leon Grigorescu, Nicu Ştefănescu şi scriitorul acestor amintiri. Mai târziu, în 1897, după ce Panu a trecut la conservatori, a mai avut ca partizani politici aice pe fraţii Constantin, Grigore şi Iordachi Isăcescu, D. Vicol, D. Corbu şi alţii de care nu-mi amintesc. Aceştia din urmă, erau aşa zicând oportunişti, urmându-l atât cât *şeful* avea o influenţă politică marcantă în partidul conservator, părăsindu-l îndată ce această influenţă scăzuse.

Timp de vre-o 2 ani, Panu a dus mare războiu cu colonelul G. Roznovanu, şeful vechiului partid conservator din jud. Neamţ.

Iată câteva amintiri din acea vreme:

După căderea guvernului liberal D. Sturza în 1899 şi formarea ministerului conservator G. Cantacuzino, despre care am pomenit, Panu, contrar tuturor aşteptărilor noastre, a fost eliminat din noua formaţie ministerială, în urma intrigilor şi lucrăturilor politice, care şi în acele timpuri erau în floare.

Spre a-l consola de această neloială procedare, i s'a oferit vre-o 15 locuri în parlament şi cazarea câtorva partizani ai săi în slujbe mai de seamă. Au

fost numiţi atunci: Al. Bădărău primar la Iaşi, Dr. Emil Puşcariu profesor universitar, secretar general la Instrucţie şi Culte, N. Cosăcescu secretar la Domenii, V. Miclescu prefect la Huşi, şi alţii; iar Grigore Isăcescu prefect la Neamţ. Mie mi s'a oferit primăria oraşului Piatra, dar n'am primit şi iată dece:

Numirea lui Gr. Isăcescu ca prefect, se făcuse fără asentimentul colonelului G. Roznovanu care susţinea pe nepotul său Nicu Rosetti-Bălănescu şi din această cauză o mare dihonie se iscă în partidul conservator local, care se împărţi în două tabere vrăjmaşe: unii cu Panu, ceilalţi cu Roznovanu. Eu, când am fost chemat la Bucureşti, pentru primăria ce mi se oferise, am spus lui Panu, faţă fiind şi Al. Bădărău, că rău se face lucrând în desacord cu Roznovanu care, la drept vorbind, era o valoare politică de prim ordin în partidul conservator; fusese de mai multe ori prefect, ales în parlament unde ajunsese şi preşedinte al camerei, aşa că nu se putea trece uşor peste dânsul. Am fost de părere ca să fie numit prefect Bălănescu, dându-se lui Gr. Isăcescu un loc în parlament; că nu accept primăria cât timp partidul rămâne desbinat. N'am fost ascultat, deşi Bădărău era de părerea mea; dar împrejurările mi-au dat dreptate câteva luni mai în urmă.

In adevăr, fraţii Isăcescu, bizuindu-se pe sprijinul lui Panu, au început o aprigă campanie contra lui Roznovanu şi a vechilor săi partizani. In alegerile generale din Mai 1899, au făcut să cadă la colegiul II Senat bătrânul conservator Ioan Teohari, din Tg.-Neamţ, alegându-se avocatul D. Vicol susţinut de *panişti*. Această cădere a supărat mult pe Roz-

novanu care a început o luptă dârză contra lui Panu și a fraților Isăcescu: a mers până la Rege cu plângerile sale. In fine a reușit să obțină înlocuirea prefectului Gr. Isăcescu și numirea nepotului Rosetti Bălănescu. A fost deci un mare eșec a lui Panu, eșec care după câte știu, a contribuit la inlăturarea lui dela prima remaniere ministerială în guvernul Cantacuzino, când ministerul ce i se destinase, a fost dat lui Ionel Grădișteanu; căci la intrigile politice de care am amintit, lua parte activă și Colonelul Roznovanu, dușman declarat a lui Panu, de care se temea să nu-i ia locul de șef al partidului conservator din județul nostru.

Am arătat că mulți din partizanii lui Panu, l'au părăsit când au văzut că n'a putut ajunge ministru. Această părăsire s'a întâmplat în mai multe județe, începând cu Iașii, unde o mare parte din vechii radicali, în cap cu Al. Bădărău — ajuns mai târziu ministru – au trecut la Take Ionescu, atot puternic pe atunci în partidul conservator, deveniți apoi faimoșii *tachiști*, iar ai noștri dela Piatra, au ajuns cei mai devotați partizani ai lui Roznovanu!

Mai târziu, când G. Panu s'a reîntors în partidul liberal, a fost vorba să fie ales deputat în județul nostru, fiind susținut de fostul prim ministru D. Sturza, dar răposatul Emil Costinescu și cu Nicu Albu, nu i-a acceptat candidatura.

* * *

Revenind la evenimentele politice din cei 2 ani cât a durat guvernele G. Cantacuzino și P. Carp, amintesc că din cauza secetei cumplite care a bântuit țara în vara anului 1899, criza economică și

financiară a izbucnit deodată; căci şi atunci ca şi acum, singura noastră avuţie era tot agricultura. Acea criză a sporit şi mai mult în anul următor 1900, când toate rezervele de hrană se sfârşise. Ca urmare, iarăşi firească, bugetul statului s'a resimţit în primul rând, soldându se cu un mare deficit; astfel că ţara s'a găsit in neputinţa de a-şi ţinea angajamentele sale mai ales plata cuponului datoriei publice externe, care în acea vreme era, aproape in intregime, contractată în Germania, aliata noastră. In vara anului 1900 regele Carol I a trimis în Berlin mai intâi pe T. Maiorescu ministru de Instrucţie şi apoi pe Ion Calenderu, administratorul Domeniilor Coroanei şi omul său de încredere, cu misiunea de a solicita un împrumut. Dar bancherii şi marea finanţă germană, au refuzat categoric orice credit.

Situaţia era deci nespus de critică. Statul român ajunsese in pragul falimentului. Trei guverne conservatoare s'au perindat in curs de 2 ani; şi, fie din nepricepere, fie din cauza desbinărilor care rodeau partidul conservator-junimist, criza n'a putut fi inlăturată.

In memorabila şedinţă a Camerei deputaţilor de la 12 Februarie 1901, Petre Carp prim ministru şi ministru de Finanţe a prezentat o serie de reforme şi proecte financiare, prin care credea că va salva situaţia, propunând intre altele; noui impozite, vânzarea acţiunilor pe care Statul le avea la Banca Naţională, concesionarea monopolului Hârtiei de Ţigară, vânzarea vaselor serviciului maritim român etc. Simţind însă ostilitatea unei însemnate părţi

din Cameră, P. Carp a pus dela început chestia de încredere; și, în urma unor furtunoase și violente desbateri, Camera l'a răsturnat, respingând moțiunea de încredere cu majoritate de un singur vot: 75 contra 74; ceeace a determinat demisia și retragerea guvernului său.

A doua zi s'a format guvernul liberal, prezidat de Dimitrie Sturza, care a dizolvat parlamentul. Alegerile noui s'au făcut în termenul cel mai scurt, de 3 săptămâni, prevăzut de lege, partidul liberal obținând o imensă majoritate, iar camerile au fost convocate în Martie 1901. Sesiunea n'a durat decât o lună de zile; în acest scurt timp s'a votat bugetul și câteva legi în legătură cu el. Bugetul statului a fost sângeros redus la cheltueli, aplicându-se faimoasa *Curba lui Haret* asupra tuturor salariilor publice; singurul program al guvernului Sturza a fost *economii*. Astfel țara a fost salvată, fără protestări și agitații. Adaog că pe atunci bugetul statului era de 220 milioane, iar economiile realizate au fost de 22 milioane.

*
* *

Guvernul D. Sturza a durat aproape 4 ani, până în Decembrie 1904, când s'a retras din cauza frământărilor din sânul său. Așa zisa *ocultă* a partidului liberal, în cap cu misteriosul Eugen Carada, care urmărea și pregătea șefia tânărului Ionel Brătianu, pe atunci ministru de externe, începuse o vie campanie contra ministrului de interne Vasile Lascar, care se remarcase la guvern printr'o energică activitate și autoritate, precum și prin o serie de reforme dintre care amintesc pe cea mai în-

semnată: „Organizarea Poliţiilor din Ţară", era privit ca cel mai serios concurent al lui Ionel Brătianu la viitoarea şefie a partidului liberal, în locul bătrânului D. Sturza. De aci lupta începută de oculta, care a impus retragerea guvernului.

Către sfârşitul anului 1904, Regele Carol I a încredinţat puterea lui G. Cantacuzino-Nababul, şeful partidului conservator, înlăturând şi de astă dată pe Petre Carp şeful junimiştilor. Insă sufletul şi conducătorul real al noului guvern a fost Take Ionescu, ministru de finanţe, care cum se ştie urmărea şefia partidului conservator.

Nouile alegeri s'au făcut la începutul lui Februarie 1905. In vederea lor, în multe judeţe, s'au încheiat carteluri electorale între liberali şi conservatorii-junimişti ai lui Petre Carp.

* * *

Aice la Piatra, liberalii conduşi de Nicu Albu, s'au unit cu conservatorii-junimişti: Leon Bogdan, Al. Blancfort, Oscar Stati, Gh. Văsescu şi alţii. Lupta electorală a fost foarte înverşunată, guvernul a suferit o zdrobitoare înfrângere, după cum voiu arăta îndată. Iată explicaţia acestei nemai pomenite înfrângeri:

După moartea Colonelului G. Roznovanu cu un an mai înainte (1904), partidul conservator nu mai era aşa de puternic şi unit ca odinioară. Deşi puţin numeros şi fără multe simpatii în colegiile electorale—şi-a mai permis luxul de a se desbina, neprezentându-se unit în alegeri, din cauza neînţelegerei pe chestii personale.

Prefect al judeţului a fost numit tânărul avocat

Remus Şoarec, iar conducerea partidului conservator a fost dată lui D. Corbu, om de treabă şi cu avere, dar nu avea nici cultura, tactul, nici experienţa politică, necesare unei asemenea însărcinări atât de importante, aşa că era foarte greu să dea lupta cu un om politic de talia lui Nicu Albu şi cu formidabila opoziţie unită, pe care acesta din urmă ştiuse să o înjghebe. La acestea se mai adaogă faptul că, vechii conservatori ca C. V. Andrieş, Gr. Isăcescu, Const. Isăcescu şi alţii, fiind înlăturaţi dela situaţiile politice la care aspirau, au ajutat pe sub mână pe Nicu Albu, contribuind la infrângerea lui D. Corbu.

Campania electorală opoziţionistă, condusă cu multă energie şi dibăcie de Nicu Albu şi Emil Costinescu—candidat la colegiul I Cameră—a avut un mare răsunet printre alegători, cu toate ingerinţile puterei administrative nelipsite în astfel de împrejurări. Ca mijloc de propagandă, coaliţia Nicu Albu—Leon Bogdan, a făcut să apară vremelnic ziarul local ***Opoziţia,*** redactată de unii membrii ai partidelor unite, având ca prim redactor pe cunoscutul şi eminentul ziarist Ştefan H. Streitman, un fiu al Pietrei, adus excepţional aici de Nicu Albu. Printre redactorii acestui ziar am fost şi eu, care'mi luasem şi răspunderea, ca girant responsabil pe tot timpul apariţiei lui : 14 Ianuarie—5 Martie 1905.

Indată după apariţia ziarului nostru, a apărut şi ziarul ***Puterea*** al guvernamentalilor D. Corbu—Remus Şoarec, redactat, după cât ştiu de prietenul meu

Vasile Şoarec, fratele prefectului, numit atunci avocat al statului.

In sfârşit, înverşunata luptă electorală s'a terminat; cum am zis, printr'un mare triumf al opoziţiei.

Iată care a fost rezultatul alegerilor:

Colegiul I de Cameră, aleşi: *Emil Costinescu* şi *Leon Bogdan*, opozanţi; Mihai Corbu şi Petru Bălănescu, guvernamentali, căzuţi.

Colegiul II de Cameră ales *Const. Isăcescu* disident, rămas singur candidat, în urma retragerei lui Nicu Ioaniu, liberal.

Colegiul III ales *Theodor Crivăţ* guvernamental, contra lui Ion Negrea, liberal, căzut.

La Senat colegiul I aleşi *Nicu Albu* liberal şi *Dim. Corbu* guvernamental, acest din urmă având numai 2 voturi mai mult de cât Cost. V. Andrieş dizident conservator.

Colegiul II Senat aleşi: *Ermil Zaharia* liberal şi inginer *Ion Bacalu* conservator, contra M. Adamescu liberal, D. Vicol conservator şi Gr. Isăcescu conservator disident.

Aşa dar guvernul n'a obţinut de cât 3 locuri, restul de 5 fiind luate de opoziţie. A fost cel mai mare succes dobândit în acele alegeri de către opoziţia de aice, dintre toate judeţele din ţară.

* * *

In noul parlament, Take Ionescu avea o mare majoritate, şi cum am spus, dânsul era conducătorul de fapt al guvernului. Dar îndată după alegeri, au început intrigile şi frământările în sânul partidului conservator. Junimiştii lui Petre Carp şi o parte din vechii conservatori, în frunte cu Nicu Filipescu, au

început o luptă aprigă contra guvernului Cantacuzino; iar pe de altă parte, partidul liberal, strâns unit în jurul lui D. Sturza, ducea o luptă paralelă de răsturnare. De aceea acel guvern n'a durat de cât vre-o 2 ani, până in primăvara anului 1907, când a căzut din cauza răscoalelor ţărăneşti.

Cu privire la acele răscoale, amintesc că guvernul Cantacuzino, preocupat numai de frământările din lăuntrul partidului conservator, s'a arătat cu totul incapabil de a le potoli.

Astfel când răscoalele, începute mai intâiu în nordul Moldovei, s'au întins repede în toată ţara, Regele Carol I văzând catastrofa ce ne ameninţa, a hotărât retragerea guvernului, încredinţând puterea lui D. Sturza.

In şedinţa istorică a Camerei dela 13 Martie 1907 când noul guvern liberal s'a prezentat in faţa parlamentului, primul ministru D. Sturza a făcut apel la toţi românii să se unească pentru salvarea ţării. Apoi, Take Ionescu, într'o emoţionantă cuvântare, declară în numele majorităţii, că parlamentul conservator va da guvernului întregul său concurs. In acelaş sens, au rostit cuvântări Ion Lahovari şi Petre Carp.

Odată cu chemarea lui D. Sturza la putere, Regele Carol I a dat o proclamaţie către ţară, iar guvernul un manifest, cerând linişte şi ordine, anunţând reformele şi legile urgente în favoarea ţărănimei.

Ce a urmat apoi se ştie: parlamentul conservator a votat toate legile aduse de guvernul liberal, iar răscoalele au fost înăbuşite în mod sângeros,

de către ministrul de interne Ionel Brătianu şi general Averescu ministru de război. Mii de ţărani au fost ucişi de către armată, care a dus o adevărată luptă la sate, mulţi nevinovaţi şi-au găsit moartea în acele grozave împrejurări. Totuşi trebue să recunoaştem că aceea sângeroasă *represiune* a fost necesară, căci dacă nu s'ar fi procedat repede, eram ameninţaţi — cum s'a spus atunci — de o ocupaţie a imperiilor vecine Austria şi Rusia, sub pretextul că răscoalele de aci s'ar putea întinde şi în ţările lor.

Adaug că din prima zi a numirii sale ca ministru de interne, Ionel Brătianu a cerut concursul celor mai fruntaşi liberali; în grelele împrejurări de atunci au fost numiţi prefecţi în toată ţara oameni de întâia mână.

Iată numele prefecţilor cari au fost numiţi în Moldova: *C. Stere* la Iaşi, *I. C. Atanasiu* la Galaţi, *Dr. N. Lupu* la Huşi, *N. Albu* la Neamţ, *N. N. Săveanu* la Focşani, *D. Gr. Vasiliu* la Bărlad, *D. G. Iamandi* la Tecuci, *Gh. Văsescu* la Dorohoiu, *G. Ghiţescu* la Fălticeni, *Radu Porumbaru* la Bacău, *Al. Delimarcu* la Roman, *Ion Mavrocordat* la Botoşani şi *Dr. I. Radovici* la Vaslui.

Asupra cauzelor şi reprimării răscoalelor ţărăneşti s'a scris mult, foarte mult, în întreaga presă de atunci. Unii învinovăţeau pe primul ministru G. Cantacuzino că din pricina slăbiciunii şi nepăsării lui, răscoalele au cuprins ţara; iar mai târziu Ionel Brătianu şi General Averescu au fost acuzaţi de *orori inutile*, în potolirea lor.

Marele gânditor, scriitor şi om politic G. Panu, a scris în revista sa *Săptămâna*, următoarele:

„Răscoalele sunt datorite multor cauze economice, morale, culturale şi politice. Mai au şi altele: am neglijat a face educaţia politică a ţăranului, ba ceva mai mult, am făcut totul ca să întârzie această educaţie, lăsând rolul de educatori pe care era datoria noastră să il avem — agitatorilor de meserie, energumenilor şi derbedeilor. Iată adevărul". De aceeaşi părere era şi marele ministru Haret.

Este netăgăduit că vechiul regat a trecut atunci prin cele mai îngrozitoare clipe ale existenţei lui şi dacă brava noastră armată, nu ar fi fost neînchipuit de disciplinată şi conştientă de marele pericol ce ne ameninţa, o adevărată prăbuşire s'ar fi produs. Nu e uşor lucru ca soldatul ţăran să tragă cu arma în semenii săi!

Şi când ne gândim că numai câteva luni trecuse de la închiderea grandioasei expoziţii jubilare din 1906, când întreaga suflare românească dăduse dovada muncii, destoiniciei şi progresele sale, pe toate tărâmurile, ce surprindere a fost pentru noi toţi, erupţia, aşa de puternică, a vulcanului revoluţiei maselor ţărăneşti, care, după cât se pare, zăcea în stare latentă de multă vreme.

Intre alte reforme legislative luate atunci de guvernul D. Sturza, au fost: legea pentru desfiinţarea trusturilor arendăşeşti, practicate mai ales de evreii din Moldova; legea islazurilor, revizuirea legilor tocmelilor agricole etc.; cu toată împotrivirea multor proprietari mari agricoli, constituiţi apoi în faimoasa *societate agrară*, al căreia preşedinte fusese ales Petre Carp.

Dar toate aceste legi, s'au dovedit în urmă neputincioase, întru cât n'au dat rezultatele aşteptate, pentru îmbunătăţirea soartei ţăranilor.

Marea problemă agrară a fost rezolvată 10 ani mai târziu, tot de un guvern liberal prezidat de marele om de stat Ionel Brătianu.

* * *

Către sfârşitul anului 1908, un însemnat eveniment politic s'a petrecut în partidul liberal: bătrânul D. Sturza, a căruia sănătate era mai de mult zdruncinată, a fost silit a se retrage atât din fruntea guvernului, cât şi de la şefia partidului.

Locul său a fost îndată ocupat de către Ionel Brătianu, întrebuinţându-se în acest scop o procedare neuzitată până atunci, anume: miniştrii, întruniţi în consiliu, au alcătuit un raport către regele Carol I, prin care recomandau pe Ionel Brătianu ca şef al guvernului; şi regele, după ce a consultat pe preşedinţii corpurilor legiuitoare, a aprobat raportul, numind prim ministru pe Ionel Brătianu care luă frânele ţării. Această alegere a regelui, a fost aprobată, câteva zile mai târziu,—11 Ianuarie 1909— când organizaţiile partidului liberal, întrunite în congres; au proclamat pe Ionel Brătianu ca şef. Această unanimă recunoaştere şi proclamare, s'a făcut şi cu asentimentul bătrânilor fruntaşi liberali: P. S. Aurelian, M. Ferichide, E. Costinescu şi alţii. A fost un act de mare înţelepciune şi prevedere politică; deşi Ionel Brătianu nu avea atunci de cât 45 ani, dar prin înaltele sale însuşiri, alegerea lui s'a impus tuturor.

Aice voiu face o mică paranteză:

In momentul retragerei sale de la guvern, D. Sturza a trimis regelui o scrisoare-demisie, prin care arată că fiind ajuns la adânci bătrâneţe, nu se mai simte în stare de a conduce cârma ţării şi voeşte a se retrage din viaţa publică.

La această scrisoare, Regele Carol I i-a răspuns prin următoarea scrisoare—din Ianuarie 1909—pe care o redau in întregul ei, ca un document al vremilor de atunci:

„Cuvintele nu pot arăta mâhnirea adâncă de care „este cuprinsă inima mea în acest moment dureros, „când aflu că sănătatea Dvs. zdruncinată, vă sileşte „a căuta liniştea şi odihna, după o muncă necur„mată de peste o jumătate de veac.

„Nepreţuitele servicii ce aţi adus ţării şi Coroa„nei, ca bărbat de stat şi ca om al ştiinţei, vor ră„mânea neşterse în inima tuturor şi vă vor asigu„ra o veşnică *recunoştinţă.*

„Din adâncul sufletului meu, vă mulţumesc pen„tru nestrămutata D-voastră credinţă şi pentru sta„tornicul sprijin care mi-au înlesnit îndeplinirea gre„lei mele chemări, în atâtea împrejurări, când era „vorba de interesele cele mari ale patriei.

„Deapururi îmi voi aminti de acest lung răstimp „în care n'aţi încetat a fi pentru mine un sfătuitor „încercat, însufleţit de un înalt sentiment al dato„riei şi al binelui scumpei noastre Românii.

„Facă bunul D-zeu ca odihna să vă restabilească „sănătatea, spre a ne folosi şi de aci încolo de bo„gata Dvs. experienţă şi mai cu seamă de acea ne„clintită credinţă care v'a fost îndreptarul neşovăi„tor în lunga Dvs. viaţă.

„Primeşte dar, scumpul meu Domnule Sturza, a-
„ceste calde urări drept cea mai sinceră mărturie
„a părerilor mele de rău şi ca un semn al senti-
„mentelor de vie afecţiune şi recunoştinţă ce ţi le
„voiu păstra întotdeauna".

CAROL

Cred că nimeni nu se va îndoi de ***sinceritatea*** a-
cestor elogii, aduse lui D. Sturza, de către marele Rege Carol I, şi cu toate acestea, posteritatea a fost nedreaptă şi ingrată cu dânsul, uitându-l chiar din ziua retragerii lui din viaţa şi activitatea publică.

Suntem departe de a vedea şi constata ***veşnica recunoştinţă***, pe care Regele Carol i-o prezicea în scrisoarea de mai sus.

Şi doar D. Sturza a fost un mare om de stat, cu o vastă cultură, înzestrat cu o extraordinară putere de muncă, de o cinste şi moralitate superioare; a condus partidul liberal aproape 20 ani, iar Academiei Române, ca preşedinte şi secretar perpetuu al ei, i-a jertfit o neasemănată muncă în cursul îndelungatei sale vieţi.

Cine mai vorbeşte sau îşi aminteşte azi de D. Sturza? Chiar marele partid liberal se pare că l'a dat definitiv uitării!

* * *

Inchid paranteza şi revin la un eveniment asemănător petrecut aice la Piatra:

După moartea neuitatului Nicu Albu, 31 Mai 1908, bătrânul Emil Costinescu, care era până atunci preşedinte de onoare, a luat efectiv conducerea partidului liberal din jud. Neamţ, organizându-l din nou, prin întocmirea statutelor, înfiinţarea clubului, alegerea comitetului executiv etc.

Această conducere a durat până în 1913, când E. Costinescu manifestându-și dorința de a se retrage, a recomandat pe fiul său Dr. I. Costinescu ca să îl înlocuiască; ceea ce organizația liberală a aprobat cu multă însuflețire, alegându-l șef al ei. Cred că această alegere a fost nimerită și a corespuns în totul așteptărilor; căci, după cum se știe, timp de peste 20 ani Dr. I. Costinescu a fost unul din cei mai devotați sprijinitori a intereselor județului și orașului nostru.

* * *

Către sfârșitul anului 1910, guvernul liberal al lui Ionel Brătianu, se retrage, cum s'a spus, pe motive de tactică politică. In consfătuirea majorităților liberale dela 22 Decembrie 1910, Ionel Brătianu a declarat:

„Atunci când partidul liberal a decis să se re„tragă de la guvern, a făcut'o pentru că nu vedea „lipsuri în rândurile acelor cu cari intrase în foc.

„După ce ne-am consfătuit, am socotit ca o ches„tiune de înaltă politică, condițiunea ca retragerea „noastră să se facă în așa chip, încât însăși adver„sarii partidului nostru, să asiste la această retra„gere nu numai cu un sentiment de respect, dar cu „frică. ***Guvernul îl pot lua alții, dar puterea ne ră„mâne nouă“.***

Adevărul era că Ionel Brătianu vroia retragerea spre a se pregăti, în opoziție, pentru o nouă și fecundă guvernare.

Câteva zile în urmă, cabinetul Brătianu demisionând, regele chiamă la guvern pe Petre Carp, care formează următorul minister: P. Carp, preșe-

dinţia şi finanţele, T. Maiorescu externe, Al. Marghiloman interne, C. Arion instrucţie-culte, Ion Lahovari domenii, N. Filipescu războiu, B. Delavrancea lucrări publice, Mişu Cantacuzino justiţie şi D. Neniţescu industrie.

Acest guvern din care cei dintâi 4 miniştri erau junimişti, iar cei 5 din urmă conservatori, era rezultatul fuziunii partidelor conservator-junimist, făcută cu 2 ani inainte, sub şefia lui P. Carp.

Tache Ionescu, care n'a fost chemat atunci la putere, cu toate succesele sale, aproape în toate alegerile parţiale, ca şef al noului său partid conservator-democrat, a început o aprigă luptă contra noului guvern, şi, în acelaş timp a încheiat cartel electoral cu liberalii, cu toate că până în ajun îi combătuse cu înverşunare. Dar aşa-i politica; ambiţiunile şi interesele personale, au precumpănit mai totdeauna!

Corpurile legiuitoare fiind dizolvate, noui alegeri au avut loc în Februarie 1911.

Lupta electorală a fost foarte dârză. Cu toată impopularitatea guvernului P. Carp, şi cartelul puternic Liberal-Takist, guvernul a obţinut totuşi o mare majoritate. Opoziţia cartelată n'a obţinut în toată ţara decât vre-o 50 locuri în ambele camere. Adevărul este însă că în acele alegeri, guvernul a uzat de cele mai straşnice ingerinţi şi violenţe, ne mai pomenite decât pe vremea guvernului L. Catargiu la 1875. De aceea întreaga presă opoziţionistă de atunci şi oratorii în desbaterile parlamentare, le-a numit *alegerile banditeşti* ale lui Al. Marghiloman ministru de interne, care, cum se zice a strâns *şu-*

rubul prea tare. Insuşi P. Carp, care era un om de duh, n'a ezitat a spune atunci: *„păcătoasă ţară“*.

Guvernarea lui P. Carp a fost una din cele mai capabile şi cinstite ale partidului conservator. Acestui guvern se datoreşte o serie de legi bune ca: legea meseriilor, scutirea ţăranilor de impozitul fonciar asupra pământului lor, încurajarea industriei naţionale, legea pentru darea drepturilor politice locuitorilor din Dobrogea.

Tot sub acest guvern, partidul conservator din jud. Neamţ, a fost organizat şi consolidat sub conducerea lui Leon Bogdan, care era în acelaş timp şi prefect aice.

Dar din cauza intrigilor, frământărilor şi desbinărilor—ivite în urmă—care aproape totdeauna au măcinat partidul conservator, guvernul P. Carp a trebuit să cadă după un an şi câteva luni.

Apoi una din cauzele principale a căderei, a fost şi faimoasa chestie a *Societăţii Tramvaelor Comunale* din Bucureşti, înfiinţată de priceputul om de stat Vintilă Brătianu.

Iată câteva amănunte ale acestei afaceri:

Alex. Marghiloman ministrul de interne, în ura lui neîmpăcată contra liberalilor, a făcut o lege pentru desfiinţarea sus zisei societăţi. Această lege pătimaşă, a deslănţuit o aprigă campanie din partea liberalilor conduşi de I. Brătianu, la care s'a alăturat şi partidul conservator-democrat a lui Take Ionescu, care şi el urmărea răsturnarea guvernului Carp.

In această vestită chestie, a urmat o serie de procese înaintea tuturor instanţelor judecătoreşti din

Capitală, care au declarat neconstituţională legea lui Marghiloman, dând astfel câştig de cauză Societăţii Comunale de Tramvae.

Deşi o parte din miniştrii conservatori şi chiar regele Carol I, au fost contra legei, Petre Carp, trăgând consecinţele, a rămas neînduplecat, solidarizându-se cu devotatul său prieten Al. Marghiloman pe care îl pregătea pentru viitoarea şefie a partidului conservator.

După retragerea lui P. Carp, a urmat guvernul de colaborare T. Maiorescu-Tache Ionescu, în care— spre marea amărăciune a lui Carp—*devotatul* său Al. Marghiloman, pentru care îşi sacrificase guvernul său, intră în noul minister la Finanţe!

S'a scris deci încă o tristă pagină în istoria partidului conservator, din cauza ahtierei după putere şi mărire!

* * *

In Octombrie 1912 statele balcanice: Bulgaria Serbia, Grecia şi Muntenegru declară războiu Turciei. Situaţia României devine îngrijorătoare: se prevedea că nici noi nu vom rămânea în afara acestui războiu.

Se cunosc evenimentele ce au urmat: Turcia învinsă de armatele aliate, care ajunsese până la porţile Constantinopolului, era ameninţată de a fi isgonită din Europa, dacă nu interveneau marile puteri. Conferinţa dela Londra pentru încheerea păcii în peninsula balcanică, n'a dat nici un rezultat. Rusia intrase în acţiune, oprind Bulgaria a se întinde prea mult. După puţin timp, a izbucnit neînţelegeri grave între aliaţii balcanici, din cauza lă-

comiei Bulgariei, care vroia să aibă partea cea mai mare din teritoriile cucerite dela Turcia.

Bulgaria luând armele contra Serbiei şi Greciei, toate puterile s'au alarmat, faţă de victoriile ei. România, care intervenise deja în conflict, pe cale diplomatică, nemulţumită numai cu oraşul Silistra şi o zonă de 3 Kilometri în jurul lui, a formulat îndată pretenţiile ei adică: cedarea cadrilaterului, cuprinzând districtele numite azi Durostor şi Caliacra. Armata română, mobilizată în grabă, a trecut, în Iunie 1913, Dunărea, înaintând în puţine zile până aproape de Sofia capitala Bulgariei.

Intervenţia urgentă şi energică a României, a pus capăt războiului balcanic. Noua conferinţă a păcii întrunită de astă dată la Bucureşti, sub preşedinţia lui T. Maiorescu primul nostru ministru, a încheiat şi semnat în ziua istorică de 28 Iulie 1913, ***Tratatul de pace dela Bucureşti***, prin care harta peninsulei Balcanice a fost schimbată, iar România a obţinut cadrilaterul în hotarele lui de astăzi.

* * *

Cu tot marele succes dobândit de guvernul T. Maiorescu, frământările şi desbinările din partidul conservator au reînceput. Fruntaşii lui în cap cu P. Carp, au început o luptă surdă contra lui Take Ionescu care avea majoritatea în parlament şi de teama ca acesta să nu devie şeful partidului; deci vechea luptă de supremaţie.

La această luptă s'a adăogat şi opoziţia liberală pe tema marilor reforme sociale: ***Improprietărirea Ţăranilor*** şi ***Votul Universal***, reforme care Ionel Brătianu, mobilizat în războiu cu gradul de căpitan

in rezervă, le-a anunţat printr'o proclamaţie către ţară, lansată chiar depe câmpul de luptă din Bulgaria.

* * *

La începutul anului 1914, cabinetul T. Maiorescu se retrage printr'o demisiune motivată astfel: „ministerul conservator de colaborare, luând fiinţă în vederea conflictului balcanic, adică având o misiune specială—şi întru cât pacea a fost dobândită—retragerea se impune".

Regele Carol I chemând la putere partidul liberal, noul guvern s'a constituit după cum urmează: Ionel Brătianu preşedinţia şi războiul, Em. Porumbaru externe, V. G. Morţun interne, E. Costinescu finanţe, Al. Constantinescu domenii, I. G. Duca instrucţie, Victor Antonescu justiţie, Dr. C. Angelescu lucrări publice şi Al. Radovici industrie-comerţ. ***Acesta a fost ministerul care a făcut războiul***.

Camerile fiind dizolvate, nouile alegeri s'au fixat între 28 Ianuarie—12 Februarie 1914. Parlamentul nou ales, avea misiunea să voteze revizuirea Constituţiei în vederea reformei agrare, modificarea legii electorale şi introducerea votului universal.

Cum era de aşteptat, guvernul liberal a întrunit mari majorităţi în ambele camere care au fost îndată convocate.

Desbaterile parlamentare au fost aprinse şi furtunoase, dar nu atât la legea electorală, ci mai mult asupra exproprierii combătută aprig de marii proprietari.

In partidul liberal se formase două curente; unul extremist care cerea o expropriere foarte largă şi

votul universal, iar altul mai moderat reprezentat prin E. Costinescu şi Al. Constantinescu.

Şeful guvernului I. Brătianu se părea că înclină către cel din urmă curent. Dar cum se ştie reforma agrară şi electorală n'au fost votate decât în timpul războiului, de parlamentul liberal refugiat atunci la Iaşi. Desăvârşirea însă a exproprierii, s'a făcut mai târziu la 1921, sub guvernul generalului Averescu.

Amintesc că opoziţia marilor proprietari, în parlamentul de la Iaşi contra legii de expropriere, a fost înfrântă pe de o parte de voinţa neuitatului Rege Ferdinand I, iar pe de alta de bolşevizarea armatelor ruseşti din Moldova şi Basarabia.

Un lucru mai trebue de recunoscut, spre lauda tuturor oamenilor politici de atunci: această mare reformă s'a îndeplinit pe *cale paşnică*, fără sguduiri ori vărsări de sânge, şi că poporul român a dat dovadă de multă cuminţenie şi răbdare, nelăsându-se ademenit de propaganda revoluţiei ruseşti.

*
* *

Mă opresc aci cu amintirile mele din *viaţa politică*, ale căreia faze le-am redat pe scurt în acest capitol, căci după cum am arătat la începutul lui, evenimentele ce au urmat, după războiul nostru de întregire, sunt bine cunoscute de generaţia mai nouă. Dealtfel ele n'ar putea intra în cadrul acestor amintiri şi n'ar putea fi socotite ca aparţinând trecutului mai îndepărtat, ce l'am avut în vedere. Aceste recente evenimente, vor forma desigur un alt trecut, după scurgerea vremii, când urmaşii le vor povesti poate la rândul lor.

INCHEERE

Cetitorii vor fi observat desigur că în acest lung capitol, intitulat *Viața politică locală*, am vorbit mai pe larg despre evenimentele politice din întreaga țară și relativ mai puțin despre cele locale — deci aşi fi depăşit titlul de mai sus. De aceea țin să dau o scurtă lămurire:

Politica unui oraş de provincie, fiind în strânsă legătură cu acea zisă *centrală*, de unde purced totdeauna schimbările şi directivele ori cărui guvern, faptele şi evenimentele se împletesc împreună şi formează în tot indivizibil, care ne dă imaginea complectă a unor stări de lucruri dintr'o anumită epocă.

Vorbind dar de politica generală a țării — şi în legătură cu ea, despre acea din oraşul nostru, cred că cetitorii vor fi mai în măsură a judeca şi înțelege evenimentele petrecute.

* * *

Cu moartea Regelui Carol I în 1914, s'a încheiat o lungă perioadă — cea mai însemnată — a vieții politice. Acest mare şi înțelept Domnitor a condus timp de peste 48 ani ani, destinele țării cu multă pricepere, înțelegere şi devotament. Cu drept cuvânt s'a spus că dânsul a fost nu numai întemeetorul Dinastiei Române, dar şi marele făuritor al României moderne. De aceea şi autoritatea sa a fost covârşitoare şi s'a impus tuturor oamenilor şi partidelor politice.

Un fapt vrednic de ştiut este: cât timp a trăit şi domnit Regele Carol I, n'a vroit să admită decât două mari şi bine închegate partide de guvernământ: liberal şi conservator, urmând astfel pilda tradiţională a Angliei şi a regelui acestei puternice împărăţii. Dânsul n'a recunoscut nici odată ca partide deosebite: gruparea junimistă condusă de Petre Carp, nici acea aşa zisă *Tachistă*, destul de puternică, condusă de Take Ionescu.

Aceste două mari partide, liberal şi conservator, au fost aduse pe rând la cârma ţării, cum am arătat, până în preajma răsboiului nostru cel mare de întregirea neamului; după care au început a se forma multe partide noui; averescan, ţărănist, naţional-democrat (N. Iorga) agrarian şi altele care mai ales în ultimii ani, au sporit şi sporesc mereu, producând mari frământări şi mişcări de dreapta sau de stânga, care cred că nu pot fi spre folosul ţării, îngreunând astfel misiunea Capului Statului, care în in limita puter lor sale constituţionale, trebue să fie supremul arbitru şi să ţină cumpâna dreaptă, ceeace după părerea mea nu-i tocmai uşor lucru.

Un alt fapt demn de reţinut este: Dintr'o perioadă de 47 ani (1871-1918), partidul liberal a guvernat ţara 29 ani, iar conservatorii junimişti numai 18 ani. Explicaţia acestei mari diferenţe este că: conservatorii deşi aveau numeroşi oameni de o reală valoare, mai întotdeauna au fost desbinaţi, preocupaţi de supremaţie între ei, şi de ambiţiuni personale; ceeace la urma urmii a adus măcinarea şi dispariţia acestui mare şi puternic organism politic, după

cum am mai amintit. Apoi o altă cauză a dispariției sale, a fost și aceea că acest partid s'a menținut în vechea lui doctrină conservatoare, neevoluând și neadaptându-se nouilor curente democratice.

In schimb, partidul liberal mai numeros, cu adânci rădăcini în păturile populare, a fost totdeauna mai disciplinat și strâns unit în jurul șefului. Având deci o puternică organizare și coesiune, îl vedem atacând cu vigoare și înfăptuind cele mai importante și radicale reforme, ținându-se mereu, cum se zice „în ritmul vremii". Ca o dovadă de evoluția lui spre curentele noui, este și faptul că Ionel Brătianu a atras și primit în partid gruparea socialistă de acum 30 de ani, reprezentată prin multe elemente de valoare ca: Ion Nădejde, Const. Stere, V. G. Morțun, frații Alex. și Ion Radovici, G. Diamandi, Ion C. Atanasiu, care formau așa numita *tinerimea generoasă*.

* * *

In politica locală, s'a observat aceleași evenimente despre care am mai amintit: până la moartea colonelului Gh. Roznovanu și acea de mai târziu a lui Leon Bogdan, partidul conservator a fost unit și mai puternic, dar în urmă a dispărut cu totul. Liberalii din contra, au rămas bine organizați și disciplinați. Au fost, firește, și în acest partid unele desbinări trecătoare, dar grosul partidului nu s'a resimțit ori dislocat. Amintesc că în cursul vremii liberali ca: Gr. Cozadini, M. Adamescu, Col. E. Alcaz, Th. Dornescu și încă căți-va, au fost în disidență, dar n'au putut influența cu mult organizația lui solidă. Apoi în timpurile mai recente cu 20

—30 ani mai în urmă, elemente mai noi şi mai tinere ca : Er. Zaharia, Nicu Ioaniu, Panaite Crivet, Al. Maxim, Leon Grigorescu, Spiru Lalu, Leon Pşepelinschi, Leon Mrejeriu, N. Lazaride şi mulţi alţi — între cari şi scriitorul acestor rânduri ceva mai vechiu, au intrat în partidul liberal, luând o parte activă şi însemnată în viaţa politică locală. Acest lucru n'a fost însă uşor, din cauza acelor vechi liberali cari nu îngăduiau a se face loc tineretului, vrând a-şi păstra în mod perpetuu locurile de frunte, deţinute de zeci de ani.

* * *

Sfârşind această încheere îmi permit a adăoga că : un partid care râvneşte la conducerea ţării, trebue să fie mereu gata a se adapta nevoilor şi cerinţelor tot mai grele ale vremurilor. In România Mare de astăzi, în deosebire de vechiul regat, problemele interne şi cele externe, sunt prea mari şi dificile, îngreunând cu mult sarcinele şi răspunderile conducătorilor.

Părerea mea este că chiar programele politice ori cât de bine studiate şi alcătuite ar fi de multeori dau greş, fiind depăşite de realităţile ivite in timpul guvernării.

NOTĂ.— *Cele câteva scrisori şi unele date cuprinse în* **Viaţa Politică**, *cap. 8 şi 9, le-am luat din interesanta operă* **Bucureştii de altă dată,** *a vechiului meu prieten Costache Baca başa, marele ziarist, — mort de curând, care la rândul lui, le-a luat din ziarele şi publicaţiile de pe vremuri. Alte date le-am extras şi eu din acele publicaţii, pe care le-am controlat însă şi cu „Monitorul Oficial“.*

Partea II-a

CÂTEVA FIGURI DISPĂRUTE

O LAMURIRE

In capitolele ce urmează voiu reda amintirile despre o samă de oameni, fruntaşi ai oraşului nostru, care in trecutul lui au avut un rol mai însemnat în viaţa socială, politică ori culturală, dând câte va note biografice, arătând activitatea şi urmele ce au lăsat infăptuirile lor.

Negreşit afară de aceştia, au mai fost şi alţii, dar în alegerea lor am fost condus de ideia de a infăţişa cetitorilor numai pe acei pe care i-am cunoscut mai bine ; acei cu cari am avut, din cea mai fragedă tinereţe, legături mai mult sau mai puţin strânse, am lucrat şi trăit cu ei. In acelaşi timp am vroit a reda figurile cele mai deosebite prin personalitatea, calităţile, cultura şi activitatea ce au desfăşurat in domeniul public sau privat.

Dacă am făcut totuşi vre-o omisiune, cauza este că memoria mea, pe unii nu i-a putut reţine, iar pe alţii nu i-am cunoscut îndeajuns, ca să pot vorbi de ei.

In fine, in cadrul acestei modeste lucrări—cu caracter mai mult local—am crezut că nu este locul de a reaminti, cât de pe scurt, pe acei oameni iluştrii, fii ai judeţului şi oraşului nostru, ca : Lascar Catargiu, Vasile Conta, Episcopul Melchisedec, V. A. Ureche, Alex. Lambrior, Ion Creangă şi alţii—despre cari, de altfel, s'a scris atât de mult, iar operile lor sunt prea cunoscute.

COLONELUL GH. RUSET ROZNOVANU

Dintre oamenii cei mai de seamă ai judeţului şi oraşului nostru, cari au contribuit, prin munca, priceperea şi energia lor, la progresul şi buna stare obştească, cred că în primul loc, se cuvine a-l aşeza pe acest mare boier moldovan, fostul proprietar al moşiei Roznov; căci prin activitatea lui constructivă, a rămas şi va rămâne în amintirea generaţiei şi contimporanilor săi, ca cea mai frumoasă pildă de bun administrator şi neîntrecut gospodar. Fiu al hatmanului Alexandru Roznovanu şi al Ruxandei născută Principesa Calimaki, a fost trimis de tânăr in Rusia unde şi-a făcut studiile militare şi de unde, după un timp, întorcându-se în Moldova, cu gradul de *polcovnic* (colonel), a fost numit, încă de tânăr, *ispravnic* (prefect) al jud. Neamţ. Nu cunosc data numirei, nici activitatea lui din acele timpuri decât din auzite. De aceea în aceste note şi amintiri, mă voiu mărgini a arăta pe scurt activitatea ce a desfăşurat'o ca prefect de Neamţ în anii 1871-76, sub marele guvern conservator a ilustrului bărbat de stat Lascar Catargiu, care şi acesta a fost un fiu al judeţului nostru, din comuna Dobreni-Negreşti.

* * *

Opera mare şi nepieritoare, căreia s'a devotat Col. Roznovanu, a fost construirea principalelor căi de comunicaţie care străbat judeţul nostru. Dânsul a

fost cel dintâi prefect care a făcut, cu zile de prestaţie, cele mai bune şosele de la noi, lucrând continuu în tot timpul prefectoriatului său. Multe din aceste şosele dintre care Piatra—Tg.-Neamţ şi Piatra—Prisacani pe linia Muntelui, până la vechea graniţă despre Ardeal, au fost adevărate lucrări de artă.

In acest scop şi în primul loc, a angajat şi adus din Elveţia, pe tânărul inginer specialist ***Kuhn***, diplomat al politechnicei din Zürich, sub conducerea căruia s'au început şi desăvârşit lucrările.

Ani dearândul, vara şi iarna, Colonelul Roznovanu era, aproape în permanenţă, pe şantierele lucrărilor, unde se găseau mobilizaţi, tot timpul, subprefecţii plăşilor şi primarii comunelor respective, cari, împreună cu toţi locuitorii capabili de muncă, lucrau cu ardoare la şosele. Executările la lucru se făceau aşa zis *manu militari*, căci în permanenţă erau concentraţi calaraşii escadronului local cu ofiţerii lui. Nu se îngăduia nici o păsuire, ori părtinire. Toată lumea era datoare să muncească. Se ridicau totuşi dese ori plângeri, mai ales din partea ţăranilor, cari munceau de multe ori peste zilele datorite după lege; dar Roznovanu, recunoscând că au dreptate, le răspundea: „Pentru voi, nu pentru mine fac drumurile".

Şoseaua Piatra—Prisacani n'a fost atunci terminată în întregime, ci numai porţiunile Piatra-Tarcău şi Hangu-Prisacani pe valea Bistricioarei; restul Tarcău-Hangu, adică pe aşa zisele ***strâmtori***, a fost desăvârşită de vrednicul şi demnul său urmaş Nicu Albu, precum voiu arăta mai jos, precum şi cele 7 poduri mari, definitive, peste Bistriţa dela: Viişoara,

Pângărăcior, Bicaz, Cârnu, Secu-Buhalniţa, Isvorul Alb şi Hangu.

Amintesc că, înainte de a se construi această admirabilă şosea, comunicaţia cu satele dela Munte, era foarte grea. Am apucat în copilăria mea, vremea, când locuitorii din această regiune, mergeau cu piciorul ori călare, iar transporturile de porumb şi alte lucruri trebuitoare, le făceau în desagi puşi pe spetele cailor, cari, legaţi de cozi unul de altul, formau lungi caravane pe valea Bistriţei până la Dorna, iar din lipsa podurilor, treceau Bistriţa prin vaduri, ori suind din greu potecile de pe dealurile Bisericei, Grohotişului, Barnarului şi multe altele.

Acum 30-40 ani judeţul Neamţ era citat ca având cele mai bune şi numeroase şosele din vechiul regat, iar al doilea era Gorjul din Oltenia. Negreşit, în timpurile din urmă, s'au făcut şi complectat multe alte drumuri judeţene şi comunale, dar la baza acestor drumuri, stau acele ale înaintaşilor Roznovanu şi Nicu Albu, cari au făcut arterele principale.

Pe lângă această mare operă a căilor de comunicaţie, Colonelul Roznovanu s'a remarcat şi prin multe construcţiuni de şcoli, localuri de p.imării, plantaţii de arbori pe şosele etc., toate purtând pecetea iniţiativei sale şi executării lor în cele mai bune condiţiuni.

* * *

In politica ţării, Colonelul Roznovanu a fost şi rămas neclintit *conservator*, de baştină, ca unul ce era rudă şi prieten intim cu marele om de stat Lascar Catargiu.

A fost prefect, deputat, senator sub guvernele con-

servatoare, și, un scurt timp, chiar președinte al camerei.

Era bun prieten cu Nicu Albu, șeful liberalilor de aice, cu care în câteva rânduri a făcut carteluri electorale, precum a fost acel din 1891 și 1892 când se lupta cu adversarul său Gr. Cozadini.

Amintesc că după căderea marelui guvern conservator, în primăvara anului 1876, în urma faimoasei coaliții opoziționiste dela *Mazar-Pașa*, și după constituirea guvernului prezidat de Manolache Costache Epureanu, miniștrii acelui guvern căzut, în cap cu L. Catargiu, au fost dați în judecata Casației.

O mare prigoană s'a început atunci, în toată țara, contra foștilor partizani și dregători ai regimului conservator, în scop de a fi dați cu toții în judecată pentru ilegalitățile și abuzurile ce ar fi săvârșit.

Aice la noi, a fost numit atunci prefect Costin Brăescu zis Broască de la Roman, având ca specială însărcinare urmărirea Colonelului Roznovanu și a principalilor lui partizani și colaboratori. S'a început cu mare străşnicie cercetările dosarelor și anchetele, în toate autoritățile. In fine au fost trimiși la parchet: Col. Roznovanu, Cost. V. Andrieș, fost director de prefectură, Șerban Cananău, Manolache Albu și alți conservatori de cari nu-mi amintesc. Instrucția a durat vre-un an de zile, în fața nouilor magistrați numiți de guvern (cei vechi fiind înlocuiți ori mutați). Dar totul s'a sfârșit printr'o achitare neputându-se dovedi vre-o culpă. Adaog că bietul C. V. Andrieș, intimidat, a plecat din țară în Elveția, de unde nu s'a reintors de cât după darea ordonanței de neurmărire.

Amintesc încă un episod al cercetărilor, urmate în vara anului 1876: Intre alte măsuri judiciare luate, a fost şi aceea de a se face o percheziţie la locuinţa din Roznov a Colonelului Roznovanu. Comisiunea de anchetă, compusă din procurorul Gh. Gheorghiu, tânărul judecător supleant Iancu Ioaniu, delegat ca jude instructor, şi, mi se pare, Const. Şoarec ca delegat al prefectului Costin Brăescu, s'au dus la Roznov, dar aice s'au lovit de rezistenţa înverşunată a Colonelului Roznovanu, care n'a îngăduit a i se face percheziţie, bruscând chiar pe membrii comisiunii, cari, cum am aflat, au plecat cu nepusă masă...

Este de remarcat faptul că, spre deosebire de ticăloşiile şi jafurile din averea statului, ce vedem că se practică pe o scară atât de întinsă, în vremurile de astăzi, neurmate, mai totdeauna, de nici o sancţiune, darea în judecată din anul 1876, a regimului de atunci, apare ca *o floare la ureche;* căci învinuirile de care erau acuzaţi cei de atunci, se refereau la mici abuzuri, samavolnicii şi ilegalităţi electorale, deci mai toate de natură politică — iar nici de cum pentru fraude şi jefuirea banului public! De altfel, era de neînchipuit pe atunci ca, un om de talia, prestigiul, averea şi demnitatea colonelului Roznovanu, să fure avutul statului, ori să se dedee la găinării sau şperţuri, care sunt curente azi. Cetitorii, cari cunosc mijloacele repezi de îmbogăţire, a multor politiciani în perioada de după răsboiu, îmi vor îngădui, cred, aceste triste reflecţii.

* * *

In timpul războiului pentru Independenţă din 1877-

878, Colonel Roznovanu a fost pe front în Bulgaria, comandând o brigadă de Cavalerie, fiind foarte apreciat şi distins.

In 1894 a însoţit pe Regele Carol I în vizita la Curtea Ţarului Rusiei în Petersburg.

A avut un singur fiu Alexandru care a murit de tânăr ca sublocotenent de cavalerie.

Către sfârşitul vieţii sale, a început clădirea monumentalei biserici de lângă curtea veche boerească din Roznov, în cavoul căreia se odihnesc osemintele familiei Roznovanu. Cu zidirea acestei biserici, a cheltuit o mare parte din averea sa, căci dorinţa lui a fost ca să înalţe un adevărat monument istoric.

In acest scop, a stârnit şi obţinut votarea şi promulgarea unei legi *speciale*, publicată în Monitorul Oficial No. 285 din 25 Martie 1890. Iată textul acestei legi :

„Art. I. Se autoriză D-l Colonel Ruset Roznovanu „şi D-na Alexandrina Roznovanu născută Câmpi„neanu să construiască pe proprietatea lor Roznov „din jud. Neamţ, o biserică, cu un cavou de familie, „în care să se poată înmormânta membrii familiei „şi transporta din alte cimitire, rămăşiţile morţilor „din această familie.

„Art. II. Biserica ce o va construi D-l şi D-na „Roznovanu, va fi capabilă să primească orice legat „i se va face de către ctitori şi să il administreze „conform ultimelor voinţe".

Cu această ocazie voiu aminti un fapt, care se pare straniu, însă absolut adevărat şi care ne arată mentalitatea acestui mare boer moldovan—şi anume:

Cu toate că Colonelul Roznovanu obținuse legea specială, arătată mai sus, după care biserica sa din Roznov, cu terenul și înzestrările ei, constitue o fundațiune cu caracter public și personalitate juridică, totuși prin testamentul său mistic depus la Tribunal și deschis după moartea sa la 1904, își exprimă voința ca în cazul când, din orice împrejurări, legea citată ar *dispărea* (?) biserica și fundația creiată de el, să treacă sub protecția și administrația Țarului Rusiei, ocrotitorul suprem al ortodoxismului din întreaga lume!

Este ușor de înțeles uimirea ce a stârnit această stranie concepție a polcovnicului nostru: Dar lucrul are totuși o explicație: Colonelul Roznovanu, crescut și trăind mult timp în Rusia, a căpătat o educație și cultură pur rusească, devenind un fanatic, un rusofil și mergând până a-i forma adânca credință că această mare împărăție — pe care o privea ca a doua sa patrie — nu va pieri niciodată; ba, după idealurile panslaviste din acele timpuri, imperiul moscovit va stăpâni — odată cu Țarigradul, Constantinopole — întreaga lume slavă și chiar ortodoxă!

* * *

Spre a învedera rusofilismul Colonelului Roznovanu cred că cetitorii vor găsi interesant dacă voiu reproduce câteva fragmente din testamentul său din 25 August 1898 și adaosul din 23 Septembrie 1901. Iată aceste fragmente:

„*Art. 6.* In caz de stângerea tuturor membrilor „familiei Roznovanu, administratorii Fundației Bise„ricei din Roznov, se vor alege și numi de către

„reprezentantul (ministrul) M. S. Impăratul tuturor „Rusiilor din țară.

„*Art. 9.* Ca creștin ortodox pravoslavnic și ca „vechiu soldat în garda imperială a M. Sale Nicolae „Pavlovici I, puindu-mi toată credința și nădejdea „în sentimentele de evlavie, generositatea și mări- „nimia M. S. Impăratul tuturor Rusiilor, Inaltul, sin- „gurul și puternicul protector și apărător al sfintei „religiei noastre — îndrăznesc umilit a depune la „picioarele sale și neamului împărătesc, umilă, res- „pectuoasă și fierbinte rugăminte *de a lua sub pu- „ternicul său scut, Fundațiunea* pioasă și religioasă „a Bisericei din Roznov, și a da hotărârile sale pen- „tru *tot ce se atinge* de serviciul religios, buna stare „a bisericei și executarea tuturor pomenirilor ho- „tărâte de mine.

. . . .

„La ieșirea cu sf. Daruri, la liturghie, se va po- „meni odată, cu numele Regelui Carol I, Mitropo- „litul Moldovei, și numele Impăratului Rusiei și a „familiei imperiale rusă, precum și ctitorii bisericei „etc." Apoi mai departe:

„Am început slujba militară în rândurile armatei „imperiale Rusă și am jurat credință pe stindardul „Regimentului de Gardă-calare din Garda Imperială „în palatul de iarnă din St. Petersburg... Credința „care va fi veșnică către împărații, familia impe- „rială și armata rusă. Credință care a fost, este și „va fi, nu numai ca *o tradiție* a familiei „mele Russet Roznovanu, dar și *adâncă convingere „morală,* căci împăratul Rusiei și armatele sale, „au vărsat sângele lor, spre a scoate Moldova de „sub odiosul și crud jug al Turcilor".

Testamentul dispune şi lasă moşiile Roznov şi Ivăneşti, Fundaţiei Bisericei din Roznov, după ce se vor achita toate datoriile şi zestrea soţiei sale Alexandrina.

Apoi dispune înfiinţarea a 4 paturi la spitalul din Roznov, o bursă anuală pentru un student la academia teologică din Kiew, burse anuale pentru câţi-va elevi de săteni, înfiinţarea unui cor bisericesc etc. In fine testamentul arată amănunţit, cum să se administreze fondurile bisericei, cum să se facă pomenirile şi serviciile religioase.

In cazul când—în contra aşteptărilor sale—legea din Martie 1890, va fi desfiinţată, Col. Roznovanu dispune prin testament, să se vândă moşiile; iar banii rămaşi, după plata datoriilor, să se depună la sinodul din Kremlin-Moscova, care va lua sub ocrotirea sa Biserica din Roznov.

*
* *

Citind toate cele de mai sus, o nespusă uimire mă cuprinde—pe care de sigur şi cetitorii acestor amintiri o vor împărtăşii — şi ne întrebăm cu toţii, cum a fost posibil ca marele şi băştinaşul boier moldovan, să fie atât de neîncrezător în destinele şi viitorul acestei ţări, atunci când a hotărât să pună sub ocrotirea şi administraţia Impăraţilor Rusiei, fundaţia bisericei sale din Roznov? Eu nu văd altă explicaţie a acestui funest gest, decât aceea care am dat-o: creşterea şi educaţia pe care a avut-o in Rusia şi poate chiar în vechea sa familie, i-a creiat o asemenea mentalitate nenorocită de rusofil fanatic pe care el însuşi o socoate ca fiind o ***tradiţie*** a familiei sale — cum am văzut mai sus,

Se poate oare imagina o atât de vădită necunoaştere a trecutului istoric al ţării noastre, când Colonelul Roznovanu afirmă cu tărie prin faimosul său testament că: împaratul Rusiei şi armatele sale şi-au varsat sângele lor, spre a desrobi Moldova de sub jugul Turciei? Când tocmai contrariul se ştie de toată lumea: Rusia a fost acea mare putere care a voit să ne cucerească de atâtea ori; ea ne-a răpit de două ori Basarabia, la 1812 şi 1878; iar desrobirea ţărilor române de sub turci, am dobândit-o cu mari jertfe de sânge în războiul Independenţei din 1877—78, în care, cum am arătat, a luptat şi Col. Roznovanu!

Istoria mai recentă ne spune că armata română, sub conducerea marelui comandant, gloriosul Carol I, prin vitejia ei, a salvat la Plevna şi pe câmpiile bulgare, armatele ruseşti de un adevărat dezastru!

Dar aceste amare reflecţiuni, mai au totuşi, încă o explicaţie: nu numai Col. Roznovanu a fost un încarnat rusofil, mulţi, foarte mulţi boieri moldoveni, au fost pe vremuri rusofili: începând cu marele cărturar D. Cantemir, domnul Moldovei; aşa că o *tradiţie* a existat de veacuri.

In fine nu pot să cred că bietul Roznovanu, făcând un asemenea testament, s'ar fi gândit vr'odată că moşia sa va fi ***expropriată forţat*** şi de aci ar fi pornit temerea că pioasa lui fundaţie va dispare odată cu moşia; după cum s'a întâmplat în urmă cu toate fundaţiile şi instituţiile vechi, de ***mână moartă,*** din întreaga ţară.

Un ***conservator*** ca dânsul, nu-şi putea închipui

că se va aplica vr'odată teoria—astăzi o realitate—că proprietatea, sacră şi inviolabilă— va ajunge o simplă *funcţiune socială!* Deci, repet, numai credinţei şi mentalităţii sale rusofile, se datoresc dispoziţiile lui testamentare.

* * *

In vara anului 1904, Col. Roznovanu a încetat din viaţă, în vârstă de 70 ani, la Roznov, fiind înmormântat în cavoul bisericii sale. Inmormântarea a fost impunătoare, organizată în mare parte de bunul său prieten Nicu Albu — primarul pe atunci al oraşului. — Au participat o enormă mulţime de ţărani, precum şi orăşenii de aice, plecaţi cei mai mulţi cu trenuri speciale. După moartea sa, au urmat procese între moştenitori şi soţia sa Alexandrina, născută Câmpineanu. Instanţele judecătoreşti au recunoscut că testamentul este valabil, dar a *înlăturat* ca antinaţionale şi contrarii legilor ţării dispoziţiunile privitoare la supunerea bisericei sub administraţia şi ocrotirea Ţarului Rusiei.

Moşia Roznov a fost apoi vândută pentru plata datoriilor şi a legatelor, fiind cumpărată de marele bogătaş Hector Economu. In urmă a fost expropiată şi împărţită la ţărani. Vechiul castel al familiei Roznovanu, a fost dărâmat de Economu, care a ridicat alte clădiri; iar ceeace a mai rămas din vastul domeniu Roznov, a trecut şi se găseşte astăzi in stăpânirea Eforiei Spitalelor civile din Bucureşti, căreia, fiul defunctului H. Economu, i-a lăsat prin testament, cu obligaţia de a ridica acolo un sanatoriu.

Biserica din Roznov a fost terminată şi sfinţită la vre-o zece ani după moartea Colonelului Roznovanu.

*
* *

Iată în scurt amintirile mele despre Colonelul G. Russet Roznovanu, care – cu toată întunecoasa umbră ce acopere marea lui personalitate, prin dispoziţiunile stranii şi antinaţionale ale testamentului său—rămâne totuşi o mare figură a oraşului şi judeţului nostru: om integru, leal, cinstit şi bun administrator al intereselor obşteşti, cărora a sacrificat viaţa şi averea lui.

Pentru a-i perpetua memoria, i s'a ridicat o modestă statue, care după multe perigrinări, a fost definitiv aşezată în grădina publică din centrul oraşului, iar acum vre-o 40 ani, administraţia comunală a dat numele de ***Calea Colonel Gh. Roznovanu*** stradei ce traversează oraşul, începând din strada L. Catargiu până la bariera Sarata. Dar această din urmă datorie de recunoştinţă şi amintire, a fost nesocotită; căci acum vre-o 3 ani, această veche cale a Roznovanului, a fost botezată de administraţia noastră comunală, condusă de prietenul meu G. Mărăcărescu, dându-i-se numele exotic al d-lui ***Eduard Mirto***, fostul ministru ţărănist de lucrări publice, ca o răsplată a faptului—meritoriu de altfel—că a dat, din punga statului, câteva milioane pentru pavajul acestei străzi. Cred că s'a făcut un gest de impietate faţă de memoria lui Roznovanu. Sper că se va reveni asupra acestei schimbări ; iar fostul ministru E. Mirto—a cărui cetăţenie română, se mai discută şi astăzi, în mod public — va obţine o satisfacţie mai potrivită cu serviciile aduse oraşului Piatra.

NICU N. ALBU

1853-1908

Deşi s'a scurs mai mult de un sfert de veac de la dramatica moarte a regretatului nostru concetăţean, totuşi amintirea marelui dispărut dăinueşte încă în sufletele contimporanilor săi,—şi cred că va dăinui încă multă vreme,— fiindcă faptele şi întreaga activitate a lui Nicu Albu, au fost cu adevărat excepţionale şi au marcat o netăgăduită epocă în viaţa politică şi gospodărească a oraşului şi judeţului nostru.

De aceea, socot că îndeplinesc o pioasă datorie, de vechiu prieten şi colaborator al său, de a-i consacra un capitol din această modestă lucrare.

Nicu Albu s'a născut în Piatra la 2 Februarie 1853, din părinţii săi Nicolai şi Maria Albu născută Osvald; căsătorit cu Eleonora Albu, fiica marelui proprietar Enache Cantemir, la 1878.

Elev al şcoalei No. 1 de băieţi de aice, a făcut studiile secundare la Academia Mihăileană din Iaşi şi apoi cele superioare la Berlin, unde a început dar n'a sfârşit studiul medicinei. Intors în ţară la moşia Hangu, al căreia arendaş pe atunci era tatăl său, l'a ajutat la exploatarea pădurilor de pe acest vast domeniu al prinţului Sturza. Mai târziu îl găsim arendaş al moşiei Roznov, în tovărăşie cu moşul său Vasilică Albu; apoi tot ca agricultor pe moşiile Turtureşti şi Mărăţei, proprietatea socrului său Enache Cantemir.

Părăsind agricultura, s'a ocupat exclusiv cu marile exploatări de păduri depe valea Tarcăului nostru, văile Oltului și Lotrului din Oltenia. Peste tot, a desfășurat o mare și energică activitate, fondând și conducând multe societăți forestiere. Lui i se datorește linia ferată depe valea Tarcăului, primele instalațiuni industriale de la gura Tarcăului și Brateș, reînoite în urmă de Societatea Goetz și Cooperativa *Albina* de astăzi.

* * *

Cam pe la 1879-1880 a intrat în politica militantă în marele partid liberal, alături de fruntașii de atunci: Enache Cantemir, Mihai Adamescu, Th. Dornescu, Dr. D. Cantemir, Ion Negre, Iancu Ioaniu, V. Cristodulo, frații Dimitrie și Const. Șoarec etc., i-a rămas devotat și statornic până la moarte.

Prin inteligența, energia și activitatea lui, dela început, a avut un rol preponderent în conducerea acestui partid și, nu după mult timp, s'a impus ca șef al organizației liberale din jud. Neamț.

Activitatea politică a lui Nicu Albu, timp de 30 ani, se confundă cu însăși întreaga istorie a partidului liberal din jud. Neamț, în tot acest lung răstimp; dânsul a fost sufletul și organizatorul, ceea ce a determinat chiar pe bătrânii liberali de atunci a-l recunoaște șef-conducător.

In luptele politice era leal și cavaler, adversar temut, dar respectat.

La toate atacurile adversarilor, răspundea cu fapte și acțiuni energice cu care-i dezarma. Nu ura, nici nu era răzbunător, pe mulți, foarte mulți adversari politici îi ajuta mai mult chiar decât pe partizanii

săi. In acțiunea sa politică nu cruța nici un sacrificiu material din parte-i. Unicul scop ce îl urmărea era întărirea partidului prin noui elemente pe care marea sa personalitate le atrăgea.

A rămas memorabilă campania electorală din 1905, când liberalii, în opoziție, au luat aproape toate locurile la alegerile generale de sub guvernul conservator G. Cantacuzino—Take Ionescu, despre care am vorbit.

* * *

Fiind numit în 1885, pentru prima oară, prefect, în care funcțiune a rămas până în 1888, primul lui gând a fost continuarea operei vrednicului său înaintaș Colonel G. Roznovanu, adică: facerea șoselelor în județ, mai ales acelea din regiunea munților; astfel: a terminat șoseaua Piatra-Prisacani, în partea cea mai grea: Tarcău-Hangu, răsbătând prin toate strâmtorile cu ajutorul dinamitei și tăierea râpilor. Tot atunci a construit frumoasa și admirabila șosea peste muntele Petru-Vodă care leagă Tg.-Neamț prin Pipirig și Valea Largului până în valea Bistriței.

A fost cel dintâiu prefect din țară care a întrodus telefonul în județul nostru.

Ales primar al Pietrei în primăvara anului 1901, pe lângă alte însemnate lucrări edilitare: strade, trotuare, canale, diguri la Bistrița, refacerea localului primăriei, cazarma de pompieri etc., a conceput și executat vasta și frumoasa lucrare a Parcului Cozla —astăzi numit *Nicu Albu*—, lucrare foarte grea care a durat 3 ani consecutivi, iarna și vara.

In capitolul *„Parcul Nicu N. Albu“*, cetitorii vor găsi arătate mai pe larg, fazele prin care a trecut această măreață operă.

Intre alte mari lucrări concepute de Nicu Albu au fost: iluminatul electric şi aducerea apei, precum şi mutarea gării vechi dela 3 Km. depărtare. Această din urmă lucrare avea un îndoit scop: pe deoparte aducerea gării lângă centrul oraşului, iar pe de altă parte apărarea lui de inundaţiile Bistriţei, prin digurile făcute de C. F. R., astfel că de atunci partea de la vale a oraşului, a fost ferită de inundaţii.

* * *

Nicu Albu a avut următoarele funcţiuni şi demnităţi:

Prefect în 1885-1888, 1895-1899 şi în 1907 în timpul răscoalelor ţărăneşti.

Primar al oraşului în 1901-1904 şi 1907.

In parlament: deputat ales în opoziţie în 1891 şi 1892 în cartel cu Colonelul Roznovanu; senator în 1905 tot în opoziţie, când a fost ales senator şi L. Bogdan şeful conservatorilor junimişti, în cartel cu liberalii şi apoi senator în 1907, ultima lui demnitate până la 31 Mai 1908, când a murit la 55 ani!

Amintesc încă o stranie coincidenţă: la 31 Mai 1897 s'a surpat şi prăbuşit muntele Cozla—unde se află acum parcul—şi după 11 ani, tot la 31 Mai 1908, s'a prăbuşit şi el, în mod dramatic într'un sanatoriu din Bucureşti. Cauza morţii lui a fost o veche boală, de natură sifilitică, pe care a neglijat-o, necăutând a se îngriji la timp.

Vestea morţii lui neaşteptată, ne-a cutremurat pe toţi, iar înmormântarea sa în ziua de 2 Iunie s. v. 1908, a prilejuit o mare manifestare obştească cum nu s'a mai pomenit în oraşul nostru. Durerea şi regretul miilor de oameni, cari l'au condus la locaşul

de veci, au fost nespus de impresionante. Cuvântările rostite atunci în catedrala Sf. Ioan, mai ales acea a bătrânului Emil Costinescu, ministrul finanțelor, au zugrăvit, în chipul cel mai luminos, însușirile și operile nepieritoare ale acestui vrednic fiu al Pietrei.

Rămășițele lui pământești se odihnesc la M-rea Bistriței, în mormântul care i-a fost dăruit de principesa Elena Cuza care îl pregătise pentru ea, dar care, cum se știe, a fost înmormântată la moșia părintească Solești-Vaslui.

La 31 Mai 1913—cinci ani dela moartea sa—prietenii liberali au organizat un pelerinaj, urmat de un parastas la acea M-re. A fost singura pomenire religioasă ce i s'a făcut. Astăzi mormântul lui este prea puțin ingrijit și deteriorat, fie din cauză că familia i s'a stins, fie că dintre vechii lui prieteni, puțini au mai rămas în viață, fie în fine, că cultul morților a cam dispărut în zilele de acum!

Modestul monument-bust, ridicat și desvelit în Septembrie 1923, în parcul ce-i poartă numele, ne mai amintește încă de acel ce a fost Nicu N. Albul

* * *

Nu pot incheia acest capitol, fără a aminti de coana *Eleonora*, distinsa și vrednica lui soție, cu care timp de 30 ani de căsătorie, a împărtășit bucuriile și durerile vieței sale.

Cine și câți nu s'au perindat, atâția amar de ani, in casa lor totdeauna ospitalieră, câți miniștri și alte fețe alese nu s'au bucurat de distinsa și larga lor ospitalitate!

Mi-aduc aminte de marea cinste ce au avut în

vara anului 1901 de a primi şi găzdui pe principesa moştenitoare Maria—astăzi marea noastră regină—văduvă, care de atunci a devenit buna prietenă a Coanei Eleonora, şi ca un semn de afecţiune şi deferenţă către familia Albu-Cantemir, a numit, după câţiva ani, pe sora sa Adela Cantemir ca d-ră de onoare la Curtea Regală, unde funcţionează şi astăzi, spre marea cinste a oraşului nostru.

După moartea soţului său, coana Eleonora s'a retras din aşa zisa viaţă mondenă, trăind câţiva ani la Bucureşti, şi apoi la Tarcău, la d-na Irina Lecca, cunoscuta scriitoare şi buna ei prietenă, unde acum vre-o 10 ani a închis ochii. A fost înmormântată aice în cavoul familiei Ermil Zaharia, lângă sora sa Eliza Zaharia, născută Cantemir.

Dr. DIMITRIE CANTEMIR

Unul din cei mai de seamă oameni ai orașului Piatra, a fost desigur neuitatul Dr. D. Cantemir, care atât sub raportul profesional—medic,— cât și acel social, economic și politic, a lăsat urme neșterse despre rodnica și prodigioasa lui activitate. De aceea voiu încerca a reda în aceste amintiri aproape întreaga lui viață, pe care am cunoscut'o destul de bine, ca unul ce ani dearândul, m'am bucurat de marea lui prietenie, până la moartea sa atât de timpurie.

Încep cu câteva date biografice :

Născut în comuna Roznov la 19 Aprilie 1848, din părinți: Ioan și Maria Cantemir, a fost căsătorit prima dată cu D-na Rozina Sc. Capșa născută Jordan —franceză— cu care a avut 3 fete: Rozina căsătorită cu A. Zaharia, Corina căsătorită Dr. D. Ierinici și Maria moartă de tânără; a doua oară cu D-na Aneta Ursianu cu care a avut 2 copii: Dim. Cantemir-Bebé și Lucreția soția de astăzi a D-rului Pandelescu, cunoscutul oculist din București.

După terminarea cursului primar la școala Domnească No. 1 de Băeți din Piatra, în anul 1862, regretatul Dr. General C. Davilla, care înființase mai înainte cunoscuta lui școală de Medicină din București, a cerut a i se trimite din fiecare capitală de județ, câte unul din cei mai buni elevi. După

recomandarea neuitatului Nicolai Vicol, profesorul şi directorul de atunci al şcoalei 1, a fost trimis tânărul Cantemir la acea şcoală pe care a absolvit'o în 1866, la vârsta de 18 ani, când a fost înaintat la gradul de medic-sublocotenent. Fiind unul din cei mai distinşi elevi ai acelei şcoale, în urma propunerei generalului Davilla, sublocotenentul Cantemir a fost trimis ca bursier al statului la facultatea de medicină a universităţii din Turin-Italia, unde a obţinut titlul de Dr. în medicină şi chirurgie în anul 1869, când s'a reîntors în ţară; după scurt timp, a fost numit prin concurs, medic primar al spitalului judeţean din oraşul Piatra, unde a funcţionat neîntrerupt 25 ani.

Ca medic al acestui spital s'a distins de la început printr'o organizare modernă a spitalului, prin îngrijirea părintească a bolnavilor şi prin marea lui atenţiune ce o punea în vindecarea sau ameliorarea sănătăţii lor, în toate ramurile medicinei, cu a căreia ştiinţă şi experienţă era mereu la curent. Ca medic profesionist, multă vreme a fost aproape singurul, în oraşul nostru, medicul curant al populaţiei din toate clasele sociale. Sunt nenumărate cazurile în care Dr. Cantemir, pe lângă ştiinţă şi îngrijire, ajuta cu propriile lui mijloace bolnavii săraci, plătindu-le reţetele, ori dându-le medicamente gratuit din depozitul spitalului.

Atât a fost el de iubit şi venerat de toată lumea de aice, pentru modul altruist cu care şi-a exercitat nobila-i misiune umanitară, în cât cu ocazia ieşirei lui la pensie, întreaga suflare a oraşului şi judeţului, l'a sărbătorit ca pe nimeni altul; iar ce-

tăţenii noştri au semnat şi i-au dat un document comemorativ care mărturisea meritele şi virtuţile sale puţin comune; deasemenea la moartea sa, întâmplată după câţiva ani—4 Martie 1896— mii de oameni l'au condus la ultimul locaş. A fost un adevărat pelerinaj! Iar eu, cu învoirea familiei şi din îndemnul prietenilor, am avut marea cinste de a'i rosti cuvântarea funebră.

* * *

Pe terenul cultural şi politico-social, Dr. Cantemir a activat rodnic şi continuu:

A înfiinţat în 1881, impreună cu prietenii săi: Lascar Radu, Ion Negre, Calistrat Hogaş şi alţii, societatea şi revista literară *Asachi* — despre care voiu aminti mai jos — care a durat mulţi ani. In această revistă a publicat diferite articole şi studii ştiinţifice-economice.

A înfiinţat şi condus multe instituţii economice din Piatra-N. Ca membru marcant al partidului liberal, a avut nu mai puţin o frumoasă şi pilduitoare acţiune politică. A fost ales pentru întâia oară, in 1884, deputat al colegiului 3 de Neamţ, ca reprezentant al ţărănimei, iar în 1895 a fost ales senator la colegiul I tot de Neamţ.

A fost corespondent şi membru al mai multor societăţi din ţară şi străinătate, Medic-Colonel în rezervă etc.

In toate aceste manifestaţiuni, Dr. Cantemir s'a distins printr'o conduită demnă şi absolut corectă, călăuzit fiind numai de binele obştesc şi progresul ţării pe toate căile, având tăria ce o dă convingerile adânci ale omului instruit şi nepătat.

* * *

Dar opera capitală a D-rului Cantemir, este fondarea marelui stabiliment balnear *Băile Bălţăteşti*, care a rămas şi va rămânea cel mai frumos şi durabil monument al memoriei sale.

In 1881 a cumpărat de la principele Al. Ştirbey — proprietarul de atunci al moşiei Bălţăteşti — o porţiune de câteva hectare pământ, unde se găsesc isvoarele de ape minerale, cunoscute astăzi aşa de bine—împreună cu instalaţiunile primitive, consistând dintr'o baracă de lemn şi un cazan pentru încălzirea apei.

Aceste băi erau denumite pe atunci ***Băile de Slatină.***

Prin munca necurmată, cu jertfe materiale enorme, a reuşit în 2-3 ani să creeze un aşezământ, pe atunci modern, de primul rang, sub toate raporturile.

A început prin captarea sistematică a izvoarelor, facerea rezervoarelor, instalaţiunile mecanice de tot felul, extragerea cunoscutei şi reputatei sare de Bălţăteşti, a stabilimentului de băi, sala de cură, inhalaţiuni de brad, etc. Apoi clădirea marelui hotel şi a mai multor vile, restaurant, cazinoul, farmacie, poşta, parcul de brazi cu frumoasa grădină de flori şi plante; transformând astfel râpele inaccesibile care prezentau până atunci cel mai urât aspect al localităţii.

Este de neînchipuit munca şi energia ce omul acesta a desvoltat, timp de 15 ani, pentru Băile Bălţăteşti; înzestrându-le continuu, spre a le ridica la starea înfloritoare, care a culminat în anul 1896 când a închis ochii!

Dar şi pentru comuna Bălţăteşti şi mai ales pentru ţaranii de acolo, Dr. Cantemir a contribuit puternic spre a-i ridica din mizeria în care se găseau mai înainte.

A plantat cu arbori şoseaua judeţiană care străbate tot lungul satului Bălţăteşti, plantaţii care se văd şi astăzi; a dat ţaranilor din sat bani pentru a-şi clădi case frumoase şi igienice, a-şi cumpăra cai şi trăsuri, pentru transportul şi locuinţa vizitatorilor mai săraci, cari nu puteau închiria camere la hotelul şi vilele din Băi. A reparat şi dotat biserica din sat cu cele necesare. Toate acestea în scopul de a înălţa această staţiune balneară, spre marea mulţumire a numeroşilor suferinzi, sacrificând mare parte din viaţă şi toată averea lui.

După moartea D-rului Cantemir, băile au trecut în proprietatea D-lui I. Arapu, iar după câţiva ani, au fost cumpărate de D-rul Goldhammer, din Botoşani, care îşi dă multă silinţă a le readuce la renumele lor de odinioară.

Iată, în puţine cuvinte, cine a fost şi ce a realizat în scurta lui viaţă neuitatul Dr. D. Cantemir.

Generaţiile trecute l'au cinstit şi apreciat, iar cele de acum este bine să cunoască opera acestui vrednic şi regretat fiu al judeţului Neamţ.

Tot despre D-rul Cantemir

Sub acest titlu, vechiul meu prieten şi coleg de şcoală, General Dr. N. Vicol, odată cu notele biografice de mai sus, publică şi următorul adaos în *Curierul Băilor* No. 2 din Aprilie 1931:

„Mulţumind amicului nostru D. Hogea, care a ascultat rugămintea *Curierului*, a adunat datele şi ne-a trimis o pagină atât de interesantă de istoria medicinei şi în special a balneologiei din România, nu pot lipsi de a adăoga câteva cuvinte, în calitate de fiu al oraşului Piatra şi ca unul ce am cunoscut din copilărie pe Dr. Cantemir, care a fost un elev foarte iubit al tatei, profesorul şi directorul de atunci al şcoalei de băeţi No. 1. Dr. Cantemir a sfătuit pe tatăl meu să mă împingă la studiul medicinei.

Dar vorbind despre Cantemir, trebue să reamintim timpul în care a trăit, cel puţin din punctul de vedere medical.

In Piatra, la acea epocă, medicina era reprezentată numai prin 2 practicieni bătrâni, fără titluri speciale : Udriţchi şi Göring, dintre cari cel din urmă începuse prin a fi veterinar. Dar chirurgia era reprezentată, pe lângă numeroase babe, de celebrul Iftime Pântea, singurul care era chemat în casele cele mai mari pentru abilitatea sa mare în a vindeca, trăgând scrântelile, ori imobilizând frânturile de oase, bine înţeles fără a se mărgini la această specialitate a sa principală. Iar pentru boalele interne nu se da de o parte a consulta vaccinatorul judeţului V. Himbar. Cât pentru *punerea la salcie*, câteva babe din mahalalele Precista şi Mărăţei, erau cunoscute. Deşi oraşul avea pe moaşa *Holub* (nemţoaică), moaşele empirice erau numeroase, fără însă să fie cunoscute făcătoarele de îngeri...

In aceste condiţii, când a sosit D-rul Cantemir, fiu al judeţului, tânăr, învăţat, energic, foarte sim-

patic, oraşul a fost uşor cucerit de el şi l'a stăpânit până ce a murit; cu toate că nu a întârziat mult după el să se instaleze o pleiadă de alţi medici: Zamfirescu (mai târziu profesor de chirurgie la facultatea din Iaşi), St. Predescu, D. Apostolide, toţi atraşi de dragostea de medicină iradiată de la Davilla.

Dr. Cantemir, având relaţiuni strânse cu medicii mari din capitală, prieten cu Dr. Kalinderu şi alţii clientela Bălţăteştilor era aleasă şi numeroasă. La urmă el se consacrase numai staţiunii, încât aceasta ar fi mers departe, dacă din nenorocire moartea nu l'ar fi secerat curând, câţiva ani, după ce trecuse la pensie".

Inainte de-a încheia acest capitol, amintesc că în anul 1908, D-rul D. Ierinici — stimatul nostru concetăţean — medic primar de atunci al spitalului — a publicat o interesantă şi documentată broşură *„Istoricul Spitalului Piatra-N."* în care se arată marea activitate desfăşurată de regretatul Dr. Cantemir în organizarea şi conducerea spitalului său atât de iubit.

PROFESORUL IOAN NEGREA

Incercând a reda amintirile mele despre fostul meu profesor de gimnaziu, ţin dela început, să declar că nu un singur şi redus capitol din această carte, ci zeci de capitole mi-ar trebui, spre a îngloba intreaga activitate a acestui om excepţional de muncitor şi creator în toate domeniile publice, în care s'a manifestat şi remarcat în tot cursul vieţii sale. Apoi spre a întocmi o lucrare, cât mai complectă, asupra vieţii şi activităţii sale, este nevoe de multe şi migăloase cercetări pentru strângerea unui material documentar, ceeace nici puterea, nici mijloacele mele nu-mi pot îngădui.

Mă voiu mărgini dar, a reda aceste amintiri, în mod sumar, privind numai o parte din faptele şi acţiunile sale, adică acelea pe care le-am cunoscut mai bine şi reţinut în memorie.

* * *

Neuitatul I. Negrea, fiu de ţăran, din satul Gura-Văii, com. Căciuleşti, jud. Neamţ, fiind sărac, a avut de luptat, cu mari greutăţi, în copilăria şi tinereţea sa, începând ca elev în şcoalele primare, până la absolvirea seminarului Socola de la Iaşi. Intr'o conferinţă pe care a ţinut'o acum vr'o 30 ani la cercul cultural *Vasile Conta*, care îşi avea sediul în etajul caselor deasupra librăriei „Munca"— cerc înfiinţat de Nicu Albu— I. Negrea şi-a făcut singur

biografia, in care cu multă sinceritate şi duioşie, ne-a arătat chinuitoarea lui viaţă din primii săi ani. Această conferinţă — mi se pare — că a fost publicată intr'o mică broşură, pe care n'am putut-o găsi. Ştiu numai că lucrul s'a întâmplat în 1904-1905 puţin timp înaintea morţii sale.

In privinţa sărăciei lui, într'un studiu *Internatele în Şcoalele Noastre*, publicat în revista locală *Asachi* anul III Nr. 2 din Ianuarie 1884, iată ce scrie I. Negrea: „In 1862 eram în seminarul din Huşi, în internatul gratuit, 24 băeţi, pe care statul ne creştea, învăţa, hrănea, îmbrăca, ne da cărţi şi toate cele necesare. Tot aşa era în: *Academia, Socola, Şcoala Centrală de Fete* din Iaşi etc. Eram foarte săraci băeţii din internatul gratuit; mi-a aduc aminte că în clasa I, n'am avut ca bani ai mei, *de la mama*, de cât un irmilic (4 franci), care mi-au ajuns tot anul".

* * *

In Noembrie 1869, când împreună cu colegul său Calistrat Hogaş, au fost numiţi, prin concurs, cei dintâi profesori ai gimnaziului clasic, înfiinţat de comuna Piatra, în casele lui Manolache Albu — astăzi I. Luca — de atunci chiar începe activitatea lui şcolară şi mai ales acea extra-şcolară, cum i se zice astăzi.

Intrând în strânse relaţiuni sociale şi de prietenie cu mulţi oameni de seamă, cari formau atunci pătura intelectuală de aice, ca: Mihai Adamescu, V. Văleanu, Vas. Christodulo, C. Manoliu, avocaţi şi magistraţi, Nicolai Vicol, M. Halunga, institutori; şi ceva mai târziu cu Dr. D. Cantemir, Lascar Radu

şi alţii, tânărul profesor I. Negrea a luat o parte acactivă şi mult apreciată, la toate manifestările culturale, social-economice şi politice din oraşul nostru.

A fost un valoros şi activ membru al vechei *societăţi p. Invăţătura poporului Român*. In anul 1881 a fost unul dintre iniţiatorii şi fondatorii societăţii şi revistei *Asachi*, despre care am pomenit în aceste amintiri. In această revistă, a publicat studii ş articole interesante, în diferite chestiuni bisericeşti, şcolare etc., precum şi un foarte documentat raport asupra stării şcoalelor primare urbane şi rurale din judeţele Neamţ şi Suceava, pe anul 1883-84, al cărora revizor şcolar a fost atunci.

A fondat cu prietenii săi multe instituţii economice ca: Societatea economică Română, Pionul şi şi altele. In toate aceste dânsul era sufletul şi animatorul lor.

Propagandei şi necurmatelor sale străduinţi, se datoreşte, în mare parte, ridicarea la Iaşi, a statuei nemuritorului Gh. Asachi.

Ca revizor şcolar, a fost îndrumătorul activ şi înţelept al învăţătorimei, pe care o ajuta şi ocrotea din toate puterile.

Ca profesor şi director, în mai multe rânduri, al gimnaziului clasic şi real, a fost cel mai dârz şi neostenit luptător pentru înfiinţarea liceului Petru Rareş, operă care s'a înfăptuit în anul 1897, graţie şi puternicului sprijin al marelui Spiru Haret, de a căruia bună apreciere şi prietenie, s'a bucurat întotdeauna.

Despre activitatea sa ca profesor eminent, edu-

cator blând şi drept, nu mai vorbesc, căci ea a rămas adânc sapată în amintirea generaţiilor de elevi ai săi; iar despre acea administrativă, stă mărturie întreaga arhivă a liceului Petru Rareş, din vremurile directoratului său.

* * *

Amintesc încă un fapt: când acum vre-o zece ani în urma iniţiativei luată de profesorii şi regretatul V. Trifu, directorul liceului, de a se face un bust neuitatului Mihai Stamatin fost director şi profesor, am avut şi eu cinstea de a fi ales membru în comitetul instituit în acest scop; în care, după propunerea mea, s'a admis ca, odată cu bustul lui Stamatin, să se ridice încă două: lui I. Negrea şi Calistrat Hogaş—Tot atunci am fost ales casier al comitetului. Ne-am pus pe lucru—şi, în anul următor, s'a inaugurat modestul monument, fixat în zidul terasei şi grădiniţei, din faţa liceului P. Rareş, în care strălucesc chipurile, turnate în bronz, ca o pioasă amintire şi recunoştinţă — ale celor trei profesori-directori: C. Hogaş, I. Negrea şi M. Stamatin.

* * *

Ca mai toţi oamenii eşiţi din popor, având ca ideal ridicarea —mai ales prin cultură—a celor de jos, umiliţi şi năpăstuiţi de soartă, I. Negrea a intrat în rândurile partidului liberal, singurul care atunci oferea un orizont mai larg nouilor idei şi reforme. De altfel era şi firesc: de oarece în al II-lea partid de guvernământ, acel conservator, se găseau boerii — mari proprietari.

Luptător pasionat şi disciplinat, totdeauna în primele rânduri, n'a dezertat niciodată, deşi a suferit

multe persecuţii politice, totuşi când era vorba să i se dea un loc în parlament, împrejurări fatale şi diferite combinaţiuni politice, il înlăturau. In resemnarea lui, ne spunea adesea „Am ajuns cel de al 3-lea cal de tramvai". *)

Imi aduc aminte de două asemenea „trageri pe sfoară": la alegerile de cameră din 1888, i se fixase candidatura la colegiul III, însă în ultimul moment, a sosit ordin dela centru ca la acel colegiu să fie ales bătrânul profesor universitar Nicolai Ionescu, fost ministru; aşa că bietul Negrea a fost sacrificat. A doua oară, în 1895, iarăşi se hotărâse aice să candideze la col. II deputaţi; dar în urma ordinului primului ministru D. Sturza, a trebuit să-şi cedeze locul distinsului profesor universitar Alex. N. Vitzu, un alt fiu vrednic al judeţului nostru, originar din satul Săvineşti de lângă Roznov; deci şi atunci a rămas tot „calul de la tramvai".

Abia către sfârşitul vieţei sale, a izbutit, în fine, să fie ales deputat al colegiului II, in anul 1901, demnitate în care a rămas până la finele anului 1904.

* * *

Profesorul I. Negrea s'a stins din viaţă în im-

---

*) Se ştie că în acel timp tramvaiele, care circulau în Bucureşti, erau trase de câte 2 cai, dar pe unele străzi, unde urcau pantele, se mai punea încă al 3-lea cal de rezervă, care, după ce ajungea în deal, se întorcea singur iar în vale, spre a reincepe regulat. această corvadă, la fiecare cursă.

prejurări destul de tragice: la începutul anului 1906, fiind bolnav şi slăbit, a plecat la Bucureşti, unde a făcut băi de iod la un sanatoriu, dar nefiind internat acolo, a răcit băile, şi după o scurtă suferinţă, a inchis ochii, singur, singurel, într'o modestă cameră din dosul gării de Nord. Soţia sa, coana Zamfiriţa, din lipsă de mijloace, a hotărât să fie inmormântat la Bucureşti; dar un puternic curent s'a format în intreg oraşul, care revendica pentru dânsul *onoarea de a pastra el* acele scumpe rămăşiţe! Şi atunci s'a întâmplat o adevărată minune: am telegrafiat lui Nicu Albu—care se găsea la Bucureşti — ca să se oprească înmormântarea, iar însărcinatul nostru profesorul G. Beiu-Palade, a plecat la Bucureşti. Când, a doua zi, a ajuns acolo, totul fusese aranjat: Corpul lui Negrea, îmbrăcat în hainele cu care zăcuse—era depus la cimitirul Belu, toate formele la starea civilă erau îndeplinite şi peste câteva clipe, mortul trebuia să fie coborât in groapa săpată într'un colţ retras al cimitirului, destinat morţilor de rând— saraci. Dar vajnicul Nicu Albu, a reuşit a schimba cele hotărâte: *a întors mortul de la groapă!*

Tot el a suportat cheltuelile vagonului mortuar, până la Piatra şi acele de inmormântare. Astfel s'a satisfăcut dorinţa pietrenilor.

Inmormântarea lui *Tata Negrea*, la 19 Februarie 1906, a fost impunătoare: tot oraşul a ţinut să-l conducă la locaşul de veci, în semn de omagiu pios, datorit marelui dispărut. Pe lângă alte discursuri funebre, am ţinut şi eu o cuvântare din partea partidului liberal.

Mai este oare nevoe s'o spun? Ioan Negrea — ca toţi oamenii de felul său— a murit sărac! Singura lui avere, lăsată soţiei sale, a fost casa din faţa grădinei publice, azi proprietatea moştenitorilor defunctului avocat Nicuşor Albu. A rămas însă amintirea lui, care va dăinui încă multă vreme.

MIHAIL L. ADAMESCU

Incă unul din din puternicii stâlpi ai oraşului nostru, din vechea generaţie, a cărui personalitate, muncă şi activitate, a lăsat urme neşterse în amintirea contimporanilor săi, făcând parte din acea pleiadă de oameni destoinici cari s'au ilustrat, în trecutul mai îndepărtat, în conducerea trebilor publice.

Voiu reda, cu multă precisie, amintirile mele asupra acestui distins cetăţean al Pietrei, fiindcă l'am cunoscut bine şi m'am bucurat de prietenia lui ani îndelungaţi.

Mihail Adamescu, originar din comuna Godineşti, judeţul Dorohoiu, s'a născut la 1836. După terminarea studiilor la Academia Mihăileană din Iaşi, a fost numit funcţionar la Ministerul Dreptăţii din Moldova, de unde la 1862, a trecut la Bucureşti, odată cu strămutarea şi concentrarea ministerelor în capitala ţării – după unirea principatelor.

Intrând în magistratură, a fost numit întâia oară aice în Piatra, la 1866, judecător de instrucţie; în anul următor a fost înaintat preşedinte Trib. Ismail, de unde a fost mutat preşedinte la Tribunalul Neamţ, funcţionând în anii 1868—1870, iar în urmă înaintat membru la Curtea de Apel din Focşani, unde a funcţionat scurt timp.

Stabilindu-se definitiv la Piatra, a îmbrăţişat ca-

riera de avocat, pe care a profesat-o până la moarte. A fost unul din cei mai cu vază avocați din baroul local, al cărui membru și decan a fost mulți ani.

In anul 1872, împreună cu prietenii săi Ion Negrea, Vasile Văleanu, Em. Halunga, Const. Manoliu avocat și alții, au înființat prima societate economică română. Tot pe atunci a întemeiat societatea pentru Invățătura Poporului Român, al căreia președinte a fost până către sfârșitul vieței sale.

* * *

In politica locală, Adamescu a fost unul din întemeetorii și fruntașii partidului liberal ; deaceea îl vedem că a ocupat și avut cele mai înalte funcțiuni și demnități, la care poate aspira un om politic în județul său :

Prefect la 1877—878 în timpul războiului Independenței, apoi la 1884 când s'a făcut alegerile pentru Constituantă.

Primar al orașului în 1888 și 1895. A fost cel întâiu primar care a început alinierea stradelor și facerea de trotuare.

Președinte al consiliului general al jud. Neamț.

Ales pentru prima oară deputat în 1888, apoi la 1895; senator în două rânduri: 1901—1907.

In toate aceste înalte funcțiuni și demnități M. Adamescu a fost de o corectitudine exemplară, cinstit, integru și desinteresat, în cel mai strict înțeles. N'a râvnit averi; s'a mulțumit cu ceeace munca lui continuă îi producea, pentru a duce o viață mai mult decât modestă. In lunga și variata lui activitate politică n'a fost nici odată criticat ori a-

tacat pe chestiuni de cinste; a fost un *invulnerabil !*

Caracteristica lui de căpetenie era tenacitatea neşovăelnică şi intransigentă în toate acţiunile sale; nu ceda în ruptul capului, când era vorba de ideile şi credinţele sale. De aceea şi-a atras porecla de ***catăr,*** cu care prietenii lui politici îl zeflemisau. Din cauza acestei intransigenţe, s'a răsleţit de vechii lui prieteni timp de vre-o 10 ani: 1884—1895, în care interval a făcut parte din opoziţia unită, către sfârşitul guvernării de 12 ani a bătrânului Ion Brătinnu, în urmă a revenit însă la matcă şi a rămas până la moarte.

Pentru ca cetitorii să poată vedea în ce măsură se manifesta intransigenţa şi tenacitatea, de care am vorbit, voiu povesti un fapt absolut adevărat.

Se judeca la Curtea cu juraţi din Piatra un proces senzaţional: acuzatul era un german-prusian Cristian Hoevet, şeful serviciului forestier al moşiei Hangu, proprietatea prinţului Sturza-acuzat că a împuşcat şi ucis pe un ţăran, care ar fi fost prins că vânează, fără permis pe acea moşie, făcând cum se zice braconaj. După lungi desbateri, juraţii intrând în camera de deliberare; aici după discuţii aprinse, au votat, în majoritate, pentru achitare, cu toate că faptul era dovedit şi mărturisit. Adamescu, care era prim-jurat şi se vede că bănuia că juraţii fusese înfluenţaţi din afară— s'a revoltat, nevoind a semna verdictul — şi când acei juraţi majoritari au voit a alege un alt prim-jurat, Adamescu, înfuriat, s'a pus cu spatele în uşă, strigând: „Nu veţi ieşi de aice cu un astfel de ver-

dict, care constitue o ruşine“! Acest energic gest de revoltă şi protestare, a avut efect: juraţii au votat din nou, aducând un verdict afirmativ, pe baza căruia Curtea a condamnat pe acuzatul neamţ la 2 ani închisoare, cu circumstanţe atenuante. Iată ce fel de om era ***catărul*** Mihai Adamescu!

* * *

M. Adamescu a murit sărac. N'a lasat altă avere decât casa din strada Ştefan cel Mare, astăzi proprietatea Comunităţii Israelite şi în care se află internatul liceului nostru de fete, sub direcţia D-nei Eugenia Popovici. Această casă i-a fost făcută de marele bogătaş Colonel Eugen Alcaz, fondatorul fabricei de postav Buhuşi — drept onorar pentru serviciile prestate, ca avocat, în curs de mulţi ani. Aice şi-a dat obştescul sfârşit regretatul conu Mihai, în luna Mai 1913. La impozanta lui înmormântare, eu am avut deosebita cinste de a-i aduce, în numele partidului liberal, omagiile de recunoştinţă şi ultimul cuvânt de adio, acestui mare fruntaş cetăţean al Pietrei.

CALISTRAT HOGAŞ

Când în Septembrie 1872, am intrat în clasa I, gimnaziul nostru era tocmai complectat cu ultima clasă a 4. Calistrat Hogaş era director şi profesor de română, latină şi desen. Gimnaziul fiind atunci instalat în casele boereşti din str. Frumuşica ale moştenitorilor defunctului Costache Dimitriu, unde mai târziu a fost cazarma de călăraşi ; case care azi nu mai există.

Atunci am început a'l cunoaşte mai de aproape: spirit viu, minte ageră şi energic până la severitate. Cursurile sale le preda cu acea metodă, care i-a rămas proprie în lunga lui carieră de profesorat ; conducând şcoala – căruia îi inspirase, ca director, atâta disciplină şi demnitate—cum rare ori s'a mai văzut. Ne cunoştea pe toţi elevii, în aptitudinile, caracterul şi apucăturile noastre. Pentru fiecare din noi găsea câte o poreclă inofensivă, o glumă, o ironie, aşa de potrivite şi nimerite, că îndată căpătau consacrarea unanimă a întregei clase şi cu ele rămâneam !

Dar ce bunătate de om şi suflet ! Câtă pătrundere adâncă a menirii lui de profesor şi educator. Puţini, foarte puţini, din elevii lui, cari să nu promoveze la sfârşitul anului. Chipul cum preda materiile catedrei sale, deschidea mintea şi sufletul fiecăruia. Latina lui Hogaş—mai ales—ajunsese la

o reputaţie faimoasă în liceele din Iaşi : un absolvent al gimnaziului din Piatra, putea să treacă examenul de bacalaureat, numai cu câtă latinească învăţase la Hogaş. Era un pasionat al clasicilor latini. Imi amintesc—când eram în clasa 4—că de câte ori mă duceam în cancelarie, îl găseam citind mai ales poeţii latini : Ovidiu, Virgil şi Horaţiu.

* * *

Disciplina pe care, ca director, ştiuse a ne infiltra, privea mai mult partea morală, ferirea de relele deprinderi şi inclinaţiuni ale şcolarilor ; de aceea nu se sinchisea, aproape de loc, de năzbâtiile noastre ; de multe ori făcea haz de ele, fără a ne pedepsi.

Mi aduc aminte că într'o Sâmbătă după amiază, câţi-va băeţi din clasa III, întâlnind pe strada din faţa şcoalei, pe un biet evreu, îmbrăcat cu un laibăr (antereu lung) în papuci, cu pantaloni scurţi şi cu o ştrambălă [căciulă de catifea cu blană] în cap, au tăbărât asupra lui, l'au apucat de barbă. făcând mare haz de căciula lui de Sâmbătă, care îi căzuse din cap. A fost mare tărăboiu ! Reclamaţie şi ***anchetă,*** pe care Hogaş personal a făcut-o. Apoi răzând şi el de aşa ispravă, a spus reclamantului : „N'ai dreptate, ce vrei să-ţi fac ? Băeţii s'au jucat cu D-ta, şi pentru atâta lucru, nu-i pot pedepsi“ !

Altă dată însă am păţit'o rău : într'o zi de toamnă, vre-o zece elevi, sărind peste gardul ce despărţea gimnaziul de casele armeanului David Cerchez, am intrat în grădina lui şi am început a sburătăci cu pietre şi bucăţi de cărămidă, nucile dintr'un nuc. La un moment dat, o piatră a nimerit în

fereastra caselor, spărgând un geam mare; tot atunci o bucată de cărămidă, a spart capul unuia dintre noi—nu îl ţin minte care. Speriaţi, am luat'o la fugă, sărind înapoi gardul. S'a făcut mare larmă; cucoana Cerchez a venit la director, plângându-se de vandalismul nostru. Hogaş ne-a pus la rând pe toţi făptaşii, cari, bineînţeles, căutam a da vina unul pe altul, fiecare susţinând că n'a aruncat cu bolovani. In cele din urmă directorul s'a fixat asupra vinovaţilor: m'a ales pe mine şi pe colegii D. Rujinschi şi Lascar Iuga, ca cei mai reputaţi în astfel de isprăvi, pe cari dânsul ne poreclise: „Cei trei Crai de la Răsărit“, — fiindcă totdeauna eram împreună — şi îndată am fost duşi la carceră, unde am stat închişi vre-o 2 ceasuri.

Aşa l'am cunoscut pe neuitatul meu profesor, în cursul celor 4 ani de gimnaziu.

* * *

C. Hogaş deşi nu avea temperament politic şi ca atare n'a activat in vre-un partid, ca un luptător mai de frunte, totuşi a fost atras in marea mişcare liberală, pornită in 1875—876 contra guvernului conservator a lui Lascar Catargiu, căzut de la putere in primăvara anului 1876. Pe atunci partidul liberal era socotit ca având cele mai înaintate idei şi program de guvernare; de aceea tineretul intelectual se îndreapta către el.

După vr'o 2 ani, în 1878, C. Hogaş împreună cu colegii săi profesorii I. Negrea, Em. Leonescu, cu Mihail Adamescu, Gr. N. Lazu şi alţii, au scos o gazetă politică „*Situaţia*“, care făcea opoziţie, liberal-dizidentă, liberalilor de la guvern, mai ales în

potriva lui Todiriță Boldur Lățescu, care avea și el gazeta *„Mişcarea Liberală“*. In „Situația“, Hogaş cu spiritul său caustic, cu o fină ironie, făcea mult necaz adversarilor. ridiculizați și biciuiți de el cu multă vigoare. Ceea ce i-a atras mutarea de la gimnaziul de aice, ca și colegului său inimosul luptător I. Negrea.

După 3 ani, în 1881, Hogaş a revenit la Piatra, unde a rămas până la 1886, când a plecat definitiv de aice ; și după multe perigrinări pe la alte școli s'a stabilit la Iași, unde a rămas până ce s'a retras la pensie, când a revenit iarăși la Piatra unde își avea vechea lui casă, locuită astăzi de fiica sa D-ra Sidonia Hogaş profesoară.

* * *

Dacă în viața politică, C. Hogaş nu s'a manifestat cu mai multă amploare și n'a căutat să ajungă la situațiuni însemnate, la care au parvenit mulți oameni inferiori lui, în toate privințele, aceasta se datorește faptului că dânsul—după cum am spus—nu avea nici temperament, nici pasiune pentru politică. Spiritul său independent, cultura sa sporită prin studii continue și variate, dar mai ales dragostea lui pentru eterna natură, i-au creiat acea personalitate proprie, superioară, care nu se împăca cu mizeriile politicei din toate timpurile și, evident, i-ar fi umbrit idealismul său senin și curat, de care a fost stăpânit în toată viața lui.

In schimb, în domeniul cultural și literar, s'a remarcat ca puțini inși din generația lui, lăsând urme neperitoare, atât ca scriitor, cât și ca profesor și educator al numeroaselor serii de elevi ce s'au perindat sub ochii săi.

Amintesc în legătură cu aceasta fecundă activitate: A fost — cum am arătat în altă parte — unul din fondatorii societăţii şi revistei *Asachi*, în care revistă a publicat articole şi multe poezii de o rară gingăşie, precum şi încântătoarele sale „Amintiri dintr'o călătorie", care împreună cu remarcabila sa operă: *In Munţii Neamţului*, au rămas şi vor rămânea în literatura română.

A fost un mare admirator al judeţului Neamţ, nimeni ca dânsul n'a cântat munţii şi Bistriţa noastră, plaiurile înflorite, însorite ori întunecoase —cu atâta talent, imaginaţie şi poezie.

In lucrarea mea *„G. Panu la Durău"*, am povestit faimoasa excursie pe care în vara anului 1890, am făcut-o cu Panu şi Hogaş la M-rea Neamţului, Pipirig peste Petru-Vodă, până la Durău-Ceahlău; excursie plină de peripeţii, care a ţinut o săptămână, şi încă de atunci, am văzut marea lui pasiune pentru frumuseţile naturii şi „tăriile cerului".

Stabilindu-se la Iaşi, a făcut parte din pleiada cunoscută de intelectuali şi eminenţi scritorii strânşi în jurul cercului *Viaţa Românească*, al căruia conducător şi animator era cunoscutul om politic şi scriitor Const. Stere. In acel cerc Hogaş a fost mult apreciat pentru valoroasa lui activitate.

*
* *

In timpul războiului, C. Hogaş se găsea retras la Piatra, în vechea sa locuinţă. Miaduc aminte că chiar în prima zi, la 15 August 1916, când a început războiul nostru, cea dintâi bombă, lansată de primul avion duşman, a căzut în curtea caselor sale din strada Iordanului, mare groază a avut el atunci!

Iar când mai târziu, a sosit în gară primul regiment de infanterie rusă, noi cu toții ne-am bucurat de acest ajutor, căci armata noastră din Ardeal, bătea în retragere. Singur Hogaş mi-a spus cu mult scepticism : „măi Hogea, să ştii că Ruşii au să fie peirea noastră, n'avem să-i mai putem scoate din țară!". Mai târziu de groaza aeroplanelor, care ne bombardau zilnic, făcând multe victime şi a luptelor din apropierea vechei granițe, Hogaş s'a refugiat la o fiică a sa din Roman, unde către sfârşitul lunei August 1917, a încetat din viață, decepționat şi amărât de grozăvia în care ne găseam atunci. Familia l'a adus totuşi aice, unde a fost înmormântat. N'a avut parte sărmanul să se bucure de biruința noastră finală în care, e drept s'o spun dânsul n'a crezut.

Acestea sunt amintirile mele despre neuitatul meu profesor C. Hogaş. Date mai amănunțite asupra vieței sale, nu cunosc. Aştept cu nerăbdare ziua când vor apărea memoriile fiicei sale Sidonia care, cum mi-a spus, le va publica în curând. (*)

---

*) Scrisesem aceste câte-va note, când am văzut cu adâncă mulțumire, că eminentul şi harnicul profesor Dimitrie L Stăhiescu—un distins fiu al oraşului nostru — a dat la lumină un mic volum „**Calistrat Hogaş — Viața şi opera lui**" editat de **Cartea Românească, 1936.** Este o lucrare de mare merit, pe care o recomand cu toată căldura cetitorilor. cari vor găsi în ea atât note biografice, cât, mai ales, o minunată sinteză a operei neuitatului scriitor.

ALEXANDRU BLANCFORT

Cu un sentiment de adâncă pietate, încerc să redau, în câteva note, impresiunile şi amintirile mele despre acest neîntrecut fruntaş cetăţean al oraşului nostru, care timp de peste 40 ani, prin muncă continuă şi activitate prodigioasă, a făcut fala generaţiei sale sub toate raporturile: social, politic şi profesional.

Cine n'a cunoscut pe cel mai mare avocat, în vremea sa, al baroului local, al cărui decan a fost de mai multe ori, ridicând prestigiul şi autoritatea acestui corp de elită. Cine dintre orăşenii din Piatra şi locuitorii judeţului nostru, n'au apelat la luminile şi recunoscuta competinţă a acestui mare jurisconsult, în susţinerea şi apărarea diverselor lor cauze şi interese, în faţa justiţiei. Reputaţia lui a depăşit cercul restrâns al judeţului Neamţ; numeroasa şi selecta lui clientelă, era datorită atât capacităţii sale juridice notorie, cât mai ales modului conştincios, probităţii şi prestigiului cu care înţelegea, întotdeauna, exercitarea nobilei sale profesiuni. Pledoariile lui la bara justiţiei, impuneau prin pregătirea şi talentul expunerei, respectul magistraţilor şi auditorului. Rareori se întâmpla ca să piardă procesele în care era angajat, fiindcă dânsul nu a fost un apărator al cauzelor pierdute, pe care în conştiinţa lui superioară şi desinteresată, nu le-ar fi primit nici odată.

*
* *

Am cunoscut de aproape pe Al. Blancfort, în timpul celor 26 ani cât am fost slujbaş la Tribunalul Neamţ, dintre care vre-o 4 ani, am fost şi secretarul său de avocat, bucurându-mă de încrederea şi aprecierea lui destul de măgulitoare pentru mine. Multe din modestele mele cunoştinţi juridice, le-am căpătat de la acest maestru al ştiinţei dreptului, urmând preţioasele sale îndrumări şi folosindu-mă de cărţile de drept din bogata sa bibliotecă; ba de multe ori mi-a servit ca un profesor, în desluşirea chestiilor dificile în vastul domeniu al acestei ştiinţi. I-am fost şi am rămas adânc recunoscător de tot ce a făcut pentru mine.

Regret mult că n'am cunoscut şi nu cunosc nici acum, în amănunt, copilăria şi tinereţea neuitatului meu mentor. Nu ştiu ce anume studii a făcut, unde şi când a început a studia dreptul şi cunoaşterea în perfecţie a limbii franceze.

Dacă în tinereţea mea, m'aş fi gândit că vre-odată voiu fi ispitit a scrie ceva despre dânsul, l'aş fi întrebat şi sunt sigur că mi-ar fi satisfăcut această îndreptăţită curiozitate.

Am aflat numai mai târziu, că Al. Blancfort este originar dintr'un sat de lâng Buhuş—Racova mi se pare—că încă de tânăr a intrat ca mic funcţionar (grămătic-contabil) în serviciul marelui boier Cantacuzino-Paşcanu, proprietarul moşiei Podoleni. Că numele său de familie era *Damian*. Probabil că servind mulţi ani acolo, în mediul franţuzit al marilor boieri moldoveni; şi-a schimbat numele în Blancfort apoi tot acolo a învăţat limba franceză şi că din cetirea cărţilor aflate în biblioteca, destul de însem-

nată, de la curtea boierească, a căpătat o cultură mai generală. Mulţi din bătrânii târgului Piatra, cari l'au văzut la Podoleni—intre care şi socrul meu Costache Rujinschi—mi-au spus că tânărul Blancfort era foarte isteţ, priceput la toate şi ajunsese după câţiva ani, să conducă, aproape singur, afacerile moşiei Podoleni.

Nu ştiu deasemenea căror împrejurări se datoreşte faptul că, deodată, îl vedem numit în magistratură, în 1866, ca substitut şi în anul următor 1867, ca procuror la Tribunalul Neamţ. Deşi pe atunci legea de organizare judecătorească, nu cerea imperios titluri universitare, ci îngăduia şi numirea aşa zişilor *practicanţi*, bănuesc ca tânărul Blancfort,—care atunci atinsese vârsta de 30 ani—a dat un examen ori cât de sumar, în urma căruia a fost numit. In magistratura Trib. Neamţ s'a remarcat curând ca un bun cunoscător al codurilor de legi, luând parte la judecarea tuturor proceselor, căci pe atunci procurorul era ţinut, după lege, a pune concluziuni în toate afacerile penale şi civile. Dar după un scurt timp, fiind permutat la Tribunalul Cahul, n'a acceptat mutarea şi a demisionat, înscriindu-se îndată în baroul de aice.

De acum începe adevărata şi glorioasa lui carieră. Fiindcă în acel timp avocaţii erau puţini şi unii dintre ei cu insuficiente cunoştinţi în ale dreptului, noul avocat Blancfort, le-a luat înainte, fiind căutat de lumea înpricinaţilor, mai ales de către marii proprietari, dată fiind şi împrejurarea că, în urma punerei în aplicare a noului cod civil la 1865, multe şi mari procese se iveau în faţa instanţelor

judecătoreşti, aşa că onorariile de avocat erau şi ele foarte mari. In scurtă vreme Al. Blancfort a reuşit deci— datorită priceperii în exercitarea profesiunii sale, să agonisească o avere destul de însemnată, a-şi creia o situaţie independentă, ceeace a contribuit cu mult la înalţarea prestigiului său.

Tot pe atunci a fost numit şi avocat al statului, funcţiune pe care a ocupat-o ani dearândul, dovedind multă destoinicie.

In August 1885, a publicat cel dintâiu Cod Civil adnotat cu jurisprudenţa Inaltei Curţi de Casaţie de la 1866—1884, iar în Mai 1886 Procedura Civilă cu jurisprudenţa dela 1866—1885. Apoi a publicat, succesiv, încă 3 suplimente la primele volume, conţinând toată jurisprudenţa până în anul 1898. Această vastă şi migăloasă lucrare, atât de utilă, a fost dedicată D-lui C. E. Schina Prim Preşedinte, în 1885, al Inaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie, care printr'o elogioasă adresă i-a exprimat „viile sale mulţumiri în numele Inaltei Curţi". Pentru aceste importante scrieri a fost în urmă decorat cu *Bene Merenti* clasa I.

* * *

După părerea mea, Alexandru Blancfort a fost un om *fenomenal*. Rareori se poate întâlni atâta inteligenţă, unită cu voinţă şi stăruinţă, în urmărirea unui ţel în viaţă. Autodidact în toată puterea cuvântului, a ştiut să-şi apropie o cultură generală, pe lângă acea a ştiinţei dreptului. Vasta lui bibliotecă nu conţinea numai cărţi de drept, ci nenumărate uvraje de ştiinţă în toate domeniile. Avea în biblioteca sa enciclopedii, cărţi de medicină,

până şi de mitologie. Amintesc că pentru achiziţionarea cărţilor străine—franceze bine înţeles—avea angajată o mare librărie din Bruxelles, care îi furniza cărţile noui ce apăreau pe vremuri.

De aceea am spus că era un om fenomenal. In adevăr, este de neînchipuit cum dânsul, fără studii ori titluri academice, a putut să-şi asimileze complect—numai în câţi-va ani — marile cunoştinţi juridice de care am amintit. L'am întrebat odată cum a reuşit să ajungă un atât de desăvârşit jurist. Mi-a răspuns:

„Odată ce cineva cunoaşte principiile lui gene„rale, dreptul se învaţă de la caz la caz; studiind, „într'un moment dat, o speţă dintr'un anumit pro„ces, chestia îţi rămâne bine cunoscută şi câştiga„tă pentru totdeauna". Cred că este poate cea mai indicată metodă, pe care o practică şi acum mulţi oameni de legi, în îndelungata lor profesiune.

* * *

In viaţa politică, Al. Blancfort n'a fost un militant, deşi făcea parte din gruparea junimistă de la Iaşi, graţie legăturilor sale de prietenie cu Petre Carp şeful grupării şi cu corifeii ei. Datorită acestui fapt, a fost solicitat să candideze la alegerile din 1888, pe lista guvernului junimist prezidat de Th. Rosetti, când a fost ales senator al colegiului I Neamţ. Deasemenea a mai fost ales senator tot în col. I şi în anul 1892, sub guvernul conservator-junimist al lui L. Catargiu. In amândouă acele legislaturi, s'a remarcat printr'o activitate şi ţinută mult apreciate. Amintesc că în anul 1895, în calitatea lui de eminent jurist, a fost raportorul legii pentru

modificarea Codului de Comerţ, adusă în parlament de prietenul său Al. Marghiloman, ministrul justiţiei în acel timp.

Aice în Piatra a fost ales de mai multe ori consilier comunal şi preşedinte al comitetului permanent judeţian; însă nu ca politician, ci ca o personalitate distinsă, pe care partidele politice se simţeau onorate a-l avea colaborator în acţiunea lor.

In acel timp la Piatra nu exista un partid sau grup junimist. Mai târziu, după moartea Colonelului Roznovanu în 1904, Leon Bogdan, venit de la Iaşi şi stabilindu-se aice, a organizat partidul conservator-junimist, având ca partizani mai de seamă pe Al. Blancfort, Oscar Stati, fraţii Remus şi Vasile Şoarec, Gh. Văsescu şi alţii. Dealtfel însuşi şeful L. Bogdan, era mai mult de nuanţă junimistă, din cauza prieteniei sale cu P. Carp, Alex. Marghiloman şi ceilalţi fruntaşi junimişti.

Mai amintesc că legăturile de prietenie cu junimiştii, erau mult mai vechi, de când, în unele veri, P. Carp, Grigore Buicliu cunoscutul avocat, G. Roiu magistrat, Petru Missir profesor universitar, în drumul lor spre Băile Borsec, poposeau aice la A. Blancfort, câte o zi sau două în casa lui totdeauna ospitalieră. Aceste legături de prietenie, au devenit şi mai strânse, după ce Al. Blancfort, prin anul 1890, s'a mutat la Iaşi, vremelnic, unde a stat vre-o 6 ani, revenind iarăşi la Piatra.

* * *

In viaţa lui familială, Al. Blancfort a fost un neasemănat soţ şi părinte. Căsătorit în 1863 cu Eliza

Rufly, de origine poloneză, au ţinut să dea copiilor lor o educaţie şi cultură aleasă la şcoalele din ţară şi străinătate. Pe cei 2 fii ai săi Alexandru şi Nicu îi destinase studiilor juridice, dar spre marele lui regret, dânşii n'au desăvârşit aceste studii. In schimb fiicele sale au ajuns la cele mai distinse situaţii, fiind căsătorite cu bărbaţi de seamă. Astfel: Victoria—cea mai mare—s'a căsătorit cu Ion Vrânceanu fost preşedinte al Curţii Apel din Iaşi; Matilda cu Francisc Pap, consilier la Curtea de Casaţie, Lucia cu Gh. Buzdugan, fost prim preşedinte al Inaltei Curţi de Casaţie şi în urmă Regent; Adela căsătorită cu Leon Cosmovici profesor universitar Iaşi, şi în fine Maria cu D-l Ion Săvescu, cunoscutul mare financiar din Capitală, directorul general al Băncii Româneşti şi al Bursei din Bucureşti. Din acest singur fapt, se vede marea personalitate şi strălucita situaţie socială a neuitatului Al. Blancfort, care numai prin energia şi munca sa a ajuns să fie iubit şi respectat de toată lumea.

* * *

Către sfârşitul vieţii sale şi numai cu 2 luni înainte de moarte, la Ianuarie 1906, Al. Blancfort şi-a făcut testamentul, care este un adevărat monument juridic, prin claritatea şi precizia lui: După ce cu o regularitate matematică, dispune împărţirea averei sale, evaluată în total la circa 500.000 lei—între copiii şi soţia sa, pe care o institue executoare testamentară— lasă 2 legate de mare importanţă: 1) Casele sale din Piatra pentru Şcoala Profesională de Fete, care-i poartă numele şi 2) Vasta lui bibliotecă, de care am amintit, o lasă Universităţii

din Iaşi. Iată dar cum un om, împovărat cu o numeroasă familie, a ştiut să-şi facă datoria patriotică către instituţiile ţării sale.

Amintirea lui Al. Blancfort şi a soţiei sale Eliza, se păstrează cu multă sfinţenie, atât de familie, cât şi de către Direcţiunea Şcoalei Profesionale de Fete ce li poartă numele, care, aceasta din urmă, în fiecare an, li face câte o pioasă pomenire, urmată de o procesiune a corpului ei didactic şi elevelor şcoalei, la mormântul din cimitirul oraşului, unde se află o mică capelă cu altar, zidite încă din anii 1897—98, adică cu 8 ani înainte de moartea sa, Martie 1906.

Incheiu aceste scurte note şi amintiri, pe care, cum am spus de la inceput, am încercat să le redau dintr'un sentiment de adâncă pietate către această mare figură din trecutul oraşului nostru.

LEON M. BOGDAN

Deşi originar din Iaşi, fiul vornicului Emanuel Bogdan şi al Anei născută Ghica, conul Leon a fost multă vreme cetăţean fruntaş al oraşului Piatra.

Incă de tânăr s'a stabilit la moşia sa Dobreni din judeţul nostru, ocupându-se exclusiv cu agricultura, atât la această proprietate cât şi la moşia Budeştii-Ghicăi, tot a lui. A fost şi proprietarul marei moşii Neguleşti-Mastacăn cu imensele ei păduri, pe care le-a vândut bancherului Weisengrün din Iaşi, ai căruia moştenitori sunt astăzi proprietarii Neguleştilor.

Leon Bogdan era tipul omului bine crescut, cavaler, leal şi foarte afabil cu toată lumea. A fost unul dintre puţinii boeri moldoveni cari, nu numai că nu şi-au pierdut ori irosit averea lor moştenită dar au căutat să şi-o sporească; aşa că la moartea sa, a lăsat copiilor şi soţiei sale o avere însemnată, consistând în moşii, case şi alte bunuri, avere care, după cât ştiu, s'a irosit în mare parte, mai ales în urma exproprierii rurale.

Singura lui pasiune era caii şi echipagiile lui elegante şi strălucitoare; parcă îl văd şi acum când venea la Piatra, mânând singur frumoşii lui cai de rasă, înhămaţi la diferite vehicule de o strălucire şi frumuseţe impecabile. Apoi la moşia sa Dobreni, stătea mai toată ziua în grajdurile cailor lui adoraţi, pe cari, îi cerceta şi îngrijea cu multă atenţi-

une. A fost unul din întemeetorii Jockey-Clubului din Iaşi, de aceea de multe ori caii lui luau parte la alergările organizate de acea societate.

* * *

Leon Bogdan a fost un militant de seamă în politica ţării. Conservator de baştină, ca mai toţi boierii de pe vremuri, şi cu toate că era unul din intimii bătrânului Lascar Catargiu, totuşi a fost partizanul devotat şi continuu al lui Petre Carp şeful conservatorilor junimişti.

Astfel când la sfârşitul anului 1904, cade guvernul liberal a lui D. Sturza, Regele Carol I a încredinţat puterea lui Gh. Cantacuzino, înlăturând pe Petre Carp, acesta a devenit şeful unei puternice disidenţe junimisto-conservatoare, urmat de cei mai fruntaşi oameni politici din marele partid conservator, şi făcând cartel cu opoziţia liberală, au dat lupta electorală la alegerile generale din Februarie 1905.

Leon Bogdan, şeful junimiştilor de aice, între cari se găseau neuitaţii avocaţi Al. Blancfort, Oscar Stati şi alţi, a încheiat un cartel cu Nicu Albu conducătorul liberalilor, care, cu iscusinţa şi popularitatea lui recunoscute, a luat direcţia campaniei electorale al căreia rezultat a fost o înfrângere sdrobitoare pentru guvern, căci opoziţia unită cartelată a luat 4 locuri din 8.

S'au ales atunci Emil Costinescu şi Leon Bogdan deputaţi la colegiul I de cameră, Nicu Albu senator la colegiul I şi Ermil Zaharia la II senat. Dintre guvernamentali s'au ales numai 4: Dim. Corbu şi inginer I. Bacalu la senat, Const. Isăcescu şi Th. Cri-

văţ la cameră. Prefect era atunci avocatul Remus C. Şoarec.

Amintesc că sub guvernele conservatoare din 1911-1913, prezidate de P. Carp şi Titu Maiorescu, Leon Bogdan a fost prefect de Neamţ iar cu mult înainte, în timpul ultimei guvernări a lui L. Catargiu, a fost prefect de poliţie al Iaşilor.

In fine la alegerile pentru constituantă din 1914, a fost ales, în opoziţie, senator col. I Neamţ, demnitate în care a rămas până la moartea sa în Iunie 1917.

*
* *

Vorbind de L. Bogdan, nu mă pot opri de a aminti şi de distinsa lui, a doua soţie Lucia Bogdan, fiica marelui Kogălniceanu, o femee energică şi înzestrată cu o rară inteligenţă; prima lui soţie a fost Natalia Mavrogheni.

Lucia Bogdan, rămasă văduvă, a jucat un rol însemnat în politica judeţului, îndată după războiu după cum a activat şi în timpul vieţii bărbatului ei, datorită legăturilor de prietenie cu marii oameni politici ai ţării; ba pot afirma că era mult mai pasionată pentru politică decât însuşi soţul ei.

In casa lor ospitalieră din Dobreni şi Piatra-N. s'a perindat multă lume: rude, cunoscuţi şi prieteni; iar în timpul războiului, conacul dela Dobreni, a servit ca loc de refugiu şi largă ospitalitate numeroşilor oameni de seamă ai ţării. Tot pe atunci familia regală, retrasă la Bicaz, a fost de multe ori oaspeţii regretatei Lucia Bogdan.

Astăzi neuitaţii Leon şi Lucia Bogdan, îşi dorm somnul de veci în biserica, ctitoria lor, de la Dobreni, unde au fost înmormântaţi amândoi.

*
* *

Leon Bogdan a mai avut încă doi frați: Lupu Bogdan, căsătorit cu Maria născută Docan, mort la marea lui moșie Gădinți, jud. Roman; și pe George Bogdan—cel mai mic dintre frați—căsătorit cu fiica marelui poet V. Alexandri. Acesta din urmă, om cu mare cultură și muncitor, a ocupat, sub toate guvernele funcțiunea de inspector general administrativ și apoi acea de președinte al consiliului administrativ superior și—mi se pare—a fost un timp și secretarul general al ministerului de interne.

NICOLAE VICOL

1821-1881

Unul din cei mai distinşi cetăţeni ai oraşului Piatra a fost fără îndoială profesorul Nicolae Vicol, care timp de 40 ani, a desfăşurat o activitate bogată, neasemănat de variată în toate domeniile publice, deşi principala sa ocupaţie era acea de profesor.

Astfel după absolvirea seminarului celebru din Socola, este îndată numit „profesor la şcoala publică din târgul Piatra"—astăzi şcoala No. 1 băeţi.— Decretul No. 230 din 7 Decembrie 1848 al Epitropiei Invăţăturilor Publice din Principatul Moldovei, este semnat de: K. Negruzzi, N. Beldiman, G. Asaki şi C. Kalimah.

In 1853 fiind ales de obştia târgului Pietrei ca mădular (consilier) al Eforiei târgului, iar la 1855 întărit ca prezident al acestei Eforii (funcţiune egală cu aceea de primar), N. Vicol cere concediu de la catedră, la care a fost numit în locu-i Ion Homiceanu.

La 1856 a fost însărcinat ca, împreună cu boerul rânduit pe întreg ţinutul Neamţului, să supravegheze cu toată stăruinţa şi vrednicia unui bun gospodar, toate muncile agricole din ocolul Pietrei, în scopul ca fiecare locuitor să-şi poată cultiva la timp şi bine ţarina lui: adică un fel de *ofensivă agricolă* cum se zice azi.

În anii 1858-1860 a funcționat ca judecător la Tribunalul Neamț.

A fost numit apoi membru în comisia de secularizare a averilor mănăstirilor închinate, din 4 județe.

La 1864 a fost confirmat din nou ca președinte Municipalității orașului Piatra (primar); tot în acel an a fost numit revizor școlar al județelor: Neamț și Suceava. Mai târziu în 1866, a funcționat tot ca revizor școlar la Neamț, Roman și Bacău, la care în urmă i s'a adăogat și județele Tecuci, Cahul Bolgrad și Ismail. Iar la 1867 revine la vechea sa catedră ca institutor definitiv clasa 4 și director al școalei de băeți No. 1, unde a stat până la 1 Ianuarie 1873, când a cerut și a fost trecut la pensie.

După ieșirea la pensie a ocupat și postul de director al imprimeriei jud. Neamț numit la 1 Mai 1877

La 2 August 1881 profesorul N. Vicol a murit în vârstă de 60 ani*).

* * *

Inșirând aice numeroasele și importantele funcțiuni ocupate și diversele însărcinări avute de regretatul N. Vicol m'am întrebat căror împrejurări se datorește această prodigioasă activitate, în toate domeniile publice? Găsesc însă îndată explicația:

1) Studiile și cultura sa, relativ superioare, pe acele vremuri, îl indicau ca un element de mare valoare, care s'a impus forurilor conducătoare de atunci.

***) Toate datele de mai sus le-am luat din „Cartea Neamului Vicol", interesantă lucrare întocmită și publicată în 1931 de ilustrul său fiu general Dr. N. Vicol aflat acum în București.**

2) Cinstea şi probitatea sa exemplare, recunoscute de toţi contimporanii săi, au contribuit în mare măsură la strălucita lui carieră, şi

3) Relaţiunile lui sociale şi familiare, i-au creeat numeroase cunoştinţe şi prietenii, de al căror sprijin desinteresat s'a bucurat întotdeauna. Voiu cita numai pe câţiva din aceştia: ***Episcopul Melchisedec***, vărul său; ***Vasile Alexandrescu Urechia***, marele istoric şi profesor universitar, fost ministru al cultelor şi instrucţiunii publice—cumnat, fiind fratele soţiei sale Iulia născută Ureche—şi ***Dimitrie Gusti*** fost primar al Iaşilor şi ministru instrucţiei—vechiul său prieten şi protector.

Dar toate acestea, nu i-ar fi slujit la nimic, dacă el însuşi n'ar fi fost înzestrat de D-zeu cu cele mai alese însuşiri.

* * *

Spre a învedera înaltele idealuri şi adâncimea sentimentelor lui patriotice, citez din testamentul său scris în Martie 1881, care cuprinde ultima voinţă a veneratului Nicolai Vicol, următoarele pasagii:

„Ca creştin şi fiu al bisericei române drept măritoare, trec la eternitate, crezând din inimă prescrierile legii în care m'am născut şi în spiritul căreia am crescut.

Părăsesc lumea aceasta cu inima plină de bucurie, văzând ce a făcut ţara mea din starea în care era când, ca june, am început a o cunoaşte. Doamne Dumnezeul părinţilor noştri! ocroteşte-o şi păstreaz'o tot prosperând.

Virtute! oare te-am practicat? făcut-am a zecea, a

suta sau măcar a mia parte ce datoram lui D-zeu, patriei şi semenilor mei?".

Iată cum a gândit şi simţit N. Vicol până la sfârşitul vieţii sale!

Neuitatul N. Vicol, al cărui elev în clasa 4 am fost în anul şcolar 1871-872,—după ce s'a retras din înaltele şi numeroasele demnităţi pe care le ocupase—s'a reîntors iarăşi la vechea lui catedră de profesor, deşi acum era aproape bătrân, de peste 50 ani. Atât i-a fost lui de dragă şcoala şi copiii-elevi. Imi amintesc cum, în timpul lecţiilor, ne povestea frumos multe din întâmplările mai însemnate din laborioasa lui viaţă, dându-ne mereu pilde de muncă şi îndrumări alese, când vom intra şi noi în lupta aprigă a vieţii.

Amintesc că premianţii I ai clasei mele au fost cinci: Gh. Anghelescu, G. Pascu, foşti apoi profesori secundari, G. Sofronescu — fii de ţărani — general Dr. N. Vicol şi eu D. Hogea. Trăim încă numai cei doi din urmă.

Voiu adaoga încă un mişcător episod de acum 5 ani, cu privire la o pioasă comemorare a neuitatului N. Vicol.

Implinindu-se 50 ani de la moartea sa, D-l general Dr. N. Vicol —fiul său—a avut fericita şi duioasa dorinţă de a desgropa osemintele părintelui său aflate într'un mormânt izolat din cimitirul de aice, spre a le transporta la Cimitirul Eternitatea din Iaşi, şi a le depune în cavoul familiei de acolo, unde au fost înmormântaţi soţia şi câţiva membrii ai familiei N. Vicol. Dar eu — ca prieten şi vechiu coleg de şcoală al generalului — l'am rugat să nu

facă acest lucru, spunându-i: „Nicolai Vicol a fost un cetăţean de frunte, iubit şi respectat, al Pietrei, osemintele lui trebue să rămână aice, căci noi pietrenii îl revendicăm“. Dr. Vicol m'a ascultat—şi astfel în ziua de 4 Octombrie 1930 a avut loc o pioasă comemorare în biserica Sf. Voevozi de la cimitir.

La serviciul religios al panahidei, au luat parte pe lângă membrii familiei, vechii lui elevi, în viaţă atunci: G. Grefiens, G. Ionescu Pleşa, Cost. Rujinschi, Ioan Otto, G. Pogânceanu, Victor Piedemonte, Vas. Ciuca şi eu D. Hogea, precum şi copiii elevi din 1930 ai clasei 4 dela şcoala No. 1, în frunte cu directorul şi institutorii acestei şcoale. A fost o impresionantă scenă: de o parte, vechii elevi de la 1871 ai clasei 4 ai bătrânului N. Vicol, toţi în jurul vârstei de 70 ani — şi de altă parte copiii elevi, ai aceleiaşi clase, din 1930 — cari cu mintea lor copilărească, căutau să pătrundă misterele trecutului; şi cu toţii, bătrâni şi copii, respectau înfioraţi solemnitatea momentului!

S'au ţinut cuvântări înduioşitoare, după care osemintele lui N. Vicol, au fost depuse in cavoul Economului David Vicol, fratele său, fost şi el institutor al şcoalei No. 1 de băeţi, coleg cu N. Vicol şi M. Halunga.

Bătrânul Nicolai Vicol, ca toţi oamenii cinstiţi, a murit sărac!

Pe urma-i a rămas 6 copii: 2 băeţi şi 4 fete. Prin străduinţa lui, a demnei şi virtuoasei sale soţii Julia, născută Alexandrescu-Ureche, toţi aceşti copii au căpătat o educaţie aleasă şi învăţătură

înaltă, ajungând fetele profesoare; fiul Nicolai Vicol Dr. în medicină, a ajuns general, a fost şeful serviciului sanitar al armatei în timpul războiului nostru de întregirea neamului, inspector general balnear; iar astăzi este preşedintele societăţei de hidrologie şi climatologie medicale, preşedinte a societăţei de istoria medicinei etc. De curând acest vrednic fiu al Pietrei, a început a scrie o vastă operă: ***Istoria Serviciului Sanitar Militar din România***, din care a ieşit până acum 2 mari volume. Fratele său mai mic Titus a murit tânăr la 17 ani.

Iată pe scurt amintirile mele despre neuitatul meu dascăl N. Vicol. Cititorii vor găsi date complecte şi amănunţite, în lucrarea ***Cartea neamului Vicol***, mai sus citată.

* * *

Tot în legătură cu bătrânul N. Vicol, amintesc încă un fapt care stă ca o vie dovadă a trecutului oraşului nostru:

Profesorul V. A. Urechia, istoricul şi academicianul cunoscut, fost ministru, fiu al oraşului Piatra şi cumnatul lui N. Vicol, a fost acela care, în anul 1879, din a lui iniţiativă şi proprie cheltuială, a întocmit şi aşezat placa comemorativă de marmoră pe care o vedem astăzi fixată pe zidul interior al bisericei noastre catedrale Sf. Ioan Domnesc. Pe această placă sunt săpate numele tuturor eroilor, ofiţeri şi soldaţi din jud. Neamţ, morţi pe câmpul onoare din Bulgaria, în războiul independenţei din 1877-78, ca o pioasă şi eternă amintire.

DIMITRIE LALU

Una din cele mai cunoscute figuri ale oraşului nostru, a fost acest mare comerciant şi industriaş, care, timp de peste 40 ani, a activat în domeniul economic al Pietrei şi al judeţului Neamţ.

Venit de tânăr din Grecia în ţară, s'a stabilit aice şi a început prin a face comerţul de lemnărie, mai intâiu în asociaţie cu alţii şi apoi pe cont propriu. Fără a avea o cultură mai superioară, dar înzestrat cu o vie inteligenţă şi vocaţiune pentru comerţ, a ajuns după puţin timp, unul din cei mai mari comercianţi şi industriaşi. Muncitor, priceput şi cinstit intreprinzător, era cunoscut de toată lumea comercială şi financiară din ţară, cu care avea întinse relaţiuni.

A fost peste 20 ani exploatatorul pădurilor de pe domeniul Broşteni al Regelui Carol I, şi al multor alte păduri de pe valea Bistriţei, care gemea de şchelele şi plutele lui, pe tot cursul acestei ape.

Mai tărziu a fondat societatea „Moldova“, marea fabrică de Cherestea de astăzi, moara „Doamna“ cu uzina ei electrică care mulţi ani a servit la iluminatul public şi particular, apoi Fabrica de Tricotaje Doamna şi fabrica de cherestea dela Cozmeşti pe Siret, lângă Mărăşeşti. Ani dearândul muncitorii oraşului nostru, işi aveau asigurată exis-

tenţa în aceste mari industrii, deasemenea şi plutaşii din regiunea muntelui, precum şi locuitorii cari lucrau la exploatările de păduri. Intr'un cuvânt, D. Lalu a fost, în timpul său, cel mai de seamă factor al economiei oraşului şi judeţului nostru.

Pentru a-i eterniza memoria, administraţia comunală de acum câţiva ani, a decis ca vechea stradă a Industriei, din preajma fabricilor mai sus aratate, să poarte numele de ***strada Dimitrie Lalu,*** a fost un gest frumos şi bine cugetat. Acesta a fost şi motivul avut în vedere de Corpurile noastre legiuitoare, când cu vre-o 40 ani în urmă, i-a acordat cetăţenia română, cu dispensa de stagiu.

* * *

In viaţa socială, D. Lalu a fost unul din fruntaşii oraşului. Mare filantrop, a ajutat multe familii sărace şi era totdeauna gata să contribue la ori ce operă de binefacere.

Casa lui ospitalieră era deschisă tuturor. A avut deosebita cinste ca în două rânduri, să primească şi găzduiască, cu ocazia venirii sale aice, pe neuitatul Rege Carol I care l'a distins, apreciat şi îl considera ca un bun şi sfătuitor prieten. Ştiu că de câte ori Lalu se ducea la Bucureşti, ori la Sinaia şi voia să-l vadă pe Rege, era primit îndată, fără a mai cere protocolara audienţă.

Timp de zeci de ani, la fiecare an nou, petrecerea de revelion avea regulat loc în casele sale, unde se întruneau prietenii şi cunoscuţii lui. In timpul verei, aceiaşi cunoscuţi şi prieteni, erau poftiţi la conacul moşiei sale Dăneşti, unde D. Lalu, cu mă-

iestria lui cunoscută în arta culinară, ne desfăța pe toți, ceea ce-i făcea mare mulțumire.

* * *

Pentru copii lui a fost un părinte ideal, iar pentru numeroasele lui rude, mai sărace, a fost un neasămânat ocrotitor.

In timpul marelui războiu, în luna Mai 1917, bătrânul stâlp al orașului, s'a stins din viață, în vârstă de peste 80 ani!

După cum am amintit, când am vorbit de neuitatul meu dascăl M. Halunga, adaog că acum câțiva ani, frații: Dr. Socrat Lalu, George, Spiru și Petru Lalu, spre a eterniza memoria acelui dascal, au făcut o frumoasă și pilduitoare faptă: au donat școalei No. 1 de băeți „Lascar Catargiu“, suma de 100.000 lei, din venitul căreia, să se dea, în fiecare an, o bursă celui mai bun elev din clasa III, bursă purtând numele „Mihail Halunga“.

Manuil

Manoil

MIHAIL HALUNGA

In anii 1868—1872, în care am fost elevul şcoalei primare de băeţi No. 1. numită pe atunci „Şcoala Domnească“, iar mai târziu „Lascar Catargiu“, am avut ca institutori pe : Diaconul Ghiţă Robu la clasa I, Economul David Vicol cl. II, Mihail Halunga clasa III şi pe Nicolai Vicol la clasa IV ; acest din urmă era şi directorul şcoalei.

Această şcoală, cea mai veche din oraşul nostru, se afla atunci tot în curtea bisericei catedrale Sf. Ioan Domnesc, şi tot pe locul unde s'a ridicat, în anul 1930, măreaţa clădire ce o vedem astăzi — prin energica stăruinţă a concetăţeanului şi stimatului meu prieten G. V. Măcărescu — cu deosebire numai că pe atunci era inconjurată de ziduri înalte, din care se mai văd acum câteva urme în partea despre răsărit, iar intrarea principală, atât la biserică cât şi la şcoală, era prin poarta mare dinspre nord-est, în faţa locului pe care, acum câţiva ani, s'a clădit palatul băncii Petrodava, astăzi Banca Naţională.

Fiindcă biserica Sf. Ioan Domnesc, a lui Ştefan cel Mare, se află situată pe un platou destul de ridicat, iar strada actuală Ştefan cel Mare, urca atunci o pantă mult mai pronunţată, lumea îi zicea biserica ***Sf. Ioan din Deal.***

Locul din faţa bisericei, unde acum se află edi-

ficiul Liceului Petru-Rareş, era ocupat de un palat foarte mare, cu o mulţime de alte clădiri, părăsite şi aproape ruinate, unde pe vremuri. fusese isprăvnicia (prefectura) şi cazarma de jandarmi-dorobanţi. Pe atunci aceste imense clădiri erau proprietatea boerului moldovan Alecu Crupenschi zis Poloboc; iar noi băeţii din şcoli le spuneam *casele pustii* şi ne slujea, mai tot timpul, de joacă şi alergătură.

* * *

Dintre toţi dascălii mei de şcoală primară, cea mai caracteristică figură, care mi s'a întipărit adânc în minte, a fost acea a neuitatului Manoil Halunga, de la clasa III.

Era un tip cu totul deosebit de colegii lui. In acel timp avea cam 45 ani, cu părul şi barba încărunţite, dar vioiu şi sprinten.

Parcă îl văd: îmbrăcat totdeauna în haine de şiac, purtând peste ghete, iarna, galoşi de piele neagră şi un baston gros.

Lecţiile lui de gramatică, istorie, aritmetică, le făcea după un sistem propriu. Apoi de multe ori ne povestea în clasă evenimentele mai importante ale zilei.

Aşa îmi amintesc cu câtă durere în suflet, ne expunea fazele războiului franco-german din 1870, în care Franţa a fost învinsă şi zdrobită la Sedan şi apoi silită a încheia o pace umilitoare şi oneroasă, pierzând şi provinciile sale Alsacia şi Lorena. Se înţelege că toată simpatia şi compătimirea, a noastră a tuturor, era pentru nefericita Franţa, sora noastră latină.

In toată şcoala se creiase un fel de legendă: un

elev care promova clasa III a lui Halunga, era considerat că a ***trecut hopul cel mare,*** iar clasa 4, devenea o jucărie.

* * *

Greutățile și neajunsurile de tot felul, cu care aveau de luptat vechii noștri dascăli, au fost biruite numai prin neîntrecutul lor devotament și sacrificiile îndurate, în nobila lor sarcină de învățători ai primelor generații de copii, dornici de a căpăta lumina cărții.

Poate că aceşti vechi dascăli, nu aveau pregătirea și cultura modernă, din punct de vedere technic și pedagogic, dar cu câtă însuflețire și dragoste își îndeplineau apostolatul lor!

Cât de departe se pare că suntem astăzi de acele timpuri!

Pe atunci nu erau atâtea congrese, asociațiuni și sindicate, care, în primul loc, au ca țintă preocupări de ordin material: salarii, gradații, căminuri, cumuluri de funcțiuni și diferite avantaje politice.

* * *

Spre a învedera sentimentele național-patriotice ale neuitatului M. Halunga, voiu aminti următorul fapt, absolut autentic:

Când a sosit la Piatra vestea că în ziua de 24 Ianuarie 1859, s'a proclamat la Iași unirea Principatelor-Române și alegerea comună a Domnitorului Cuza, tânărul institutor Halunga—văzând sărbătorirea, într'un elan neînchipuit, a acestui mare eveniment, de către întreaga suflare, în cap cu municipalitatea orașului, iluminat peste tot— în entuziasmul său delirant—Halunga *a dat foc* unei mici

căsuțe ce o avea în mahalaua Valea-Viei. A făcut și el o iluminație, jertfiind pe altarul bucuriei generale, mica lui căsuță de om sărac!

Iată—cum am spus—de ce sentimente și idealuri erau animați vechii noștri dascăli!

* * *

Incheiu aceste duioase amintiri ce am păstrat despre acest vrednic al meu învățător, adăogând că dânsul — singur dintre toți institutorii școalei No. 1 de băeți, de care am pomenit la început — era absolvent al Academiei Mihăilene din Iași, ceilalți trei colegi ai săi, erau absolvenți ai seminarului Socola, pe atunci singurele școli superioadin bătrâna noastră Moldova.

Când la anul 1889, bătrânul *holteiu* Halunga, s'a retras la pensie, după aproape 40 ani de dăscălie, odată cu colegii săi Econom David Vicol și Econom Nicolai Ionescu-Purcel, au fost sărbătoriți printr'un grandios banchet, în sala teatrului, la care au luat parte sute de persoane din oraș și județ, mai toți foști elevi ai lui.

In Decembrie 1807 a murit în vârstă de peste 80 ani.

Amintesc încă că acum 3 ani, frații Dr. Socrat Lalu. George, Spiru și Petru Lalu, în scopul de a eterniza memoria neuitatului dascăl, au făcut o frumoasă și pilduitoare faptă: au donat școalei No. 1 de Băeți „Lascar Catargiu“, suma de 100.000 lei în rentă de stat, din venitul căreia, să se dea, în fie care an, o bursă celui mai bun elev din clasa III, bursă purtând numele de M. Halunga.

În fine în ziua de 28 Septembrie 1935, din iniţiativa unui grup de elevi, din ultimul an 1889, ai clasei III, în frunte cu D-nii Vasile Şoarec şi Alexandru Gheorghiu, au organizat o pioasă comemorare a dascălului lor iubit şi venerat M. Halunga, serbare care a avut loc în sala Liceului Petru Rareş. Fondurile rezultate din această serbare, vor servi să-i îngrădească mormântul părăsit şi să-i aşeze o cruce spre amintire urmaşilor lui.

Diverse

ANA LĂȚESCU-BALȘ

Am vorbit la cap. III al acestor amintiri, despre împrejurările în care primăria orașului a devenit proprietara părții bezmânare a Târgului Piatra și a unei părți din moșia Mărăței, fosta proprietate a acestei mari boeroaice moldovancă. care era soția hatmanului Iordachi Lățescu și fiica hatmanului Teodor Balș și a Mariei Bogdan.

Cine nu-și aduce aminte—bine înțeles bătrânii orașului—de ***Lățeasca sau Bălșoaia***, așa cum i se zicea atunci. Era o femee foarte energică, bogată în moșii și ducând o viață largă și luxoasă, atât la palatul ei din Iași, cât și la curtea de Peste-Vale, unde astăzi s'a ridicat conacul moșiei d-nei Adina Emil Costinescu, actuala proprietară a moșiei Doamna.

Eram copil când auziam de isprăvile și extravaganțele sale: ieșea calare la câmp, în fiecare zi, îmbrăcată bărbătește, supraveghind muncile agricole și ținând socotelile ca cel mai bun vataf sau administrator de moșie; era o fire iute și autoritară, care ne explică și următorul episod din viața ei năstrușnică:

Pe la 1864-865, având un proces la tribunalul de aice și aflând că l'a pierdut, s'a înfuriat grozav; apoi, venind calare, însoțită de ginerele ei Costică

Aslan—tatăl cunoscutului profesor-muzicant Bombonel Aslan—a intrat de a dreptul în sala tribunalului—care pe atunci era în casele lui Alecu Manoliu, astăzi a d-lui C. Manoliu poliţai—şi cu cravaşa în mână, a început a ameninţa, lovind chiar pe cei 2 judecători, cari erau tocmai la şedinţă, încât aceştia au fugit îngroziţi. A fost apoi arestată şi dusă la penitenciarul din Iaşi, unde procesul a fost strămutat.

Dar ce închisoare a mai făcut Coana Anica?

Citez din cartea d-lui Rudolf Şuţu *„Iaşii de odinioară"*. vol. II pag. 80:

„Numai că era lipsită de libertate, încolo îşi avea tot confortul la închisoare: o odaie mobilată cu lucruri aduse de acasă dela dânsa, cu servitoare, un ţigan bucătar şi voia de a primi musafiri, cât de mulţi şi oricând. Iar seara la coana Anica din închisoare, era şi obişnuita partidă de cărţi, la care luau parte tot ce Iaşul avea pe atunci mai ales şi chiar directorul închisorii. Printre musafirii nelipsiţi erau Cocriţă Cazimir şi Cimara, doui talentaţi şi tineri avocaţi, de pe vremuri, ai Iaşilor, cari au şi apărat-o în procesul de *ultraj*, din care a scăpat cu bine".

Apoi tot d-l Rudolf Şuţu ne mai povesteşte frumos:

„A murit la o vârstă înaintată, în casele fiului ei Iorgu Lăţescu, fostul prefect de poliţie al Iaşului, din strada cu acelaş nume.

Ii plăcea întotdeauna, pe când dădea baluri strălucite în frumoasa ei casă din str. Carol—astăzi Cercul Militar—să arate tuturor tablourile părinţilor

şi străbunilor ei şi să povestească originea familiei ei. Incepea cu tatăl ei hatmanul Teodor Balş, trecea apoi la bunicul ei marele logofăt Constantin, fiul marelui logofăt Lupu Balş, apoi la tatăl acestuia marele vornic Ionaşcu, până ajungea la marele logofăt al Moldovei Teodor Balş. Pe toţi îi avea în mărime naturală, în fotografii frumos încadrate şi atârnate pe pereţii luxosului ei salon. Iar, într'un frumoasă pictură, adusă din Italia, la locul de cinste al casei, era reprezentat Neapolul, locul de origină al familiei *Balsa*, pogorâtoare din comiţii Baux din Provensa, din secolul XI, mai târziu domnitoare în Muntenegru".

Am reprodus aceste prea interesante pasagii, fiind că eu, ca pietrean, nu aveam de unde cunoaşte viaţa Coanei Anica Balş, petrecută la Iaşi, unde a trăit mai mult. Cu acest prilej, îndemn pe cititorii mei. cari voesc să cunoască viaţa socială şi splendoarea din trecut a vechei Capitale a Moldovei, cu oamenii de elită şi măreţele ei monumente—să citească remarcabila lucrare, în 2 mari volume, *„Iaşii de odinioară"*, a ieşanului băştinaş Rudolf Şuţu, care, cu atâta duioasă gingăşie, ne redă cea mai fidelă, strălucită şi veridică icoană a Iaşului de altă dată.

* * *

O bună parte din viaţă, Coana Ana Balş şi-a petrecut'o aice în Piatra, la Curtea ei de Pesie-Vale, unde petrecerile şi jocurile de cărţi ţineau zile şi nopţi dearândul. Bătrânul nostru concetăţean Iordachi Grigoriu—tatăl d-lui George-Cocatica Grigoriu—era unul din cei mai nelipsiţi parteneri la jo-

curile de cărţi. Dânsul ne povestea cât de pătimaşă era Coana Anica pentru aceste jocuri, în care dânsa, mai totdeauna, pierdea însemnate sumi de bani.

Traiul larg, petrecerile, dar mai ales jocul de cărţi, au adus-o fireşte la contractarea de mari datorii şi în urmă la pierderea moşiei de aice, care, cum am arătat, a fost vândută la licitaţie în anul 1867.

Ori cum, Coana Anica Balş, a fost mult timp o figură populară, care a făcut epocă în viaţa acestui oraş.

Astăzi încă se mai găsesc multe acte de proprietate cu bezmăn, la foarte mulţi orăşeni de ai noştrii; aceste acte sunt tipărite cu ingrijire şi intitulate: *Târgul Pietrei, proprietatea moşiei Mărăţei*, complectate, în textul tipărit, cu scrisul ei şi semnătura *Ana Balş*, purtând un număr de ordine şi pecetea moşiei, având în frunte o coroană princiară. Aceste acte sunt cunoscute şi denumite ***Embaticuri.***

* * *

Fiul ei mai mare Theodor Boldur Lăţescu—conu Todiriţă—un tip de mare aventurier, trăind prin Rusia şi Turcia, a fost căsătorit cu Aneta sora lui Nicu Albu,—a locuit un timp şi la Piatra, unde a jucat un însemnat rol în politica locală, fiind ales deputat şt senator, ca liberal; iar prin anii 1879-880 scotea o gazetă ***Mişcarea Liberală,*** care a stârnit multă vâlvă şi dihonie în partidul liberal. Tot pe atunci a fost şi comandantul ***gărzii civice*** din acest oraş. înlocuind pe vechiul ***maior*** comandant Theodor Dor-

nescu, care era în acel timp şi primar al oraşului.

Fratele său mai mic Iorgu Lăţescu, care era poreclit „Valetul de Treflă", fiindcă era un bărbat chipeş şi elegant, a fost prefect de Neamţ în 1870-71, înainte de Colonelul Roznovanu, iar mai târziu prefect de poliţie al Iaşului.

I. L.-CARAGIALE LA PIATRA

Cred interesant a insemna pe răbojul acestor amintiri, că marele literat-dramaturg a fost, in mai multe rânduri, oaspete al oraşului nostru, fie ca slujbaş, fie ca viligiaturist pe timpul verei. De aceea voiu aminti câteva date din acele scurte popasuri pe care ilustrul scriitor le-a petrecut aice.

In iarna anului 1880-81 Caragiale era revizor şcolar al jud. Neamţ; atunci l'am văzut şi cunoscut intâia oară. Era tânăr, de vre-o 30 ani, voinic şi chipeş. Cu lumea intelectuală de la noi, n'a prea avut multe legături de prietenie, căci in scurtul timp cât a funcţionat ca revizor şcolar, era mai mult pe drumuri. Ştiu că era şi el membru in societatea *Asachi*, atunci infiinţată, unde a cunoscut pe Ioan Negrea, Cal. Hogaş, Dr. D. Cantimir, Victor Dogar, N. Tomescu şi încă vre-o câţiva. Nu stătea la hotel, nici în casă cu chirie; avea rezervată o cameră din dosul şi curtea băcăniei Dornescu et. C. Ionescu, unde lua masa şi se adăpostea când venea din inspecţiile lui prin judeţ. Intr'o seară, intâlnind pe prietenul meu N. Tomescu, profesor la gimnaziu, mi-a propus să vin cu el ca să vedem pe Caragiale, care tocmai atunci sosise din judeţ. Ne-am dus amândoi la băcănia lui Dornescu, unde in camera aratată mai sus, l'am găsit sgribulind de frig şi stând pe un pat de lângă sobă; ne-a povestit

cum, pe un ger şi viscol puternic, abia a putut răzbate cu sania dinspre Tg.-Neamţ până la Piatra, deşi fusese îmbrăcat cu o blană mare şi o căciulă tot aşa de mare—pe care le împrumutase dela un dascăl din judeţ. După ce s'a mai încălzit, a venit şi avocatul Iorgu Lazariu, care îl vedea mai des — şi apoi s'au pus la o masă şi au început a juca domino —a zece bani partida. Am vorbit, am glumit vr'o două ceasuri, după care eu şi cu Tomescu am plecat, lăsându-i tot jucând domino, bând cafele. După aceea l'am văzut încă odată, apoi a plecat curând dela noi.

Cunoscând atunci pe Caragiale, aşa de fugitiv, mărturisesc că nu mi-aş fi închipuit vr'o dată ca acest *revizor şcolar*, în scurtă vreme, va ajunge o glorie naţională în domeniul literaturii şi artei; nici nu bănuiam talentul, ba chiar geniul lui neîntrecut.

Amintesc că după câţi-va ani, când a apărut pe scena Teatrului Naţional nemuritoarele sale capod-opere „Noaptea Furtunoasă“ şi „Scrisoarea Pierdută“, mulţi au crezut că această din urmă piesă, a fost inspirată de moravurile şi viaţa politică a oraşului nostru, din care şi-ar fi ales tipurile şi personagiile neperitoare, rivalizând doar cu acele din epoca şi teatrul lui *Molière*. Dar această credinţă s'a dovedit neîntemeiată. In această chestie atât eu, cât şi mulţi pietreni, am avut dese ori ocazie a discuta şi întrebându-l a ne lămuri, Caragiale ne-a spus însă totdeauna: se poate foarte bine ca *„O Scrisoare Pierdută“*, să fie icoana fidelă a moravurilor din Piatra-N. ca şi ori cărui alt oraş de provincie, dar că nu s'a inspirat şi mai ales nu *a*

vizat anumite persoane de aice; căci adăoga el: în materie de artă, plăsmuirea personagiilor, este o creaţiune lăsată exclusiv imaginaţiei şi talentului autorului, care le poate găsi în orice mediu studiat adânc şi văzute prin prisma personalităţii autorului destul numai ca ele să aibă viaţă şi să reprezinte realitatea.

* * *

Mulţi ani mai târziu—între 1897-1908— Caragiale a fost de câteva ori la Piatra, petrecându-şi vacanţele de vară.

Astfel a fost într'o vară, oaspetele lui Constantin şi Zulnia Isecescu; aice l-am văzut de multe ori, luând parte la interesante discuţii, mai ales între el şi Zulnia C. Isecescu, o femee de o rară inteligenţă şi temeinică cultură. Tot atunci am aflat cât de greu şi migălos scria Caragiale articolele politice pe care le trimitea la ziarul *Epoca*; scria, ştergea şi corecta mereu, apoi recitea, rupea foaia şi reîncepea. Dar şi când după multă trudă, le da forma definitivă, transcriindu-le pe curat, cu frumoasa lui caligrafie—articolul era ca o bijuterie de artă : cugetare, imagini şi stil desăvârşit. De altfel scria pentru „Epoca" cel mult un articol pe săptămână.

Intr'o altă vară a stat şi la prietenul său Nicu Albu. Venise aice— după cum ne spunea — ca să scrie, în linişte o istorie a românilor, într'o formă şi ediţie populară.

Se ştie că marele ministru Haret, în dorinţa de a încuraja şi veni în ajutorul scriitorilor noştri de samă, însărcinase pe 3 dinei: Caragiale, Al. Vlăhuţă şi G. Coşbuc, să scrie câte o lucrare cu un anumit

subiect dat, acordându-le, în acest scop, câte zece mii lei. Cei doui din urmă, au îndeplinit cu mult talent şi pricepere, însărcinările date, alcătuind în scurt timp :

Al. Vlăhuţă „*România Pitorească*“ şi G. Coşbuc „*Istoria Războiului pentru Independenţă*“ din 1877-78. Ambele aceste lucrări fiind mult apreciate şi chiar astăzi se citesc cu mare plăcere. Singur Caragiale nu s'a ţinut de cuvânt, deşi a încasat cei zece mii lei.

Mi-aduc aminte că neuitatul G. Panu, care după cum ştiu, stăruise pe lângă Haret ca să vină în ajutorul prietenului său Caragiale—care era unul din partizanii săi politici, în gruparea radicală—pe când ne aflam odată la Durău, l-a mustrat dece nu scrie lucrarea la care s'a obligat, Caragiale i-a răspuns: „n'ai nici o grijă şefule ! Cartea va fi în curând gata, am tot materialul adunat, chiar eri seară, am scris un capitol“... Dar cum am spus „istoria românilor“, fie din lene, ori din nepăsare, n'a văzut lumina zilei !

* * *

După cum se ştie, Caragiale nu dispreţuia vinul, ca şi noi prietenii lui. De aceea nu rare ori ne duceam serile la vestita crăşmă boerească ***Bucluc***, cea mai reputată pe atunci, ca având alese vinuri. Ne adunam acolo câţi-va prieteni şi petrecerile ţineau până târziu noaptea, darnu atât băutura, ne ţinea ceasuri întregi, ci mai mult vorbăria şi discuţiile fără sfârşit.

Intr'o vară venise aice cunoscutul şi eminentul ziarist Ghiţă Rădulescu—Arhibald—autorul volumu-

lui *„Porcii“* din timpul ocupaţiei germane—prieten vechiu cu Caragiale şi un neîntrecut humorist, care regulat, lua parte la şedinţele noastre nocturne de la Bucluc. Vă puteţi închipui ce puzderie de glume spirituale, anecdote, amintiri, se depănеau între convivi, întrerupte doar de cântecile lui Gh. Borteanu şi Neculai Ţaranu, cei doi vestiţi lăutari de la Iaşi cari şi dânşii îşi făceau pe atunci stagiunea lor de vară la Piatra şi erau nelipsiţi în fiecare seară de la Bucluc.

De câteva ori am fost cu Caragiale la Durău, ca oaspeţi ai lui Gh. Panu. Acolo, între atâţia intelectuali, gustam din plin atât mesele copioase ale amfitrionului, cât şi discuţiile sclipitoare de vervă şi inteligenţă, mai ales dintre cei doui corifei, Panu şi Caragiale.

In câteva rânduri, Caragiale a fost şi oaspetele prietenului său, scriitorul Roneti Roman, autorul cunoscutei piese *Manasse*, atunci arendaş al moşiei Davideni din jud. Neamţ.

* * *

Marea sa personalitate şi întreaga operă a lui Caragiale— care va rămânea pururea în amintirea şi literatura noastră—au fost analizate şi închegate într'o serie de merituoase lucrări ale contimporanilor săi şi ale criticilor literari de mai târziu.

Eu n'am făcut aci decât să redau, pe scurt, câteva crâmpeie—pe cari le cred inedite— din amintirile mele, mărginite doar numai la timpul cât Caragiale a fost în oraşul Piatra.

SOCIETATEA ŞI REVISTA „ASACHI"

Au trecut mai mult de 50 ani, de când o mână de intelectuali al oraşului Piatra, însufleţiţi şi dornici de a răspândi binefacerile culturii în păturile de atunci, atât de lipsite şi totuşi însetate de învăţătură, au alcătuit o asociaţie literară-ştiinţifică, denumită *Asachi*.

Socot că este interesant ca generaţiile mai noui, să cunoască o parte din începuturile culturale mai serioase din oraşul nostru.

In rândurile ce urmează voiu reda, deci, câteva amintiri cu privire la societatea „Asachi" şi revista cu acelaş nume, a cărei activitate a marcat o însemnată etapă în viaţa culturală a oraşului şi judeţului nostru, în curs de câţiva ani, până când din cauza vitregiei vremurilor prin care a trecut, a trebuit să înceteze, spre regretul nostru, a celor mai tineri pe atunci.

* * *

In anul 1880, în urma iniţiativei D-rului D. Cantemir, medic al spitalului local, Lascar Radu avocat şi fost preşedinte de tribunal, a neuitaţilor Ion Negrea şi Calistrat Hogaş, profesori ai gimnaziului din Piatra, a luat fiinţă acea societate.

Nu ştiu unde s'ar mai putea găsi astăzi statutele sau actul de fondaţie al acestei vechi societăţi. Eu am căutat să le aflu dar nu am isbutit.

Deci nu pot da—cum aş fi dorit—organizarea şi scopurile ce îşi propuneau să atingă întemeetorii, precum şi numele tuturor membrilor ei.

Ştiu numai că sediul acestei societăţi era la început în casa profesorului I. Negrea, iar mai târziu la *Societatea pentru Invăţătura Poporului Român*, care şi aceasta îşi avea sediul în localul societăţei Economică-Română, sub preşedinţia lui Mihai Adamescu.

Amintesc în treacăt că Societatea p. Invăţătura Poporului Român, a fiinţat multă vreme, dar după moartea lui M. Adamescu, în 1913, a dispărut şi ea, fără a se mai şti ce s'a făcut cu fondurile şi biblioteca ei, din care o parte numai se află la Liceul Petru-Rareş.

* * *

Societatea *Asachi*, odată înjghebată, a hotărât şi scoaterea unei reviste, ca organ al său de cultură, şi astfel în anul 1881, a apărut primul număr din *„Asachi" revistă ştiinţifică literară, odată pe lună, 3 coale, format 8.*

Comitetul de redacţie era format din: Dr. D. Cantemir, Ion Negrea, C. Hogaş, N. Juravschi şi Colonel G. Boteanu, colaboratori permanenţi, pe lângă cari s'au mai adăogat în urmă şi colaborarea mai multor membri ai soc. „Asachi", dintre cari citez pe: Dr. D. Apostolide, Gr. N. Lazu, profesorii Gr. Sinescu, Gr. Buţureanu, Lascar Radu, Zulnia C. Isecescu institutoare, Gr. I. Alexandrescu magistrat, Ion Mironescu,? Gh. A. Popovici, P. Condrea învăţători etc. etc. Marele nostru Caragiale, pe atunci revizor şcolar, a fost membru al soc. Asachi.

În cursul celor 3 ani de existență, revista *Asachi* a publicat studii, conferințe, articole științifice și economice, chestiuni școlare, monografii sătești, apoi multe bucăți literare ca: nuvele, poezii, foarte apreciate.

In acea revistă a apărut, pentru prima oară, cunoscuta și valoroasa operă literară, *Amintiri din o călătorie* a lui C. Hogaș, care, mai în fiecare număr publica și poezii alese.

Ingrijitorul, administratorul, ba chiar și corectorul revistei, era neobositul și animatorul Ion Negrea căruia i se datorește, în mare parte, ridicarea la Iași a statuei lui Gh. Asachi.

* * *

Intemeetorii societății și revistei „Asachi", în concepția lor de a creia un centru de cultură în orașul nostru, s'au călăuzit și au căutat a imita—păstrând bine înțeles proporțiile—tipul și înfățișarea faimoasei societăți *Junimea* din Iași și a revistei ei *Convorbiri Literare*, ajunsă pe atunci la apogeu.

Nu e nevoe, cred, să mai amintesc aice marea și neintrecuta operă culturală, săvârșită de *Junimea* și bătrâna revistă *Convorbiri Literare*—care apare și azi la București—în curs de atâtea decenii. Orice cărturar cunoaște această prodigioasă activitate în capitala Moldovei și influența ei covârșitoare, în desvoltarea și evoluția culturii întregului neam românesc. Cu drept cuvânt s'a spus că această activitate fecundă—sub toate raporturile—a rămas neegalată de nici o altă instituție similară din țara noastră, și care a ridicat atât de sus faima Iașilor, de oraș al culturii.

* * *

Cum am zis, societatea *Asachi*, inspirându-se de la sora ei mai mare, a căutat să-şi imprime o ţinută asemănătoare in multe privinţi, adoptând obiceiurile practicate la *Junimea*. Intre aceste frumoase obiceiuri, tânăra noastră societate a introdus şi ea aniversările, concretizate într'o adunare generală anuală a membrilor săi. urmată de nelipsitul bancheti care avea loc în sala teatrului, cu ocazia împliniri fiecărui an de activitate şi existenţă.

Voiu reda aice amintirile mele de la întrunirea şi banchetul de la finele anului 1884, la care am luat şi eu parte.

Sala teatrului bine iluminată şi frumos împodobită, adunase în jurul meselor vre-o 50-60 membri ai societăţei *Asachi*, iar lojile laterale, erau ocupate de învitaţii din elita Pietrei.

După citirea dării de seamă asupra mersului societăţii şi cuvântările de rigoare, începe copiosul banchet, într'o atmosferă de caldă însufleţire şi intimitate.

Obiceiul mai era, ca la fiecare aniversare şi banchet, unul din membri—dintre acei cari erau mai meşteri în alcătuirea versurilor—să citească o odăsatiră, în care, ca într'o revistă, erau ironizaţi şi caracterizaţi aproape toţi convivii, membri ai societăţii.

Pe când banchetul era în toiu, văd că se ridică bătrânul Lascar Radu, şi începe a citi o satiră, adresată tânărului avocat Iorgu Lazariu, poet diletant de pe vremuri.

Această satiră era un răspuns la o alta, pe care în anul precedent 1883, poetul Lazariu o făcuse la

un alt banchet, în care odă, consacrând câteva strofe şi lui L. Radu, îi zicea:

„Ce tot hârâi, rupt de şele,
„Putregai cu capul sur,
„Trage spada Colonele (colonel Boteanu)
„Şi i-o vâră drept în... (o expresie cam vulgară).

Bătrânul L. Radu, om cult şi cu mult duh, a înghiţit-o, făcând şi el haz de necaz, dar în gândul lui a încolţit o mică răzbunare, manifestată abia după un an.

Satira-răspuns era o usturătoare lecţie dată tânărului poet I. Lazariu. Redau din memorie câteva strofe din acest răspuns, care începea aşa:

„Poezia nici odată,
„Nu-i a prostului menire,
„Căci prostie vindecată,
„Ar fi lucru peste fire.

Strofele de la sfârşit:

„Când vezi arborul că piere,
„Că-i de ani îmbătrânit,
„Nu-i de râs a lui cădere,
„Şi nici dacă a putrezit.

*

„Dar să râzi de negre plete,
„Ce acopăr numai doage,
„Şi de tine măi băiete,
„*Putred*, până a nu te coace“.

Aplauze şi ovaţiuni nesfârşite, au răsunat în toată sala.

Bietul Iorgu Lazariu işi găsise naşul!

* * *

Incheind aceste vechi amintri despre societatea

şi revista *Asachi*, îmi îngădui o mică reflexie:

Dacă, cum am zis la început, acum 50 ani, s'a găsit o mână de oameni entuziaşti, cari prin activitatea lor intelectuală, au reuşit a da un suflu de viaţă mişcării culturale, atât de roditoare în acele timpuri, când numărul cărturarilor era atât de restrâns, cred că cu atât mai mult, se impune astăzi, când în oraşul nostru sunt atâţia intelectuali, vrednici şi capabili de orice activitate, pentru răspândirea culturii, atât la oraşe şi mai ales la sate.

Socot încă că această mare şi nobilă sarcină, revine în primul rând, membrilor corpului didactic de toate gradele, acestor luminători de totdeauna ai poporului nostru.

PARCUL NICU N. ALBU

Una din podoabele şi frumuseţile atrăgătoare ale oraşului Piatra-N., este netăgăduit, acest minunat parc, ce se întinde dela poalele şi până în vârful muntelui Cozla—operă exclusivă a neuitatului şi vrednicului Nicu N. Albu, realizată în timpul primariatului său din anii 1901—1904.

In rândurile ce urmează, voiu face un mic istoric al acestei mărețe opere, lucru ce pentru mine este foarte uşor, de oarece în acel timp am fost ajutorul lui de primar—şi în această calitate, am contribuit şi eu, cu modestele mele puteri la înfăptuirea ei,

* * *

Vizitatorii străini de localitate, şi chiar generaţia mai tânără de aice, îşi închipuesc poate că muntele Cozla şi locurile de la poalele lui în direcţiunea stradei Ştefan cel Mare, erau terenuri sănătoase, în forme regulate şi pitoreşti — şi că mâna omenească care le-a transformat în ceeace se vede astăzi, a avut puţin de lucru. Ori nu este aşa!

Iată care era situaţia cu 40-50 ani în urmă:

Comuna Piatra-N. avea la poalele muntelui Cozla spre str. Ştefan cel Mare, un mare loc viran, care îi fusese donat prin testament de către un vechiu boier Ionică Anastasiu. Acest loc servea atunci mai mult ca depozit de gunoaie, şi cimitir de animale moarte, plin de bălării, apoi mâl şi bolovani, pe cari apele din ploi mari, formate în torenţi, îi aducea la vale; iar mai sub munte, erau câteva case ale unor oameni săraci.

In noaptea de 30-31 Mai 1897, în urma unor ploi mari, care au ţinut toată luna aceea, muntele a început să se surpe chiar din vârf, alunecând încet

de vale, acoperind sub el toate locuințele oamenilor, cari, înspăimântați, au fugit scăpâd doar cu viața acoperind în acelaş timp şi cea mai mare parte din locul viran al primăriei, până aproape de stradă. Când a doua zi dimineață am văzut acest dezastru, un spectacol jalnic ni s'a înfățişat ochilor: muntele surpat forma uriaşe crăpături, răpi şi prăpăstii adânci şi o enormă masă de pământ amestecat cu stânci şi arbori desrădăcinați—mânați în vale.

Am rămas îngroziți. Toată lumea se temea că în curând, sau mai târziu, surparea muntelui se va produce din nou, înaintând spre centrul oraşului. Amintesc că principala cauză a surpării, a fost că pe vremuri, atât populația oraşului, cât şi chiar primăria, au deschis cariere de piatră, săpând şi adâncind terenul, în care producându-se gropi mari, apa din ploi, ne mai având scurgeri, s'a înfiltrat şi apoi ajungând la un strat de argilă, alunecarea muntelui a fost inevitabilă.

* * *

Lucrurile au rămas astfel timp de 4 ani, fără a se lua vr'o măsură, până în primăvara anului 1901 când Nicu Albu venind in capul comunei, cel întâiu gând al său, a fost rezolvarea acestei triste și amenințătoare stări.

A chemat şi a consultat diferiți ingineri silvici specialişti, cari au fost de părere să se facă lucrări de drenat a torenților şi canale de scurgere; lucrări costisitoare, de lungă durată. Nicu Albu însă nu a împărtăşit aceste păreri—şi dată fiind marea lui experiență, căpătată din timpul când ca prefect al județului, tăiase şi construise atâtea şosele în regiunea muntelui — a avut fericita ideie a facerei unui parc modern, împădurit, punând astfel în practică vechea tradiție că numai pădurea, rezultată din mari plantații, apără şi consolidează terenul munților.

Lucrările au început în toamna anului 1901, prin

nivelarea mai întâiu a terenului şi începerea de plantaţii cu brazi pe o scară întinsă. Apoi a tăiat şi construit şoseaua mare ce duce din strada Ştefan cel Mare până în vârful Cozlei mici; s'au făcut alee şi cărări în toate direcţiile, ziduri de sprijinirea malurilor, rigole, podeţe etc. Totul a fost executat numai cu cazmaua şi lopata.

Plantaţiile s'au făcut cu pini şi brazi aduşi dela Sinaia; o parte din brazi au fost daţi chiar de Nicu Albu din parcul casei sale şi transplantaţi aice. Ele au durat 3 ani dearândul, în 6 anotimpuri; primavara şi toamna, căci terenul fiind arid şi pietros, pinii şi brazii nu se prindeau toţi şi erau mereu înlocuiţi; s'au făcut şi garduri de nuele spre a se oprii torenţii apelor. In fine o muncă extraordinar de grea. Sute de oameni, femei şi copii, lucrau la plantaţii, cărând apa cu găleţile spre a le uda în timp de secetă. In acest chip s'a ajuns la pădurea ce o vedem astăzi.

Odată aceste terminate, s'au clădit cazinoul-bufet şi pavilioanele pe platforma II, cu toate instalaţiile şi mobilierul necesar, azi distruse de foc.

*
* *

Pentru noi cei mai bătrâni, contimporani ai lui Nicu Albu, este neasemănat de mare contrastul între ceeace ce a fost în trecut şi ceea ce vedem astăzi. Şi în această privinţă parcul nostru are multă asemânare cu Parcul Carol din Bucureşti, căci şi acolo ca şi aice, un teren ingrat şi netrebnic, a fost transformat într'o podoabă a capitalei, datorită tot energiei şi priceperei unui om vrednic, regretatul Dr. C. Istrati.

Căci din aceasta se vede grandoarea concepţielui Nicu Albu: pe de o parte să faci o temeinică lucrare de apărarea oraşului, şi în acelaş timp să contribue atât de mult la înfrumuseţarea lui! A realizat deci în mod atât de fericit ceea ce s'a numit întotdeauna: *utilul şi frumosul!*

Incă un cuvânt asupra denumirii acestui parc: înainte de inaugurarea lui—care a avut loc în ziua de Sf. Maria 15 August 1904—am propus în consiliul comunal, în semn de omagiu către Nicu Albu, ca parcul să-i poarte numele, dar, în modestia sa, dânsul a refuzat, dându-i-se atunci numele de ***Parcul Cozla***;—dar în Septembrie 1921, administrația comunală de atunci—a schimbat cu aprobarea Ministerului de Interne, vechea denumire de Cozla, în ***Parcul Nicu N. Albu***, denumire firească, care constitue, prin ea însăşi, monument neperitor şi un omagiu adus memoriei lui Nicu Albu.

Mai adaug că în ziua Sfintei Cruci, 14 Septembrie 1923, s'a inaugurat modestul bust-monument ridicat neuitatului Nicu Albu, în grădina de jos a parcului—în prezența primului ministru Ionel Brătianu, I. G. Duca, Dr. I. Costinescu şi mulți fruntaşi ai țării. Cu acea ocazie, am avut cinstea să țin şi eu o cuvântare în care, pe lângă omagiul adus lui Nicu Albu am făcut şi istoricul înființării parcului, după cum în scurt am arătat mai sus.

*
* *

Incheind aceste pioase amintiri exprim o vie dorință, Deoarece în anii din urmă, văd că săteni din județul nostru şi mai cu seamă învățătorii cu elevii din şcoalele rurale, în timpul verei fac dese excursiuni pe la frumoasele locuri ca: Ceahlău, Durău, Cheile Bicazului, Tarcău, Mânăstiri şi altele,—lucru foarte îmbucurător,—îmi îngădui a-i indemna, cu toată stăruința, să se oprească câteva ceasuri şi în oraşul nostru, spre a vizita parcul Nicu N. Albu, spre a vedea ce poate înfăptui mintea, voința şi energia unui om vrednic, aducând prin aceasta şi un pios omagiu acestui mare înfăptuitor.

PRO DOMO SUA
(Ceva despre mine)

In prefaţa acestei cărţi, am arătat că puţini oameni, cunoscuţi şi prieteni, din generaţia mea, mai sunt încă în viaţă. Ca mâine vom dispărea cu toţii iar uitarea se va aşterne repede peste vremelnica noastră existenţă.

De sigur, oamenii mari ai unei generaţii, cari prin activitatea şi opera lor, au ilustrat epoca în care au trăit, lăsând urme neperitoare, vor rămânea de apururea în amintirea, cultul şi admiraţia urmaşilor, dar nu despre aceştia e vorba, ci de mulţimea acelor oameni cari, prin modesta lor viaţă şi activitate, nu au depăşit nivelul comun. Intre aceştia înţeleg a mă prenumăra şi eu.

Crezând totuşi, că unii din cetitorii de acum şi poate că şi acei de mai târziu, ar dori să cunoască cât de pe scurt, viaţa scriitorului acestor amintiri, îmi iau curajul a le înfăţişa câteva note biografice şi unele date asupra modestei mele activităţi, pentru care li cer să mă ierte, că mi-am îngăduit a vorbi şi despre mine.

* * *

Sunt născut aice în Piatra, la 1 Noembrie 1860, într'o mică casă, de lângă biserica Sf. Gheorghe, casă, care, a existat până acum vre-o zece ani, pe locul viran, astăzi proprietatea negustorului Tache

Mihailescu. Părinţii mei au fost: Ion Gh. Hogea, răzeş, originar din satul Soci, comuna Cârligi, acest judej, şi Ana Stolăriţa, originară din Ardeal, regiunea Bistriţa Năsăud, care, în urma revoluţiei de la 1848, din Ungaria, s'a refugiat împreună cu bunica mea Maria, văduvă, şi încă 2 copii, aice în Moldova, în satul Bodeştii-Precistei şi apoi la Piatra. Mama mea a a fost crescută de Gh. Apostolide, fost dascăl de limba greacă, la familiile boereşti de aice şi apoi arendaş de moşii—tatăl cunoscutului Dr. D, Apostolide şi bunicul magistratului D. D. Apostolide. Am fost de toţi 11 copii, dintre cari opt, au murit de mici, rămânând numai 3: doui băeţi şi o fată, ajunşi la o vârstă mai înaintată. Astăzi am rămas singurul în viaţă, deşi cel mai mare dintre fraţi.

Familia mea, după tată, deşi destul de veche, are totuşi o poreclă: un străbun al meu, pe vremea turcilor, a fost poreclit *Hogea*, care nu înseamnă numai popă turcesc, ci şi om voinic-puternic. Dealtfel în judeţul nostru, in comunele Galu, Girov şi altele, se mai găsesc familii cu acest nume.

La 1868 am intrat în şcoala primară Domnească No. 1, astăzi Lascar Catargiu, al căruia director era Nicolai Vicol.

La 1872 am trecut la gimnaziul clasic de aice, al cărui director era Calistrat Hogaş, iar profesori: Ion Negrea, Em. Leonescu, N. Tomescu, iar mai târziu N. Juravschi.

Atât în şcoala primară, cât şi în gimnaziu, am fost premiant în toate clasele. Este de remarcat că timp de 8 ani, cât am învăţat în cursul primar şi secundar, n'am lipsit nici o zi de la şcoală; ceeace

ar... că în acel timp, n'am fost nici odată bolnav.

Fiind băiat sărac, am început încă din clasa III gimnazială, a da lecții și prepara elevi de cursul primar.

Absolvind gimnaziul în 1876—și din lipsă de mijloace, neputând urma școlile superioare—am intrat chiar în acel an, ca practicant la Tribunal și, după un serviciu de peste 26 ani, am avansat treptat, până la gradul de grefier de Tribunal și apoi ca prim-grefier la Curtea de Apel s. I din Galați, de unde, în toamna anului 1902, am demisionat. Motivul de misiunei a fost modificarea în acel an a legei pensiilor, în senzul că, nu se putea obține pensia de cât la vârsta de 60 ani, indiferent de anii serviți. Cum eu atunci nu aveam de cât 42 ani, trebuia să mai servesc statului încă 18 ani, adică în total 44 ani! Această perspectivă m'a îngrozit și cu multă durere, am părăsit o carieră, care mi-a fost atât de dragă și căreia mă devotasem cu toată ființa mea.

Munca, devotamentul și purtarea mea în serviciul justiției, mi-au fost apreciate de către toți șefii mei, de toți profesioniștii dreptului și de toată lumea justițiabililor, cu care am fost în contact timp de peste un sfert de veac.

* * *

Increzător în puterea mea de muncă, bazat pe modestele mele cunoștinți în ale dreptului,—căpătate printr'o îndelungată practică și experiență—m'am înscris, în Octombrie 1902, în baroul local ca avocat-apărător, ocupându-mă în special cu actele de notariat. Am inceput deci noua mea carieră, care a

fost și cea mai însemnată etapă din viață, căci a durat 30 ani, adică până la 1932, când am încetat de a mai profesa.

Dela început am fost îmbrățișat și ajutat, în noua mea profesiune, de numeroșii mei prieteni și cunoscuți; apoi datorită faptului că acum 30 ani, nu era pletora avocaților de astăzi—după câteva luni numai—leafa mea de 400 lei ce aveam ca prim-grefier de Curte, a fost cu mult depășită de ceea ce îmi aducea noua meserie. E adevărat însă că această nouă profesiune, cerea multă muncă, încordare și răspundere, dar, deprins cum eram cu munca, nu mi-a părut de loc grea. Zi cu zi, an de an, muncind mereu, am ajuns să-mi fac o situație materială modestă, dar independentă.

In afară de această profesiune, am lucrat în multe instituții economice și comerciale, ca membru în consiliile lor de administrație, care aveau nevoe de colaborarea mea. Amintesc că am fost conducătorul, timp de peste 30 ani, al vechei societăți de credit și economie „Pionul" astăzi în lichidare.

Din lunga mea experiență, am căpătat convingerea că cine muncește continuu, ajunge, cât de târziu, la țelul dorit; însă nu-i de ajuns numai munca, dacă nu-i însoțită de cumpătare și o bună chibzuială în gospodăria zilnică. De aceea vedem că o sumedenie de oameni, cari, deși au câștigat în viața lor însutit și înmiit de cât alții, au ajuns în cumplită mizerie, din cauză că au cheltuit și risipit tot, crezând că vor fi nesfârșite câștigurile, fără a se gândi la ziua de mâine.

*
* *

Datorită vechilor mele legături de prietenie cu neuitaţii G. Panu şi Nicu Albu, am intrat, in 1902, în aşa zisa politică militantă, în partidul liberal, după ce vre-o zece ani mai înainte, făcusem parte din gruparea radicală a lui G. Panu. In partidul liberal am făcut un lung stagiu, până să ajung la o treaptă mai înaltă, deşi aproape 20 ani am fost secretarul acestui partid. Nici odată nu mi-am pus nădejdea în foloasele, de orice fel, ce mi-ar fi putut aduce politica. Singură munca, îmi era toată nădejdea.

Ca consilier comunal, ajutor de primar şi primar al oraşului—timp de vre-o 12 ani—singurele demnităţi politice avute, am servit cu râvnă, tragere de inimă şi cu cinste, interesele obşteşti.

Ca toţi acei cari au făcut şi fac politică. am gustat şi eu vicisitudinile ei şi am suferit multe decepţiuni. Dar toate acestea nu m'au afectat prea mult; din contra, cred că au contribuit să-mi păstreze independenţa şi mai ales demnitatea.

Deşi de vre-o zece ani m'am retras din politica militantă, am rămas totuşi credincios ideologiei şi principiilor partidului liberal, care orice s'ar spune a contribuit la progresul şi înălţarea ţării şi neamului românesc, după cum am arătat.

*
* *

Activitatea mea ca primar al oraşului Piatra, în timp de peste 4 ani: Ianuarie 1914— Aprilie 1918, sub raportul edilitar, a fost cam redusă; însă nu din cauză că mi-ar fi lipsit energia şi dorinţa de muncă, ori lipsa de mijloace financiare, ci din cauză că nu s'a putut lucra efectiv, decât în primii doi

ani, până în vara anului 1916, când țara intrând în războiu, orice lucrări au trebuit să înceteze.

Totuşi am putut realiza câte-va lucrări, dintre care cea mai însemnată a fost terminarea complectă a bulevardului Emil Costinescu, care era numai început în 1909 de fostul primar Nicu Ioaniu. Această lucrare a costat peste 400000 lei aur, din cauza numeroaselor exproprieri de clădiri şi terenuri. Apoi s'a mai executat: complectarea instalațiunilor şi uzinei de apă şi alte lucrări mai mici ca: deschideri de câte-va strade, piața mică din strada Cuejdului, trotuare, diguri de beton în partea de jos a pârâului Cuejdiu etc.

Perioada mai grea pentru, mine a fost aceia din 916-918, în timpul războiului. Toată grija şi activitatea mea a fost aprovizionarea oraşului cu alimente, lemne şi alte articole de prima necesitate, căci pe lângă populația oraşului, mai erau câte-va mii de refugiați aice din toate părțile țării, iar pe deasupra mai era şi armata rusă.

Cu toate greutățile avute şi lucrările executate, finanțele comunei nu s'au resimțit. Cele 5 bugete întocmite de mine, s'au încheiat toate cu excedente astfel că n'am recurs la împrumuturi. Adaog încă, că serviciile interioare şi exterioare ale primăriei, n'au suferit mult, deşi peste o juwătate din personalul lor, era mobilizat.

Cred că-mi îndeplinesc o datorie de recunoştință, amintind consilierii comunali, cari m'au ajutat, cu priceperea şi munca lor, în timpul primariatului meu. Iată numele lor: G. Ionescu Pleşa, George Grefiens, Vas. Calude, Maior I. Belion, Leon Pşe-

pelinschi, N. Lazaride, Ilie Săvescu, Ion G. Vasilco, Const. C. Ionescu şi C. N. Teodorescu, dintre ei, cei 4 dintâiu, nu mai sunt în viaţă.

* * *

Incă câte-va cuvinte, înainte de a sfârşi aceste scurte note biografice :

Am fost un autodidact. Pe lângă cunoştinţele în materia dreptului, de care am amintit, o cultură mai generală, am căpătat-o cetind mereu ani şi ani, orice carte mi-a căzut în mână. Se înţelege că munca mi-a fost grea, căci una este a urma şi audia cursurile profesorilor eminenţi, îndrumători ai tinerimei universitare, şi alta e a învăţa *singur*, căutând a pătrunde şi cunoaşte chestiunile, atât de dificile, ce ţi se prezintă minţii şi judecăţii. Trebuie apoi a-ţi face o autocritică şi a te întreba mereu dacă ai nimerit calea cea adevărată, în rezolvarea problemelor ivite. Multe zile şi multe nopţi, nu mi-au căzut din mână diferitele dicţionare şi enciclopedii, de care m'am servit. Dar ce nu poate face străduinţa, răbdarea şi voinţa omului!

In lunga mea viaţă, pe lângă celelalte ocupaţii, am găsit timpul să scriu nenumărate articole în ziare şi alte publicaţii, pe care nici nu le mai ţin minte.

Trăind multă vreme într'un mediu social şi intelectual, superior mie, am avut totdeauna de observat şi de învăţat câte ceva folositor. In această privinţă, amintesc că datorită prieteniei şi ocrotirii ce mi-a arătat regretatul G. Panu, modestele mele cunoştinţi au sporit şi prin contactul ce l-am avut, timp aproape 20 ani, cu acest neîntrecut cugetător, scriitor şi om politic.

Muncind şi lucrând mereu, cred că pot spune ca şi nemuritorul Goethe : „Numai atât ai trăit, cât ai muncit“.

Primarii oraşului Piatra-N. [1])

1864—1918

No. crt.	NUMELE şi PRONUMELE	Timpul cât au funcţionat
1	Dimitrie Şoarec	1864-1866
2	Ulise Miloş	1866-1867
3	Const. V. Andrieş	1867-1868,1899-90
4	Costache Vasiliu	1868-1869
5	Costache Popovici-Moţoc	1869-1874
6	Vasile Nădejde	1875-1876
7	Dima Costinescu	1876
8	Constantin Şoarec	1876-1878
9	Theodor Dornescu	1878-1887
10	Grigore Isăcescu	1878
11	M. Adamescu	1888-1891,1896-
12	I. D. Ioaniu	1897-1899
13	Dimitrie Corbu	1899-1905-907 şi 9
14	Manolache Albu	1891-1895
15	Nicu N. Albu	1901-904 şi 907
16	Nicu I. Ioaniu	1907-1911
17	Gh. Văsescu	1911-912
18	Dimitrie Hogea	1914-1918

---

1) Prima lege comunală s'a pus în aplicare la 1 Aprilie 18[illegible] Tabloul de faţă cuprinde, in ordine cronologică, toţi prima[illegible] cari s'au succedat de la acea dată, până la sfârşitul războiu[illegible] 1918, adică pe o perioadă de 54 ani. Nu s'a trecut preşedi[illegible] de comisii interimare, ci numai primarii aleşi prin votul orăşen[illegible]

CUPRINSUL:

:RATĂ : La pagina 212 se va ceti MANOIL, în loc de Mihail Halunga.